

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 753

IV.MURAD

Hazırlayan
Mithat SERTOĞLU

TURK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 34

Kapak Düzeni : Saim ONAN

Onay : 11.3.1987 tarih ve 928.1-899 sayı

Birinci baskı, 1987

Baskı sayısı : 15.000

Ofset Repromat — ANKARA

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	V
I. IV. Murad'ın Tahta Çıkışı.....	1
II. Bağdad'ın Elden Çıkışı.....	6
III. Hafız Ahmed Paşa'nın Azli.....	14
IV. Abaza Mehmed Paşa'nın Ayaklanması.....	21
V. Husrev Paşa'nın Bağdad Seferi.....	35
VI. Zorbaların Saraya Hücumu ve Hafız Ahmet Paşa'nın Öldürülmesi.....	40
VII. Husrev Paşa'nın İdamı ve Yeni Bir Zorbalar Ayaklanması.....	51
VIII. IV. Murad'ın Duruma Hakim Olup İdareyi Eline Alışı.....	64
IX. IV. Murad ve Evliya Çelebi.....	71
X. IV. Murad Devrinde Osmanlı Devletinin Avrupa Devletleri ile Diplomatik İlişkileri.....	93
XI. IV. Murad'ın Ölümü.....	103
Kaynaklar.....	111

Ö N S Ö Z

IV. Murad (10.9.1623—9.2.1640) Osmanlı tahtına on yedinci padişah olarak çıktığı zaman devlet düzeni, Yıldırım Bâyezid Han'ın 1402 yazında Moğol Hâkanı Topal Timur'a Ankara Meydan Savaşı'nda ihânete uğrayarak yenilmesi sonunda meydana gelen ve devletin parçalanması neticesini doğuran millî felâket dışında, ilk defa büyük çapta bir darbe yemiş halde bulunuyordu. Bu hal ise, II. Osman'ın tahttan indirilmesi ve öldürülmesi olaylarının meydana getirdiği ağır durumdan kaynaklanmaktaydı. Böylece Osmanlı Devleti'nde padişahların, bu devletin Anayasası demek olan Fatih II. Sultan Mehmed Han devrinde hazırlanıp yürürlüğe konulmuş (Kavânîn-i Âl-i Osman), yani Osmanoğulları Kanunları'nın esaslarına göre mevcut otoritesi, ilk defa bu konuda sorumsuz bulunan kuvvetlerin tesiri ve hareketi ile kökünden sarsılmış ve bu hadise -en mühim olarak- daha sonra da böyle olayların meydana gelmesine ve zorbaların zaman zaman devlete hâkim olabilmelerine yol açmıştır. Bu zorbalara ise ya artık düzeni tamamen bozulmuş ve hatta savaş kabiliyetinin kalmamış olduğu düşünen karşısında anlaşılmış olan Yeniçeri Ocağı'ndan veya aynı duruma düşmüş bulunan Kapıkulu Süvarileri ocağından zuhur etmiş ve bazan da devlet bunlardan biri ile baş etmek için öbüründen faydalanmış, bu da iki ocağın bu yüzden arada bir birbirine düşman kesilmeleri gibi ağır ve olumsuz neticelere sebep olmuştur.

I. Ahmed tahta çıktığı zaman küçük erkek kardeşi Şehzâde Mustafa (I. Mustafa) hayatta bulunuyordu. Kendisinin Kavânîn-i Âl-i Osman'a göre "Nizâm-ı âlem için" idamı gerekirken, belki de aklî dengesi yerinde olmadığı için, yeni padişah bunu yapmamış ve sarayda mahpus tutmakla yetinmişti.

Bunun gibi, kendisinden bir sonra ve I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine padişah olan büyük oğlu II. Osman da hem amcasını hem de kendi erkek kardeşleri Mehmed, Murad, İbrahim, Kasım ve Süleyman'ı hayatta bırakmıştır (*). Aslında kendisi bu sırada sadece on dört yaşında olduğu için bu durumda ileri devlet ricâlinin de tesiri bulunduğu düşünülebilir. Dört yıl sonra ise, savaşlarda hiç bir işe yaramadığını görüp anladığı Yeniçeri Ocağı'nı bir yana bırakıp yeni, devlete itaatli ve icabında düşmanla ciddi şekilde savaşacak bir ordu kurma tasavvurunun duyulması, buna fena halde kızan Yeniçeri Ocağı tarafında alaşağı edilmesine ve bununla da yetinilmeyip öldürülmesine sebep olmuştur. II. Osman böyle bir şeyi tahmin edebilmiş olsaydı, herhalde kendisinden sonra âsîler tarafından -saray hapishanesinden çıkarılıp- yeniden padişah ilân edilen amcasını hayatta bırakmazdı.

II. Osman'ın yerine geçen kardeşi IV. Murad ise henüz 12 yaşında idi ve göğüslemek zorunda kaldığı büyük güçlüklerle karşı karşıya bulunuyordu. Onun zamanında da çeşitli bahânelerle ayaklanıp sarayı basarak genç padişahı ısrarla Ayak Divanı'na çıkarmışlar ve kendisine isteklerini zorla kabul ettirmişler, içlerinde bir sadrâzâmın da bulunduğu en yakın ve en güvendiği adamlarını elinden alıp öldürmüşler, başkentte olmadık fenalıklara girişmişlerdi. IV. Murad, bir taraftan da Osmanlı Devleti topraklarına saldırıp Bağdad'ı işgal etmiş olan İran Devleti ile ve ayrıca sözde II. Osman'ın intikamını almak için ayaklanıp bölgesinde bulunan Yeniçerileri katletmeye başlayan ve üzerine gönderilen devlet kuvvetleri tarafından yenilemeyen Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa ile de uğraşmaya mecbur kalmıştır.

IV. Murad, genç yaşına rağmen acı ve ağır olayların içinde pişip yetişerek bütün bu güçlükleri bertaraf etmeyi bilmiştir. Zorbaları şiddetle ve tamamen sindirerek devlet otoritesi demek olan kendi otoritesini mutlak şekilde tesis etmiş, Bağdad'ı geri almış, Anadolu'da çıkan pek mühim isyanların bastırılmasını ve merkezî otoritenin bütün Os-

---

(*) Bunların en büyüğü olup kendisiyle arasında sadece dört ay bulunan Şehzâde Mehmed, II. Osman'ın emriyle ve kendisi Hotin seferine hareket etmeden bir süre evvel, 12 Ocak 1621 tarihinde öldürülmüştür.

manlı Memlekeleri'nde yeniden kurulmasını sağlamış, altüst olmuş bulunan malî durumu düzeltmiş, Yeniçeri ve Sipahî ocaklarını, zorbalarından arındırarak sıkı bir disiplin altına almış, bunların savaş gücünü yüksek düzeye çıkartarak bu sayede giriştiği mühim bir sefer sonunda İran Safevî Devleti'nin elinde bulunan Revân (Erivan) Kalesini fethetmiş ve bu suretle Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün bu devletten çok daha üstün olduğunu ortaya koymuş, bu da İranlılarda Osmanlı topraklarına yeniden saldırma heves ve cesareti bırakmamıştır.

Aynı sebeplerden dolayı II. Osman'ın savaştığı halde dize getiremediği Lehistan Devleti de, ağır şartlarla barışı kabul etmiştir.

Çok ağır meşakkatler ve içki iptilâsı IV. Murad'ın genç yaşta sıhhatinin bozulmasına sebep olmuştur. Halbuki ata binmek ve her türlü silâhı kullanmaktaki ustalığı kadar bedenî kuvveti ile de tanınmıştı. Ölüm döşeğine yattığı zaman kardeşlerinden sadece İbrahim hayatta olup öbürleri birer ikişer idam edilmişlerdi. İbrahim, ana bir kardeşi idi ve anneleri Mahpeyker Kösem Valide Sultan'ın da gayretiyle hayatta kalabilmişti. Kendisinin erkek evlâdı bulunmadığı için ölümünden evvel onu da idam ettirmiş olsaydı, Osmanoğulları soyu sona ermiş olacaktı.

Halbuki, 28 yaşının içinde bulunduğu halde vefat ettiği zaman Sultan İbrahim'e hakikaten problemsiz bir devlet devretmiş bulunuyordu. Son yapmak istediği, evvelce büyük bir askerî güç iken zamanla dejenere olan Toprak Dirlikli Suvari teşkilâtını ıslah ve ihya etmeye ise ecelden aman bulamamıştır.

Gerek mücadele ettiği olaylar ve gerekse içkiye fazlaca düşkünlüğü, kendisini çok asabî bir hale getirmiş bulunuyordu. Bu yüzden çok kan dökücü bir hükümdar olarak tanınmıştır. Kusurları af etmez, mutlaka şiddetle cezalandırır, şahsına ve otoritesine karşı en küçük şüpheyi celbeden olayları, fazla araştırıp soruşturmadan çok sert ve kanlı şekilde bastırırdı.

Bütün bunlara rağmen, meziyetleri, mizâcının sertliğinden doğan bu gibi kusurlarından çok üstün olup muhakkak ki azmi, iradesi ve dirayeti sayesinde Osmanlı Devleti'ni bir felâket çukuruna yuvarlanmaktan kurtarmış, ona âdeta yeniden hayatîyet kazandırmıştır.

Midhat SERTOĞLU

BÜYÜK BİR OSMANLI - TÜRK PADİŞAHI

I

IV. Murad'ın Tahta Çıkışı

Bugünkü başbakan demek olan Sadrîâzam Damad İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine, 22 Temmuz 1601 tarihinde onun yerine atanan Yemişçi Hasan Paşa, bu görevde kalabilmek maksadıyla kendisine rakip gördüğü önemli devlet adamlarının bir kısmını idam ettirip bir kısmını sürgüne gönderdikten sonra, Yeniçeri Ocağı'na dayanarak saraya ve padişaha bile kafa tutmaya başlamıştı. İşte bu yüzden III. Mehmed tarafından 4 Ekim 1603 tarihinde azil ve on iki gün sonra idam edilmiştir.

Onun azil edilmesi üzerine sadrîâzamlık mühürü, o sırada Mısır valisi bulunan Malkoç Ali Paşa'ya gönderilip İstanbul'a, görev başına davet olunmuş ve o gelene kadar devlet işlerine bakmak üzere Sadaret Kaymakamlığı'na yani Sadrîâzam Vekilliği'ne Kasım Paşa getirilmişti.

Kasım Paşa, 21 Aralık 1603 Pazar günü sabah namazını Ayasofya Camii'nde kıldıktan sonra o devrin hükûmeti demek olan Divân-ı Hümâyun'a başkanlık etmek için Topkapı Sarayı'ndaki Kubbealtı'na gelip kendisini ayakta karşılayan Divân'ın öbür üyeleri Kubbe Vezirleri ile Anadolu ve Rumeli Kadıasker-

leri'ni, Defterdarları ve Nişancı'yı :

—Sabahınız Hayrola.. Diye selâmladıktan sonra geçip onlardan daha yüksekçe olan yerine oturmuştu.

Divân-ı Hümâyun hangi din, mezhep ve milletten olursa olsun Osmanlı memleketlerinde yaşayan ve onun uyruğu olan herkese doğrudan doğruya, aracısız şekilde açık bulunduğundan evvelâ onların başvuruları dinlenip sonuca bağlanırdı.

Ancak o sabah bu işe başlamadan evvel Saray Kapıcıları'nın Kethudası, yani en büyük âmiri olan Hüseyin Ağa, acele Bâbüssaâde'ye, yani iç saraya açılan üçüncü Kapı'ya davet olundu. Burada Saray Akhadımları'nın başı olan ve Kapı Ağası diye de anılan Bâbüssaâde Ağası kendisine ipek mendile sarılı bir kâğıt vererek:

— Bu Hatt-ı Hümâyun'u (Padişahın yazılı emrini) Kaymakam Paşa'ya teslim et diye tenbih etti. O da söyleneni yaptı. Kasım Paşa, bunu gözden geçirdi, ancak pek kargacık burgacık yazıldığı için tamamını söküp okuyamadı. Bunun üzerine Hüseyin Ağa'ya :

— Bunu sana kim verdi? Diye sordu. Hüseyin Ağa :

— Kapı Ağası verdi ve Hatt-ı Hümâyun'dur dedi. Cevabını verince Kasım Paşa :

— Bu noktasız yazı, padişahımızın yazısına benzemez.... Ne yazılı olduğu da okunmuyor. İçinde "Babam" sözü geçiyor, padişahımızın ise hatta babaları yoktur... dedikten sonra o sırada Divân'da bir nevi zabıt kâtibi vazifesi gören büyük tezkireci ve meşhur tarihçi Hasanbeyzade Ahmet Efendi'yi (daha sonra Defterdar, Beylerbeyi ve Paşa) çağırır okuması için kâğıdı kendisine verdi. O da Paşa'nın kulağına yaklaşarak ancak onun duyabileceği bir sesle şu cümleleri okudu:

— Sen ki Kasım Paşa'sın, babam Allahın emriyle vefat etti ve ben saltanat tahtına oturdum. Şehri sağlam zaptedesin. Bir karışıklık olursa senin başını keserim!

Böylece, III. Mehmed'in öldüğü ve büyük oğlu Şehzade Ahmed'in tahta çıkmış olduğu öğrenilmiş oldu.

Osmanlı Devleti'nin 14'üncü Padişahı olan I. Ahmed, o gece babası Eğri Fatih'i ve Haçova Meydan Savaşı'nın galibi III. Mehmed sarayda, tarihçi Solakzâde Hemdemî Çelebi'nin deyimiyile, füceten yani birdenbire ölünce işte böylece kendiliğinden ecdadının tahtına çıkıp oturmuştu. Bu sırada 14 yaşındaydı ve padişahlığı on dört yıl sürerek, 1617 yılında 28 yaşında bulunduğu halde elli gün kadar süren "humma-yı muhrika"dan, yani ateşli bir hastalık neticesinde vefat edecekti. Akıllı, gayretli, genç yaşta devlet işlerini kavramış, aydın bir padişahı. Ömründe ağzına içki koymadığı gibi ecdadının âdetlerine uymayarak kardeşi şehzade Mustafa'yı öldürmeyip hayatta bırakmıştır.

I. Ahmed'in Osman, Murad, Bâyezid, Süleyman, Kasım, İbrahim, Mehmed, Selim, Hüseyin adlı dokuz oğlu olduğu bilinmektedir. Bunların son üçü, daha pek küçük yaşta iken ölüp gitmişlerdir. Kendi ölümünden sonra ise hayatta bıraktığı kardeşi I. Mustafa padişah olmuş, ancak akıl dengesinin yerinde olmadığı anlaşıldığından tahttan indirilerek yerine I. Ahmed'in en büyük oğlu olup o sırada o da 14 yaşında bulunan ve tarih literatürümüze "Genç Osman" ünvanıyla geçmiş olan II. Osman çıkarılmıştır. Bu padişah, Yeniçeri Ocağı'nın dejenere olmaya yüz tutup savaşlarda yavaş yavaş işe yaramaz hale geldiğini gördüğünden yeni bir ordu kurmayı tasarlamış, ancak buna muvaffak olamadan bir yeniçeri ayaklanması neticesinde hakaretlerle tahttan indirilip Yedikule zindanına kapatılmış ve orada feci bir şekilde öldürülmüştür (19 Mayıs 1622). Bunun üzerine I. Mustafa yeniden tahta çıkarılmışsa da, dengesizliği devam

ettiğinden ikinci kere tahttan uzaklaştırılıp I. Ahmed'in o sırada henüz 12 yaşında bulunan ikinci şehzadesi, IV. Murad ünvanıyla padişah ilân edilmiştir.

IV. Murad'ın annesi, daha sonra Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer işgal edecek ve bir ara devlet idaresini ele geçirecek, ancak iki oğlunu (Sultan Murad ve Sultan İbrahim) ve bir torununu (IV. Mehmed) Osmanlı tahtında gördükten sonra feci bir âkıbete uğrayıp vahşice öldürülecek olan Mahpeyker Kösem Vâlîde Sultan'dır.

Küçük yaşına rağmen muntazam bir tahsil görmüş bulunan, aynı zamanda iyi bir şair ve iyi bir musikişinas olan IV. Murad, 10 Eylül 1623 Pazar günü Bâbüssaâde önünde kurulan tahta oturup resmen Osmanlı Padişahı olmuş ve Divân Çavuşları tarafından töreye göre :

— Maşallah, yardımcın Allah ola, yaşın uzun ola, Hak teâlâ efendimize ömürler vere, devletinle çok yaşa...

Ve :

— Maşallah, mağrur olma padişahım senden büyük Allah var...

Diye alkışlanmıştı.

IV. Murad tahta çıktığı sırada devlet, “Genç Osman” olayından dolayı hâlâ karmakarışık bir haldeydi. Sadrîâzım bulunan Kemankeş Kara Ali Paşa duruma tamamen hâkim olamıyordu. Çünkü hem saray, hem Yeniçeri Ocağı, hem Sipahî zorbaları ayrı ayrı devlete hâkim olmak iddiasındaydılar. Padişah ise çocuk yaştaydı. Bahkesir bölgesinde Cennetoğlu adlı bir Sipahî, başına topladığı zorbalarla ayaklanıp Aydın ve Saruhan taraflarına da saldırmış ve sözde halkı himâye bahanesiyle soyup soğana çevirmeye başlamıştı. Beri taraftan Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa II. Osman'ın intikamını almak iddiasıyla ayaklanmış bulunuyordu. Bu padişahın katili saydığı yeniçeri-

leri, nerede bulursa öldürmekteydi. Onun bu hareketi bir çok kimse tarafından sempati ile karşılanmaktaydı. Hatta halk arasında “Abaza Destanı” diye bir de destan çıkmıştı. Meçhul bir saz şairinin söylemiş olduğu şu mısralar her tarafa hızla yayılıyor ve bir çok kimse bunları göz yaşlarıyla dinliyordu :

Ala kanla yatar o nâzik teni
Yaralayıp uçurdular canını
Gazi Sultan Osman Han’ın kanını
Abaza “mutlaka alırım” demiş

Muradımdır İstanbul’a varmaya
Osmanlının tahtını düzeltmeye
Sultan Murad Han’a vezir olmaya
“Ancak ondan sonra ölürüm” demiş

Hünkârın bastılar Harem-i Hass’ın
Koydular kuleye o din ulusun
Öldürdüler yeryüzü Halife’sin
“Onlar Yezidlerdir bilirim” demiş

Hakdan bana bir inâyet olubdur
Yeniçerileri kırmak gerektir
Hacı Bektaş “Koma kurdum” deyübdür
“Yüzümü onlardan döndürdüm” demiş

II. Osman’ın öldürülmesine önayak olanlardan olay sırasında sadrîâzam bulunan Kara Davud Paşa ile ocaktan cebeci-başı ve yine bu işe karışmış olup sonra Budin Beylerbeyliği verilen Derviş Paşa ile Köstendil Sancakbeyi olan Meydan Bèy, ayrıca Kilindir Uğrusu ve Altıncıoğlu diye anılan zorbalar idam edildikleri halde Abaza Mehmed Paşa intikam davasından vaz geçmiyordu.

II

Bağdad'ın Elden Çıkışı

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi İran Şâhı I. Abbas'ın Bağdad'ı işgal ettiği haberi geldi. 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman Han tarafından zaptedilip Irak ile beraber Osmanlı Devleti'ne katılmış olan bu eski Abbasî Devleti başkentinin neticede elden çıkmasına yolaçan olaylar, buradaki askerî ve mülkî otoritelerin çatışmasından meydana gelmiştir.

IV. Murad Osmanlı tahtına henüz çıkmadan evvel Bağdad Eyâlet Valisi Vezir Yusuf Paşa idi. Ancak on iki bin kadar yerli Yeniçeri ve Azab askerinin kumandanı bulunan servet ve şöhret sahibi Bekir Subaşı, zamanla idareye tamamen hâkim olmuş ve valinin sadece adı kalmıştı. Her yerde ve her işte yalnız Bekir Subaşı'nın sözü geçiyor, o ne derse o oluyordu.

Bu sırada kendi yetiştirmelerinden ve yakın adamlarından adaşı Bekir Ağa, aralarında bir anlaşmazlık çıktığından, hışmına uğramaktan korktuğu için âilesini ve kendi adamlarını alıp Bağdad'dan savuşmuş, civardaki Arca ve Semavat taraflarında bulunan kamışlıklara sığınmıştı. Burada başına göçebe Araplardan eli silâh tutanları toplayıp halka vergilerini ödememelerini ilân ettikten başka, Bekir Subaşı'ya da ağır hakaretlerle dolu

bir mektup yolladı. Bekir Subaşı, bunun üzerine yanına bin kadar Azab ve dört bin Yeniçeri alıp oğlu Derviş Mehmed Bölükbaşı'yı yerine vekil bırakarak işleri de en yakın ve güvendiği adamı Binbaşı Mehmet Ağa'ya ısmarladıktan sonra Bekir Ağa'nın üzerine yürüdü.

Bağdad'ın Azablar Ağası Yüzbaşı Mehmed Ağa'nın evvelce Bekir Subaşı ile aralarına anlaşmazlık ve düşmanlık düşmüşken sonradan birbirlerine zararları dokunmayacağına yemin ederek barışmışlardı. Ancak, Bekir Subaşı'dan bir türlü emin olmayan Mehmed Ağa, o Bağdad'dan çıkıp gidince ayaklanarak son derece ahlâksız ve aşağılık birisi olan oğlunu giderip Bağdad'a hâkim olmayı kurdu. Ancak, akli kıt birisi olduğundan, kendi tarafına çekmek maksadiyle meseleyi Bekir Subaşı'nın ket-hudasına açıp :

— Bize yardımcı ol, sana istediğin mevki verimiz, dedi. Ket-huda Ömer Ağa, bu işe tarafdar göründüyse de durumu Derviş Mehmed Bölükbaşı'ya haber verdi. O da adamlarıyla hazırlanıp bekledi. Sonunda yüzbaşı kendisine uyanlarla beraber bayrak kaldırıp:

— Allah, Allah... nâralarıyla Bekir Subaşı'nın konağına hücum etti; ancak pusuya düştüğünü anlayınca kaçıp iç kaleye, Yusuf Paşa'ya sığındı. Yusuf Paşa, kendisine danışmadan böyle bir işe kalkıştığı için onu bir hayli azarladıysa da olan olmuştu.

Bu sırada Derviş Mehmed Bölükbaşı askeriyle iç kalenin önüne gelerek Yüzbaşı Mehmed Ağa'nın kendisine teslim edilmesini istedi. Bir taraftan da acele babasına haber yolladı. Bekir Subaşı bu sırada Bekir Ağa'yı yenip adamlarını dağıtarak kendisini kaçırmıştı. Geri dönerken oğlunun ulaşı yetişip olanları haber verdi. Bekir Subaşı, ilk olarak Rahman Bölükbaşı adlı sadık adamına emredip maiyetinde bulunan Azabların ileri gelenlerinden beşyüz kadarını öldürttü. Yüzbaşı Mehmed Ağa'-

nın oğlu da bunlar arasında bulunuyordu. Bağdad'a gelir gelmez de toplar dizip Yusuf Paşa'yı iç kalede kuşattı ve :

—Bu işte parmağın olmadığını biliyoruz. Sadece can düşmanımız olan yüzbaşıyı bize ver, sana hiç bir zararımız dokunmaz, diye haber yolladı.

Yusuf Paşa, kendisine sağınmış olan birisini düşmanına teslim etmeyi vezirlik şanına yakıştıramadığı için bu teklifi reddetti. Bekir Subaşı, bunun üzerine iç kaleyi sıkıştırtıysa da paşa şiddetle karşı koyduğu için, birşey yapamadı. Paşa, arada bu iç kaleden çıkarak Bekir Subaşı'nın askerine hücum ediyor ve bir çoğunu öldürüp şehire gelmekte olan zahireyi de ele geçirerek iç kaleye dönüyordu. Ancak, bir gün dışarıdan atılan bir tüfek mermisi ile vurulup öldü. Yüzbaşı Mehmed Ağa, bunun üzerine ne yapacağını bilemiyerek sonunda Bekir Subaşı'dan aman diledi ve onun bunu kabul etmesi üzerine iç kaleden çıkarak teslim olduysa da hain ve gaddar yaradılışlı olan Bekir Subaşı, onu iki oğlu ile beraber bir kayığa bağlatıp üzerlerine nefis dökerek ateşe verdi. Zavallılar Dicle nehrinin üzerinde oraya buraya sürüklenen kayığın içinde feryad ve figanlarla diri diri yanıp can verdiler. Adamlarıyla beraber bu faciayı zevkle seyreden Bekir Subaşı, bundan sonra iç kaleye girip hazineye ve silâhlara el koydu. Bunları tarafdarlarına dağıtarak kendisine karşı olanları ve paşanın adamlarını kılıçtan geçirdi. Paşanın ve bunların mal ve servetlerini gasbetti. Sonra uydurma bir ferman hazırlatıp bunu haikın önünde okutarak Bağdad Valiliği'nin paşa ünvanıyla birlikte kendisine verildiği ilân etti.

Bekir Subaşı, bundan sonra İstanbul'a olup bitenleri gönlünce yazarak bütün bunlara Yusuf Paşa'nın sebep olduğunu, ancak Bağdad Valiliği kendisine verilirse hiç bir mesele kalmayacağını arz etti ise de bu isteği kabul olunmadı.

IV. Murad'ın tahta çıkışı sırasında sadrîâzam bulunan Ke-

mankeş Kara Ali Paşa, padişahın yaşının küçüklüğü dolayısıyla devlete tamamen hâkim olmayı kurup memuriyetleri açıkça rüşvet karşılığında dağıtmaya başladığı ve kendisine rakip gördüğü devlet adamlarını idam ettirmeye kalkıştığı için 3 Nisan 1624 günü saraya davet olunarak idam edildi ve yerine Çerkes Mehmed Paşa tayin olundu. Kendisine verilen ilk görev ise, Abaza Mehmed Paşa'nın tenkiliydi. Çerkes Mehmed Paşa, 5 Eylül günü Kayseri civarında Karasu mevkiinde Abaza Mehmed Paşa'nın kuvvetlerini bozarak kendisini Erzurum kalesine sığınmaya mecbur etti. Mevsim ilerlediği için Erzurum muhasarasından bir fayda umulmadığından, içeriye eskisi gibi iki bin muhafız yeniçeri konulmak şartıyla, Erzurum Valiliği suçu da af edilerek yine Abaza Mehmed Paşa'ya verildi.

Aynı yılın aralık ayında ise Cennetoğlu isyanı bastırılıp kendisi ele geçirildi ve idam edildi.

Çerkes Mehmed Paşa ise, Tokat kışlağına çekilip Bekir Subaşı'nın hakkından gelmek üzere Bağdad üzerine gitmeye hazırlanırken 28 Ocak 1625 tarihinde bir mesane hastalığından vefat etti. Bunun üzerine aynı işe devam etmek üzere sadrîâzamlık ve ordu kumandanlığı demek olan serdârlik Diyarıbekir Beylerbeyisi Müezzinzâde Hafız Ahmed Paşa'ya verildi. Bu arada Bağdad Valiliği resmen eski Diyarıbekir Valisi Süleyman Paşa'ya verilmiş ve o da memuriyeti teslim almak üzere önden bir adamını göndermişse de Bekir Subaşı kendisini şehire sokmamıştı.

Hafız Ahmet Paşa, emrindeki kuvvetlerden başka Maraş, Sivas, Musul ve Kerkük paşaları ile birlikte Bağdad'a varıp kaleyi kuşattı (11 Kasım 1625). Ancak şiddetle sıkıştırmasına rağmen, Bekir Subaşı'nın da aynı şekilde karşı koyması yüzünden alamadı. Bununla beraber zahire yolları kesilip kuşatma uzatıldığı takdirde kalenin teslim olmaktan başka çaresi kalmayacaktı.

Bu sırada İran Şahı I. Abbas'ın Bekir Subaşı'ya yardıma

hazırlandığı haberi gelerek Osmanlı ordusunda büyük bir endişe yarattı. Şah Abbas'ın öteden beri Bağdad'da gözü olduğu bilinmekteydi. Bekir Subaşı, Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdad'ı ergeç alacağını ve sonuna kadar burasını devlete karşı savunmasının mümkün olamayacağını hesapladığından bir adamını şâha yollayıp kendisine yardım edilmesini istemiş ve karşılığında valiliğine atanmak şartıyla kaleyi ona teslim etmeyi vaatmişti.

Şâh Abbas, bu isteği kabul ederek Bekir Subaşı'ya kendisine tabi olduğunu anlatan bir tac ile Hanlarhanı ve Azerbaycan Valisi Karçagay kumandasında otuz bin kişilik bir kuvvet yolladı.

Şâhın elçisi Safiykulu Han'ın yanında üçyüz kadar Safevî askeriyle Bağdad'ı teslim almaya geldiği ve kaleye girdiği haberi, Bekir Subaşı'nın kaleyi İran Safevî Devleti'ne vereceği hakkındaki rivayetlerin doğru olduğunu anlatmaktaydı. Bu sırada Karçagay'ın elçisi gelerek Bağdad önünden kalkıp gitmezse kendisiyle savaşaacağını Hafız Ahmed Paşa'ya bildirdi. Öte yandan ise şahın kalabalık bir ordu ile yola çıkmak üzere olduğu da duyulmuştu. Osmanlı serdarı ne yapacağını şaşırılmış halde iken Bekir Subaşı'dan son bir haber geldi. Buna göre Bağdad Valiliği paşa ünvanı ile kendisine verildiği ve serdar kalenin önünden uzaklaştığı takdirde o da devlete sadık kalacak ve Bağdad'ı Safevîlere teslim etmeyecekti.

Hafız Ahmet Paşa, bunun üzerine bu konudaki yetkisini kullanarak Bağdad'ın şâhın eline geçmemesi için bu isteği yerine getirdi ve kalenin önünden kalkıp çekildi.

Bekir Subaşı, son durumdan gayet memnun kalarak şâhın elçisini oyalamaya başladı. Onu ve yanındakileri durmadan ziyafetlere davet ediyor, ancak kaleyi vermeyi vaat ettiğine de son derecede pişman olmuş bulunuyordu. Safiykulu Han, sonunda kendisine :

— Nimet ziyade ola, ziyafet tamam oldu. Hani Bağdad'ın anahtarları? diye haber yolladı.

Ancak, Bekir Subaşı'dan gelen cevap şöyle oldu:

— Şâhın ve hanın ömürleri ziyâde ola... Bizi, Osmanlı'nın gâlip gelmesinden kurtardınız. Arada komşuluk hakkı vardı, komşuya yardım etmek ise padişahların mürüvetine gerekli olandır. Biz onun en küçük bir kuluyuz. Fakirâne hediye ve hazinemizi ayaklarının tozuna ulaştırın ve kulluğumuzu arzedin.

Böylece Bekir Subaşı, Bağdad'ı vermeye niyeti olmadığını "nâzikâne" ifade etmiş oluyordu. Safiykulu Han, bu işe fena halde sinirlendi ve olup biteni şâha bildirdi. Bekir Subaşı bunun üzerine onu, yanındaki askerleriyle beraber çağırıp geldikten sonra şâhın evvelce yollamış olduğu tacı hakaretle tekmeleyip önlerine atarak:

—Hâlâ padişah hazretleri suçumuzu af ederek Bağdad valiliğini bize vermiştir. Varın gidin, şâhınıza bu olanları bildirin. Hem sakın asker göndermeye de kalkışmayın, Bağdad'ı vermek ihtimalim yoktur. Sonra pişman olur... Dedi.

Bu sözler karşısında bazıları diklenmek istedilerse de bunları yakalatıp diri diri karınlarını yardırarak surlara baş aşağıya astırdı. Öbürleri korkularından sindiler ve şehirden çıkıp gittiler.

Hanlarhanı Karçıgay, bu olanları şâha bildirince ondan:

—Siz Bağdad'ı kuşatın, ben de askerimle gelmek üzereyim, emri ulaştı. Bunun üzerine Karçıgay askeriyle gelip kalenin önüne kondu ve Bekir Subaşı'ya haber gönderip evvelce şâha verdiği sözü tutarak Bağdad'ı teslim etmesini istedi.

Kalenin kapılarını kapatmış olan Bekir Subaşı ise :

— Ne ola, safa geldiniz. Bugünlük müsafirimiz olup dışarıda oturun, inşallah yarın cevap verilir. Diye haber yolladı. Er-

tesî günü ipe çeken Karçığay ise, ondan şu cevabı aldı :

— Gerçi bundan evvel sizden yardım istedikse de, padişah efendimiz günahımızı af etti. Siz de, Allah razı olsun, komşuluk hakkını yerine getirdiniz. Eliniz boş dönmemeniz için size on katar deve ve on bin kuruş (altı bin altın kadar) yol harçlığı yollayalım, mazur görüp dönün, gidin. Yoksa Bağdad'ı değil size, on şâh bile gelse vermem mümkün değildir...

Karçığay, bunu kabul etmeyeceğini ve hemen kaleden çıkıp gitmesini bildiren bir mektup yollayıp cevabını beklerken Bekir Subaşı birden topları ateşleyerek bir çok Safevî askerini yerlere serdi. Karçığay, askerlerini top menzilinin dışına çekip olanları şâha bildirdi ve ondan haber beklemeye başladı.

Şâh Abbas, bir süre sonra gelip kaleyi kuşattıysa da Bekir Subaşı ona da şiddetle karşı koydu. Bunun üzerine onun oğlu Derviş Mehmed'i Bağdad valiliğini vaadederek kandırıp gece bir kapıyı gizlice açtırdı. Böylece Safevî askerleri içeriye girerek baskın şeklinde kaleyi ele geçirdiler. Şâh Abbas, mukavemet edenleri ve halktan pek çoğunu öldürttü. Kendisi gibi Şîî mezhebinden olanlara dokunulmuyor, Sünnîler ise yok ediliyordu.

Bekir Subaşı yakalanınca demir bir kafese konuldu ve yedi gün, yedi gece hiç uyutulmadan ve ara verilmeden türlü işkenceler edilip bütün serveti söylenilerek ahndı. Sonra meydanda bir ateş yakılarak kafes bunun yanına konuldu ve Bekir Subaşı yağları akıncaya kadar kızartılmak suretiyle son kalan servetinin yerleri söylenildi. Bu sırada oğlu, şâhla beraber şarap içiyor ve babasının bu halini gülerek seyrediyordu. Sonunda bütün varını, yoğunu söylemiş olduğu anlaşılınca, kendisinin vaktiyle düşmanı Mehmed Ağa'ya yapmış olduğu gibi, bir kayığa konulup üzerine neft dökülerek ateşe verildi ve kayık nehirin üzerinde kendi kendine dolaştığı halde diri diri yanmak suretiyle o güne kadar yaptığı kötülüklerin cezasını bulmuş oldu. Şâh ise :

— Babasına bu kadar hâinlik edenin bana ne faydası olur? diyerek Bağdad valiliği bekleyen Derviş Mehmed'i tutuklayarak Horasan'a sürgün etti.

Ancak, ne çare ki 91 yıldan beri Osmanlıların elinde bulunan ve Irak'ın merkezi olan Bağdad elden gitmiş bulunuyordu.

III Hafız Ahmed Paşa'nın Azli

Bütün bu olaylar genç Padişah IV. Murad'ı çok üzmekteydi. Bağdad'ın Şâh Abbas'ın eline geçmesi, kabul olunacak bir netice değildi. Gerçi Hafız Ahmed Paşa kaleyi yeniden kuşatmışsa da, yedi aydan fazla süren bu kuşatmadan hiçbir netice alamamıştı. Çünkü hem kaledekilerle hem de yardıma gelen Safevî ordusu ile savaşmak zorunda kalmıştı. Orduda ise büyük ölçüde yiyecek sıkıntısı başgöstermiş bulunuyordu. Bunun sebebi ise, düşmanın zahire yollarını kesmiş olmasıydı. Bu yüzden ne kadar “durgun at ve halsiz eşek” varsa yenilip tüketilmişti. Askerin kimi mazı ve dağ kestanesi gibi dikenli tohumlardan ne bulursa yemekte, kimi ise sade su içip dayanmaya çalışmaktaydı. Bir okka (1300 gr.) peksimet altı yedi altına, beş okka arpa yüz altına ele girmez olmuştu.

Hafız Ahmed Paşa, bu durumda kuşatmayı sürdürmenin faydasız ve hatta imkânsız olduğunu anladığından IV. Murad'a meşhur manzum mektubu yazarak yardım istedi :

Aldı etrafı aduv imdâda asker yok mudur
Din yolunda baş verir merdâne server yok mudur

Hasmı bir kişi oyunla ruhberuh şah-mat eder
Cenkte at oynadır ferzâne bir er yok mudur

Bir aceb girdâba düştük çaresiz kaldık meded
Âşinâlar zümresinde bir şenâver yok mudur

Cenkte hempâmız olup baş verip baş almaya
Arsa-i âlemde bir merd-i hünerver yok mudur

Def'-i bîdâda tekâsülden garaz ne bilmeyiz
Ded-i mazlumân sual olmaz mı mahşer yok mudur

Âteş'i sûzân-ı a'dâya bizimle girmeye
Dehr içinde imtihan olmuş semender yok mudur

Dergeh-i Sultan Murad'a nâmemiz îsâline
Bâd-ı sarsar gîbi bir çâbik kebûter yok mudur

Bu mektubun bu gün konuştuğumuz dile çevrilmiş şekli ise
şöyledir:

Etrafı düşman aldı, imdâd için asker ve din yolunda baş
verecek merd kişiler yok mudur?

Düşmanı bir kişi oyunu ile vezir vezire şâh-mat edecek, sa-
vaşta at oynatacak ferz (vezir) gibi bir er yok mudur?

Bir acâib girdâba düştük, meded çaresiz kaldık. Tanıdık-
lar arasında (bizi kurtaracak) bir yüzme bilir yok mudur?

Savaşta bizimle birlikte ayak direyerek baş verip baş ala-
cak yer yüzünde hüner sahibi bir merd yok mudur?

Haksızlığı ortadan kaldırmaktan geri durmaktan maksadın
ne olduğunu bilmiyoruz. Haksızlığa uğrayanların derdi sorul-
maz mı, mahşer (kıyamet günü) yok mudur?

Yakıcı düşman ateşine bizimle birlikte girmeye bu dünyada imtihan olmuş bir ateşte yanmaz yok mudur?

Sultan Murad'ın katına mektubumuzu ulaştıracak fırtına rüzgârı gibi hızlı bir güvercin yok mudur?

Hafız Ahmed Paşa, bir taraftan da canını dişine takmış, kuşatmayı devam ettiriyordu. Öte yandan da Şâh Abbas'la teması kesmemişti. Şâh ise, Bağdad olayının sonunda iki devletin ciddî olarak savaşa tutuşmaları tehlikesini yaratmakta olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin Bağdad'dan ve Irak'dan vaz geçmeye asla niyeti bulunmadığını sezmekteydi. Kendisi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanarak bu bölgeyi ele geçirebileceğini ummuşsa da Türk ordusunun yakasını bırakmaya hiç de niyetli olmadığını anlamıştı. Şu sırada ise bir bölge çatışması, iki devlet arasında bir savaşa kadar götürmeyi hiç düşünmüyordu. Esasen birbirleriyle sınır komşusu olalı iki devlet arasında o güne kadar çıkan bütün savaşları İran kaybetmişti ve yeni bir savaşın sonu da ancak bu olabilirdi.

Bütün bunlardan dolayı Şâh Abbas, aslında daha fazla savunamayacağını da hissettiği Bağdad'ı bırakmaya ve aradaki barışı muhafazaya karar verdi. Bunun üzerine Hafız Ahmed Paşa ile arada elçiler gidip gelerek şehrin teslimi şartları kararlaştırıldı. Serdar, siperlerde aylardır perişan halde "Ekserisi metrîste kırılıp ekserisi dahi ayak ağrısına müptelâ" olan askeri bu sıkıntıdan kurtarmak ve özellikle zahire bulmak için kalenin önünden kalkarak Musul'a doğru yöneldi. Asker yorgun ve hayvan hemen yok derecede olduğundan götürülmesine imkân bulunmayan ağırlık yakıldı ve topların kimi paralanıp, kimi sonradan çıkarılmak üzere toprağa gömüldü. Bunlar arasında Kanunî Sultan Süleyman Han devrinden kalma gayet uzun ve nakışlı, "ağırlığı kadar altın eder" emsalsiz bir Balyemez topu da vardı. Ancak, bunlar gömülürken orada bir "Şâh sever" de varmış. Türk

ordusu gittikten sonra topların yerini haber verdiğiinden şâhın bunları çıkarmış ve o emsalsiz topu Esfahan'a götürmüş olduğu bilinmektedir.

2 Temmuz 1626 günü Hafız Ahmed Paşa'nın Mustafa Çavuş adlı elçisi bir mikdar hediye ile geldi. Şâh, kendisini karşılayıp riâyette bulunarak ertesi 3 Temmuz günü aradaki barışın muhafazası için Bağdad'ı Osmanlılara bırakıp gideceğine dair olan mektubu kendisine teslim etti. Ancak, Mustafa Çavuş atına binip giderken, şâha Hafız Ahmed Paşa'nın kalenin önünden kalkıp gittiği haberi gelince kendisini geri döndürdü ve mektubu elinden alıp yırtarak :

—Mustafa Ağa.. Serdarınız Bağdad önünden kalkıp gitti. Giden askere kale vermek bizim şânımıza düşmez. Yürü var, gördüğünü söyle... Dedi.

Mustafa Çavuş, büyük bir üzüntü içinde geri döndü ve Hafız Ahmet Paşa ile buluşunca :

— Behey sultanım.. Bu kadar zamandan beri mihnet çekip sabrettiniz. Ne var?... Bir kaç gün daha sabredemez miydiniz? Diye ağladı. Hafız Ahmed Paşa da aynı derecede üzgündü:

— Bana kalsa daha aylar boyu beklerdim. Ancak askerin sabrı bitip karşı koydukları için ister istemez kalenin önünden kalktık. Karşılığımı verdi.

Bu sırada, onun hünkâra yazmış olduğu mektuba, hünkâr tarafından yine manzum olan şu cevap gelmiş bulunuyordu :

Hâfıza, Bağdad'a imdâd etmeye er yok mudur
Bizden istimdâd edersin sende asker yok mudur

Düşmanı mat etmeye ferzâneyim ben der idin
Hasma karşı şimdi at oynatmaya yer yok mudur

Gerçi lâf urmakta yoktur sana hempâ biliriz
Lîk senden dâd alır bir dâd küster yok mudur

Merdlik dâvâ edersin bu muhanneslik neden
Havf edersin bâri yanında dilâver yok mudur

Rafizîler aldı Bağdad'ı tekâsül eyledin
Sâna hasm olmaz mı hazret rûz-ı mahşer yok mudur

Bûhanife şehrin ihmalinle virân ettiler
Sende ayâ gayret-i dîn ü peygamber yok mudur?

Bîhaberken saltanat ihsân eden Perverdigâr
Yîne Bağdad'ı eder ihsan mukadder yok mudur

Rüşvet ile cünd-i islâmı perişan eyledin
İşidilmez mi sanırsın bu haberler yok mudur

Avn-i hakla intikam almaya a'dâdan meğer
Bende-i dîrîn vezîr-i dîn perver yok mudur

Bir Ali siyret Vezîri şimdi Serdâr eyledim
Hızr u peygamber muîn olmaz mı rehber yok mudur

Şimdi hâlî mi kıyas eylersin âyâ âlemi
Ey Muradî padişâh-ı heft kişver yok mudur

Yani :

Ey Hafız... Bağdad'a yardım edecek er yok mudur? Biz-
den yardım istiyorsun, sende asker yok mudur?

Düşmanı mat etmeye ben ferz (Satranç oyunundaki vezir)

gibiyim derdin, Şimdi ona karşı at oynatmaya yer yok mudur?

Gerçi lâf yarıŐtırmada sana ayak uyduracak yoktur biliriz, ama sende insaf bulacak bir insaf sahibi yok mudur?

Merdlik dâvâsındaydm, bu nâmerdlik neden? Sen korku-yorsan yanında yürekli birisi yok mudur?

Senin gevşekliğin yüzünden Bağdad'ı Őîller aldı, hazret-i peygamber sana düşman olmaz mı, kıyâmet günü yok mudur?

İmam-ı Âzâm Ebu Hanife'nin Şehrini (*) senin ihmalin yüzünden virân ettiler, ya sende din ve peygamber gayreti yok mudur?

Kişi habersizken ona saltanat ihsan eden Cenab-ı Hak Bağdad'ı yine ihsan eder, kader de olan yok mudur?

İslâm askerini rüşvet yüzünden perişan ettin, bu haberler duyulmaz mı sanırsın? (Bu ihtimal) yok mudur?

Allahın yardımı ile düşmandan intikam almaya eski bir kul, dindâr bir vezir yok mudur?

Şimdi Hz. Ali huylu bir veziri serdâr tayin ettim, peygamber ve hızır yardımcı olmaz mı, yol gösterecek yok mudur?

Ey Muradî, sen Şimdi dünyayı bomboŐ mu sanırsın, bir Yedi İklim padiŐâhı yok mudur?

Hafız Ahmed Paşa'nın mektubu geldiği zaman İstanbul'da bir çok deđiŐiklikler olmuştu. Kendisi Serdarlık görevi ile Bağdad önlerinde bulunup büyük güçlük ve mahrumiyetler içinde düşmanın iki cephesiyle birlikte savaştığı ve hatta her iki tarafta ona üstün geldiği sırada, başkentte Sadaret Kaymakamı, yani kendisinin vekili olarak Hadım Gürcü Mehmed Paşa bulunmak-

---

(*) İmam-ı âzam'ın türbesi Bağdad'dadır.

taydı. Ancak Derya Kaptanı Topal Receb Paşa, yükselmeye son derece hırslı ve aynı derecede iki yüzlü ve hilekâr olduğu için, İstanbul'da kalan yeniçeri ve sipahîler, yani devletin merkez ordusuna bağlı yaya ve suvari askeri onun kışkırtmasıyle :

— Kaymakam Paşa Bağdad seferine imdâd etmedi ve elden gitmesine sebep oldu... Diye ayaklanarak idamını istediler. Genç padişah, bu isteğe karşı koyamayarak ayaklanmanın daha tehlikeli bir şekil almaması için Kaymakam Paşa'yı feda etti. Böylece, aslında akıllı, tecrübeli ve namuslu bir devlet adamı olan zavallı Gürcü Mehmed Paşa, konağında boğduruldu ve evvelce Eyüb'de yaptırmış olduğu türbesine gömüldü. Yerine ise Topal Receb Paşa tayin edildi. Onun yerine de Çatalcalı Hasan Paşa, Başımrahurluktan yükselerek Derya Kaptanı oldu.

Topal Receb Paşa, bundan sonra durmadan Hafız Ahmed Paşa'nın aleyhinde bulunarak ihmali ve gevşekliği yüzünden Bağdad'ın elden gittiğini, hatta İran Şâhı'ndan rüşvet bile aldığını, bu yüzden bu kadar hazine ve asker beyhude telef olup hiç bir netice elde edilemediğini söyleye söyleye ve iddiasını ispat için sözde Bağdad önündeki ordudan gelmiş bu uydurmaları tekrar eden sahte mektuplar da göstererek Hünkârı inandırdı ve sonunda Hafız Ahmed Paşa'ya o ağır mektubu göndermesine sebep oldu. Hafız Ahmed Paşa ise bu mektubu alınca azledilmiş olduğunu anlamış bulunuyordu.

IV Abaza Mehmed Paşa'nın İkinci Ayaklanması

Hafız Ahmed Paşa'nın azli üzerine Sadriâzamlığa ve Serdâr-ı Ekremliğe onun yerine, evvelce I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman zamanında sadaret makamında bulunmuş olan eski Derya Kaptanlarından Halil Paşa tayin edilmiş ve yine Recep Paşa'nın telkini ile hemen orduyu alıp sefere gitmesi emredilmişti. O gün 1626 yılı aralık ayının ilk günüydü ve şiddetli bir kış ortalığı kasıp kavurmaktaydı. Buna rağmen yeni serdâr emre uyarak yola çıkmak üzere Üsküdar tarafına geçti. Askerin ve öbür sefere katılanların sakal ve bıyıkları soğuktan donmuş, birer buz parçası halini almıştı. O durumda ordu hareket ederek yollarda kardan ve soğuktan pek çok zahmetler çekilip 4 aralıkta Konya'ya varıldığı sırada Kapıcılar Kethudası, Hafız Ahmed Paşa'dan almış olduğu sadriâzamlık mühürünü getirip Halil Paşa'ya teslim etti. Hafız Ahmed Paşa ise davet edildiği için ılgarla İstanbul'a gelerek Bağdad macerasının iç yüzünü bütün ayrıntılarıyla IV. Murad'a anlattı. Padişah, bu işte onun hiçbir kusuru olmadığını anlayınca esasen namzed bulunduğu kız kardeşi Ayşe Sultan ile evlendirerek İkinci Vezirliğe tayin etti. Daha evvel öbür kız kardeşi Fatma Sultanı yeni Derya Kaptanı Hasan Paşa ile evlendirmiş bulunuyordu.

Halil Paşa ise ordu ile 7 Ağustos 1627 günü Diyarıbekir önlerine vardığı sırada Ahıska kalesinin Safevîler tarafından kuşatıldığını haber alarak Anadolu Beylerbeyisi Dişlek Hüseyin Paşa'yı yardıma memur etti. Diyarıbekir Valisi Husrev Paşa, Halep Valisi Nogay Paşa, Mer'aş Valisi Zûr Paşa ve Rumeli Beylerbeyisi Süleyman Paşa da dört beş bine varan askerleriyle emrine verilmişlerdi. Ayrıca Kerkük Valisi Bostan Paşa'yı da önden Erzurum'a, Abaza Mehmed Paşa'ya gönderip kendisine onun da Dişlek Hüseyin Paşa'nın emrine girip Ahıska kalesinin yardımına gitmesini bildirdi. Kendisi ise onların arkasından yola çıkmak üzere hazırlıklara başladı.

Bostan Paşa Erzurum'a varınca Abaza Mehmed Paşa kendisini saygı ile karşılayıp hil'at giydirdi ve sefere hazır olduğunu bildirerek ertesi günü otağını Gürcü Kapısı'nın dışında kurdu. Ayrıca Serdar Halil Paşa'ya bir mektup gönderdi. Bunda kısaca "Ben padişahın en değersiz bir kuluyum, vilâyet benim değil sizindir. Ancak levendlerim sizin askerinizden ve bilhassa yeniçerilerden korktuğunu bilirsiniz. Bunun için lütfedip siz Ahıska'ya Muş tarafından gidin ki gönülleri rahat olsun, ben ise paşalarla bu taraftan varayım ve hem Hüseyin Paşa'da olan seraskerlik hizmetini de bu kulunuza ihsan buyurun" diyordu. Halil Paşa ise kendisine şu cevabı yolladı :

— Bu tarafta bulunan asker ve Yeniçeri dilâverleri senin seraskerliğine razı değillerdir. Emre uyarak hemen bu sefere çıkıp bir hizmet vücuda getir ki inşallah suçun af olunup padişahımız yanında makbul olursun.

Abaza Mehmed Paşa, bütün bu işlerde bir tuzak kokusu sezmişti. Bu sırada Serasker Dişlek Hüseyin Paşa'nın bazı ulaklarını ele geçirip üstlerinde bulduğu mektuplardan şüphesinde haksız olmadığını anladı. Erzurum'dan kendi levend askeri ile hareket ederek Ilıca mevkiine varınca, Erzurum Kadısı'nı seras-

kere yollayıp hakkında beslenen kötü niyetleri ayıpladı ve kendilerini serdâra şikâyet edeceğini bildirdi. Hüseyin Paşa merd ve yiğit bir bahadır olmakla beraber, son derece hiddetli ve dilini tutamaz takımından olduğunda :

— Abaza da kim oluyor? .. Ben Cennetoğlu gibi padişah neslinden olduğunu iddia eden bir aznavuru kolaylıkla tepelemişim. Diyerek Kadıyı kovdu.

Abaza Mehmed Paşa, bu sert muameleye karşılık veremeyerek Serdâr Halil Paşa'ya paşalarla birlikte Ahıska'nın yardımına gideceğini bildirdi. Bunun üzerine artık aradan şüphe ve düşmanlık kalktı diyerek Halil Paşa sekiz yüz kadar Yeniçeri yolladı. Bunlar varıp Abaza ordusundan alarga bir yere kondular. Sözde bunlar da Ahıska yardımına gideceklerdi, aslında ise maksat Abaza Mehmed Paşa'yı bir kolayını bularak avlayıp idam etmektir. Yeniçeriler korkusuzca Gürcü Kapısı'ndan Erzurum'a girip çıkıyor, çarşılarda alış verişte bulunuyor, kendilerine hiç dokunulmuyordu.

Abaza Mehmed Paşa ise, işlediği suçların, özellikle yeniçerileri katliâma uğratmasının af edilecek şeyler olmadığını ve bütün bu tertiplerin kendisini ele geçirmek için alındığını biliyordu. Serasker Dişlek Hüseyin Paşa'nın ordusuna gönderdiği casuslar da bu düşüncesini kuvvetlendirecek haberler getirmişlerdi. Bunun üzerine bir sabah vakti erkenden askerini hazırlayıp daha güneş doğmadan evvel ve hepsi gaflet uykusunda buldukları sırada yeniçerileri basıp karşı koyanları bir tek kişi kurtulmamacasına kılıçtan geçirdi ve teslim olanları esir alarak elleri bağlı şekilde kaleye gönderdi. Sonra, kendi levendleriyle durmadan paşaların ordusuna doğru at kaldırdı.

Diyarîbekir Valisi Hüsrev Paşa'nın maiyetinde bulunanlardan Süleyman Çelebî, olayın bundan sonrasını tarihçi Şarihü'l-menarzâde Ahmed Efendi'ye şu şekilde anlatmış olduğunu Na-

imâ tarihi şöyle naklediyor:

— Ben, o vak’ada hazırdım. Dişlek Hüseyin Paşa ve öbür paşalar Abaza Paşa’dan endişe ettikleri için sabah erkenden Diyarbakir’e doğru gitmeye karar vermişlerdi. Gece vakti siyah peştemal sarınmış yerli kıyafetli birisi gelip:

— Tiz beni paşa ile buluşturun, söyleyeceklerim vardır. Dedi. Paşanın hademeleri herifi :

— Hiç bu vakit paşa ile buluşmak olur mu? Bir şikâyetin varsa sabahleyin gel... Diye azarladılar. Herif hemen başından siyah peştemalı kaldırıp yere vurarak:

— Bire ben yeniçeriyim... Abaza bütün yoldaşları katletti. Bir ben yolunu bulup gizlendim ve bir yerli elbisesi giyerek buraya can attım. Hemen bir ben kurtuldum. Diye bağırdı. Kendisini hemen Husrev Paşa’ya götürdüler. Paşa onu söyleyip dinleyince hayret içinde kaldı ve hemen Dişlek Hüseyin Paşa’nın çadırına varup olan biteni haber verince o saat göçüldü. Ertesi kuşluk zamanı derbende yakın bir yere vardılar. Hüseyin Paşa :

— Burada konalım. Dedi. Ancak uzağı görüşlü bir kimse olan Zûr Paşa :

— Devletlû, burada konulmaz. Abaza bu işi yaptıktan sonra tek durmaz, aramızdan gelir. Hemen gidelim, bari derbendi geçip öyle konalım. Diye itiraz ettiyse de Hüseyin Paşa oğlunun hayvan sırtında bir mahfede hasta olarak bulunduğunu ve bu haliyle daha fazla yol alamayacağını ileri sürdü ve orada kondu. Zûr Paşa ise, kendi maiyeti ve askeri ile :

O halde sizi Allaha ismarladık... Diyerek at kaldırıp gitti. O gece çok yağmur yağmıştı. Hüseyin Paşa elbisesini ve zırhını çıkarıp çadırları ve öbür eşyayı kurutmak için serdiler. Gece geçip sabah oldukça Abaza askeri gökdemir zırhlı askeriyle kasır-

ga rüzgârı gibi gelip yetişti. Paşaların ve askerın canları başlarına sıçrayarak ancak pek azı atlara binebildiler ve saf bağladılar. Abaza askerinden K r Hazineci, K c k Abaza ve daha nice kafadar hunharlar erişip savaşa başladılar. Daha ilk anda paşalar tarafından çoğu yerlere serildi, kalanları ise kaşmaya koyuldular. Dişlek Hüseyin Paşa ise zırhını  ıkarımış, bir yeşil atlas zıbınla kalmış ve o halde can havliyle bir ata atlamıştı. Abazanın hazinedarı karşısına çıkıp elinde bulunan mızrağı havale etti. Mızrak, boğazından girerek ensesinden bir karış yalman gösterdi. Hazinedar mızrağı çekince paşa yere yığıldı. Kulları kapıp alarak savaş alanının dışına çıkardılar. Can  ekişmekte olduğunu görerek üzerine bir gölgelik tuttular. Oğlu Mustafa Paşa, Husrev Paşa'nın oğlu ve askerden pek çok kimse Őhid oldu. Diyarıbekir Kul Ağası Mehmed Ağa ilk hamlede atından tekerlendi, tekrar bindirdiler. Diyarıbekir Beylerbeyisi Husrev Paşa da atından d şup tekerlendi. Abazanın adamları yakalayıp bağladılar. Trabzon Beylerbeyisi Hasan Paşa, Bostan Paşa ve daha niceleri esir düştüler. Kalan asker seraskerin yaralanıp paşaların esir düştüğünü ve bunca askerın yerlere serildiğini görünce herkes canını kurtarmak derdine düşerek kimi Hısnıkeyfa tarafına, kimi ise sağa sola kaıp dağıldılar. Levendler ise ordunun bütün ağırlıklarını yağmaladılar.

Abaza Mehmed Paşa, Dişlek Hüseyin Paşa'nın yattığı yere gelip onu, arkasında yeşil atlas entariden başka Şey yok, gözlerini yummuş ve yarasından kan akar halde bir kilimin gölgesinde yatar görünce merhamete geldi ve atından inerek başını dizinin üzerine alıp:

— Behey paşa karındaş... G z n  a . Bu ne kılıktır? Hiç merd olan böyle zamanda zırhını çıkarıp atlas entari ile dinlenirmi? Hani senin sil hın ve zırhın? Eğer zırhın üzerinde olsaydı, bu tehlikeli yara sana raslamazdı. Yazık oldu, sana acıdım. Dedi.

Abaza Mehmed Paşa, daha sonra olayın ötesini şöyle anlatmıştır:

— Dişlek Hüseyin Paşa'nın başını dizime alıp bunları söyledimse de can acısı ile uğraştığı için hiç cevap vermedi. Bunun üzerine “İşte oğlun geldi, sağdır. Gözünü aç, bak” deyince oğluna ziyade muhabbeti olduğu için adını duyunca bir kere gözlerini açıp ah etti, ama son nefesinde olduğu için bir şey söyleyemeden gözlerini yumdu. Bildim ki işi tamam olmuştur.

Yine Süleyman Çelebi'nin anlattıklarına gelelim:

— Abaza Paşa orduyu yağma edip malları ve silâhları zaptetti. Esir aldığı paşaları zincire vurulmuş bir halde beygirlere bindirerek Hüseyin Paşa'yı da o haliyle bir kilimle yükleyip Erzurum'a doğru yola koyuldu. Hüseyin Paşa yolda öldü, attan aşağıya bıraktılar ve geçip gittiler.

Abaza Mehmed Paşa Erzurum'a varınca esir alınan yeniçerilerin boyunlarını vurdurdu. Bazı ağalar ise ellerinde olan yeniçerilere acıyarak bazılarını gizlice serbest bıraktılar. Abaza Paşa'nın İbrahim Ağa adlı bir ağası bir yeniçeriye acıyıp azad etmişti. O yeniçeri İstanbul'a kadar gelmiş bütün olanları anlatmış ve İbrahim Ağa'ı öğmüştü.

Abaza Mehmed Paşa, esir aldıklarından Diyarıbekir Valisi Husrev Paşa'yı kalede hapsedip bir gece boğdurdu. Yine esir aldığı yayabaşı ve bölükbaşlarından dördünü dörder parça ettirip Erzurum Kalesi burçlarına astırdı. Böylece eline düşenlerden Bostan Paşa'dan başka kim varsa öldürdü. Ayrıca Erzurum civarında ne kadar yeniçeri ve topçu bulduysa onların da hepsini öldürdü. Ayrıca her tarafa bölükler gönderip kasaba ve köylerden gelip geçenler arasında bulunan yeniçerilere de aman vermez oldu.

Kaçıp kurtulabilen askerinin ve Zûr Paşa'nın getirdiği haber-

lerden olan biteni öğrenen Sadrîâzım Serdâr Halil Paşa, kederinden ölecek gibi olduysa da artık elden bir şey gelmez, olaylar geri dönemezdi. Bu arada imdâd alamayan Ahıska kalesi de Safevîlerin eline düşmüş bulunuyordu.

Bu sırada Kurban Bayramı gelip geçtiyse de, bunlar paşa için bayram değil matem günleriydi. Bayramdan sonra ordusunu toparlayıp Erzurum'a doğru yola çıktı. Ancak, askerde moral adına bir şey kalmamıştı. Ordu, böylece 8 Eylül 1627 günü Ilıca mevkiine vardı. Burada konulduğu sırada Sivas Beylerbeyisi Tayyar Mehmed Paşa askeriyle gelip orduya katıldı ve kendisine Şam valiliği verildi. Zûr Paşa da Anadolu Beylerbeyliğine atandı. Sonra Ihca'dan hareket edilerek dört gün sonra, 12 Eylül 1627 günü Erzurum önüne varıldı ve kalenin güney tarafındaki bayıra konuldu. Abaza Mehmed Paşa, Halil Paşa'nın yanında ve onun silâhdarlığından yetişip yükselmiş olduğu halde eski efendisi hakkında hiçbir saygı eseri göstermeyip kapıları kapatarak topları onun ordugâhı tarafına çevirdi. Levendleri de arada bir kaleden çıkıp Halil Paşa'nın askeriyle çarpışmaktaydı.

Bunlar olup biterken Şâh Abbas'ın elçisi Tahhmasbkulu Han İstanbul'a gelerek efendisinin mektubunu sunmuştu. Şâh bu mektubunda Bağdad'ı oğlu için rica ediyordu. Kendisine, evvelce Kanunî Sultan Süleyman Han zamanındaki hududa göre barış imzalanmışken şâhın ahdi bozup Osmanlı Devleti'nin zayıf zamanını gözeterek Bağdad'ı işgal ettiği için asker tertip edildiği ve Serdar-ı Ekrem'in kumandasında gönderildiği ve bu işin artık ona bırakıldığı bildirildi.

Başkent'e hep üzücü haberler geliyor ve genç padişah bunlar karşısında âdeta ne yapacağını bilmez halde bulunuyordu. O sırada gelen bir haber, ilk defa olarak IV. Murad'ın yüzünü güldürdü. Bu haberi ise Osmanlı Devleti'ne tabi Erdel (Transilvanya) Kralı bulunan Bethlem Gabor bir mektupla haber ver-

mişti. Onun yazdığına göre bu yıl Avusturya'dan otuz bini tüfekli piyade ve yirmi bini atlı, hepsi de zırhlı seçme elli bin asker, bir kaç bin Macar ve Hırvat askeri ve otuz tane büyük topla Osmanlı Devleti'ne ait Hatvan, Solnok, Segedin ve Peşte sancaklarında kışlamışlardı. Bahar gelince harekete geçerek Ester-gon'a bir mil mesafede konup köyleri ve Varoş denilen kale dışındaki kasabaları vurup padişahın tabeasım esir etmişlerdi. Murtaza Paşa da buna karşılık askerini Peşte ovasında toplamış, Bethlem de kendi askeri ile ve ılgarla gelip yetişmişti. Evvelâ düşmana hücum edilip bir kısmı kırıldıktan sonra etrafına siper kazılıp kuşatma altına alınarak açlıktan, soğuktan ve Osmanlıların hücumundan düşmanın yirmi bin kadarı kırılmış kalanı güç belâ kaçarak kurtulabilmişti. Ordumuzdan ise ancak yüz kadar şehid vardı. Bu yenilgi üzerine Avusturya barışa talip olduğundan iki taraf birbirlerine saldırmamak üzere anlaşıldı. Bethlem Gabor Murtaza Paşa ile birlikte Budin'e dönüp 1626 yılı aralık ayında yazdığı bu mektup İstanbul'a varınca IV. Murad pek sevindi ve Bethlem Gabor'un yurduna vardıktan sonra gönderdiği ikinci mektubu ile kendi evlâdı olmadığında ölümünden sonra Erdel Krallığının karısı Katerina Brandenburg'a verilmesi hakkındaki ricasını kabul etti.

Beri taraftan ise Halil Paşa'nın Erzurum kuşatması devam etmekteydi. Ancak yanında kale dönebilecek büyük çapta yalnız bir tek top vardı. Bunun üzerine Tortum kalesine haber yol-layıp Balyemez (*) cinsinden birkaç top gönderilmesini istedi. 24 Eylül günü Abaza Paşa'nın levendleri kaleden çıkıp orduya saldırdılarsa da yeniçeriler şiddetle karşı koyarak yine kaleye dönmeye mecbur bıraktılar.

(*) İtalyanca "Pallamezza" kelimesinden bozma, kale döver uzun menzilli top. Avusturyalılar buna Balimoz, İranlılar ise Türkçesini kendi dillerine çevirerek "Asel nemihored" derlerdi.

Ekim ayının on beşinci günü Gürcistan Hanı'nın kardeşi ve Osmanlı dostu olup bir süre önce Safevîlerin meşhur kumandanı hanlar hanı Karçıgay'ı yenip öldüren ve askerini de kılıçtan geçirmiş olan Magrav Bey, yanında bir top da bulunduğu halde serdâra yardıma geldi ve bu hal askere kalp kuvveti oldu. Oltu kalesinden de iki top getirilmişti, ancak bu toplar da kalenin alınması için yeterli olmadığı gibi, havaların erken başlaması ve şiddetli yağmurlardan sonra kar fırtınalarının başlaması üzerine artık bu sene bir şey yapılamayacağı anlaşılacak kuşatma kaldırıldı. Böylece Erzurum'un önünden 25 kasım günü hareket eden ordu, 20 aralıkta Tokat kışlağına vardı.

Ancak bu geliş öyle kolay olmamıştı. Naimâ diyor ki:

Asker yirmi beş gün kar üzerinde yatıp kalkıp soğuktan çok kimsenin eli ayağı telef oldu. Ve niceleri de yollarda donup kaldı. Hatta Obaş Beli denilen yerden geçilirken soğuktan donup kalanların hesabı olmayıp eli ve ayağı donanlardan Tokat'ta binden fazla kimsenin eli ve ayağı kesildi. Tokat han, dükkân ve sokaklarında çoğu şiddetli soğuk yüzünden donup öldü. Bu seferde olan zahmet ve meşakkat bir tarihte görülmemişti. Yolsuz ve izsiz dağlarda gâh olurdu ki yürümek mümkün olmayıp insan ve hayvan dağdan aşağıya kızak kayar gibi oturup kendilerini koyuverip inerlerdi. Derederde yarım zira (38 santimetre) kadar çiğnenip basılmış yerden askerler birbiri ardından tek sıra katarlanıp giderlerdi. Şöyle ki birinin geri dönmesi mümkün değildi. Bu geçilen yerin dışına meselâ bir at düşse kulağına kadar kara batıp çıkarılması çok zor olurdu. Asker böyle katarlanıp giderken dağların tepesinde esen rüzgârdan birikmiş dağ parçası gibi kar kümeleri birden koparak üzerlerine düşüp önüne rastlayan yüzden fazla insanı atlarıyla birlikte toparlayarak Ziganâ deresine yuvarlar, insanlar ve atlar dağlar gibi karların altında kalıp boğulurlardı.

Kış böylece geçti ve ilkbahar geldi. Bu arada Abaza Mehmed Paşa'nın adamlarından olup kendilerine de zararı dokunmayacağından emin olamayan Erzincan Muhafızı Pîr Solak ve Bayburd Muhafızı Ataullah Efendi kendi levendleriyle gelerek serdârın emrine girdikleri için Kapıkulu Suvariliği verilme suretiyle mükâfatlandırıldılar. Bunu duyan Abaza'nın bir çok levendi akın akın gelerek serdâra tabi olup suçları af edildi.

Abaza Mehmed Paşa'ya karşı bir başarı kazanılamaması IV. Murad'ı kızdırdığından Halil Paşa'yı azletmeye karar vermişti. Ancak, yerine kimi tayin edeceğine karar veremiyor, daha doğrusu bilemiyordu. Bu sırada İstanbul'da Abaza'nın iki casusu ele geçirildi ve padişahın emriyle deve sırtında çarımha gerilip yarılan omuzlarına dikilen mumlar yakılarak başkent sokaklarında teşhir edildiler. Sonra da birisinin kafası kesildi, birisi çeneye vuruldu.

6 Nisan 1628 Perşembe günü yine padişahın emriyle Şeyhülislâm Yahya Efendi ile Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri, Kaymakam Topal Recep Paşa ve Kubbe Vezirleri kimin sadrîâzam olmasının uygun olacağını görüşmek üzere toplandılar. Sonunda eski Yeniçeri Ağası olup şimdi Kubbe Veziri, yani Divân-ı Hümâyün üyesi bulunan Hüsrev Paşa üzerinde karar kılındı. Ancak, yeni ve kıdemi az bir vezir olduğu için evvelâ Diyaribekir Valiliği tevcih edilip yola çıkarıldı, sonra da İzmit'e vardığı sırada Sadaret mühürü gönderilip sefere memur edildi. O da hazırlığını tamamlayarak Tokat'a doğru yola çıktı.

1 Haziran 1628 günü Tokat'a varan yeni Serdâr-ı Ekrem, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 22 temmuzda Erzurum'a doğru yola çıktı. Bu sırada casusları aracılığı ile Abaza Mehmed Paşa'nın Şâh Abbas'dan yardım istediğini haber alarak Erzurum'un da Bağdad'ın âkıbetine uğramaması için hızla yol alıp Ağustosun ikinci günü Sivas'a ve otuzuncu günü Erzurum önü-

ne vardı.

İyi bir kumandan ve cesur bir asker olmakla nam almış bulunan Husrev Paşa'nın kalabalık bir ordu ve yeteri kadar topla çıkıp gelmesi, Abaza Mehmed Paşayı oldukça endişeye sevk etmişti. Ancak, Safevîlerden yardım göreceğini umduğundan kuşatmaya karşı koydu. Halbuki Şâh Abbas, Husrev Paşa'nın Erzurum önüne varmış ve kaleyi kuşatmış olduğunu haber alarak Şemsi Han kumandasında göndermiş bulunduğu yardım kuvvetini geri çağırdı. Çünkü Osmanlılarla ciddî bir çatışmaya girmek niyetinde değildi.

Öte yandan Husrev Paşa kaleye gizlice casuslar sokarak levendler arasında kalenin bu sefer mutlaka alınacağı ve o zaman kimseye aman verilmeyeceği, ancak şimdi aman dileyip iltica edenlerin hem af edilip hem de mükâfatlandırılacağı propagandasını yaymaktaydı. Aynı zamanda eski Serdâr Halil Paşa zamanında Tokat'a gelip iltica edenlerin af edilerek Kapıkulu Suvariliği verilmek suretiyle mükâfatlandırıldığını da misal olarak göstermekteydi. Bunun üzerine Abaza'nın levendleri gizlice ve özellikle geceleri kaleden çıkarak serdarın ordusuna gelip teslim olmaya başladılar.

Abaza Mehmed Paşa, bütün bunlara rağmen 22 eylül gününe kadar dayandıktan sonra artık başka hiç bir çare kalmadığını anlayarak Kayserili Seyyid Abdurrahman Efendi'nin başkanlığında Erzurum üleması ve eşrafından kurulu altı kişilik bir heyeti serdara gönderdi ve canına, malına ve kendisine tâbi olmuş bulunanlara zarar gelmemek şartıyla teslim olacağını bildirdi. Husrev Paşa, bu şartları kabul ettiğinden Abaza Mehmed Paşa kaleden çıkarak Erzurum'u devlet kuvvetlerine teslim etti, böylece bu gaile de sona ermiş oldu.

Husrev Paşa, bu başarıdan sonra Abaza Mehmed Paşa da yanında bulunduğu halde Erzurum'dan hareket ederek 9 Ocak

1629 günü İstanbul'a vardı. Abaza Paşa'dan başka, Safevî kumandanı Şemsi Han da yanında bulunuyordu. Şemsi Han, Erzurum'dan ümidini kesince dönüşte Kars'ı basmaya karar vermiş, ancak karşı çıkan Kars Valisi Sefer Paşa ordusunu bozup askerinin hemen hepsini kılıçtan geçirmiş ve pek az adamıyla teslim olan Şemsi Han'ı serdara göndermiş, o da yanında İstanbul'a getirmişti.

Husrev Paşa, İstanbul'a vardığı gün Bahçe Kapısı'ndan saraya girdi ve Abaza Paşa önünde bulunduğu halde ilerledi. Alay köşkünün önüne varınca hünkârı üç kere selamlayıp sonra huzura vardı ve ayak öperek Abaza'nın af edilmesi için şefaatte bulundu. Bunun üzerine onun da ayak öpmesine müsaade edildi.

Peçevî tarihi diyor ki:

“Abaza padişah tarafından azarlanıp:

— Kâfir, bu senin ısyanın ne idi? Buyurmuşlar. Ol dahi :

— Devletlû padişahım, Yeniçeriler merhum karındaşınızı (yani Genç Osman'ı) katledince bütün Beylerbeyiler kanını dâvâ etmek için mektuplarla haberleştik ve birlik olduk. Ben kulu-nuz sözümde durdum, onlar yan çizdiler. Ve ortada bıraktılar... Yoksa bir Abaza kölesi padişah olacak değildim ya. Üzerime gelen vezirlerin sözlerinde durmayacaklarını biliyorum, can korkusu ile baş eğmedim. Emir padişahımın, işte boynum ve işte kılıcım. Demiş.... Hünkâr hazretleri;

— Var imdi kâfir... Çok haddin bilirmişsin. Seni af ettim. Buyurmuşlar.”

Abaza, bir kaç gün sonra Bosna Valiliği verilerek merkezden uzaklaştırıldı. Ancak bu memuriyette bulunduğu sırada Venedik sınırında çıkardığı bazı olaylardan dolayı barış içindeki

bu devletin elçisinin şikâyeti üzerine azledilip Belgrad'da oturmaya memur edilmiş, daha sonra Vidin, Silistre ve Ozi muhafızlıklarında bulunmuş, 1633 yılında Kamanıçe kalesi önünde Lehlilerle savaşmış ve Murtaza Paşa'nın o bölgeye tayini üzerine İstanbul'a çağırılmış ve bundan sonra IV. Murad'ın yanında bulunan musahibleri arasına girmişse de kendisinden daima kuşkulanan hünkâr tarafından bir rüşvet olayı bahanesiyle idam edilmiştir (1634). Aslında IV. Murad onun cesaretini ve ataklığını, hatta giyim kuşamını beğenirdi. Kendisi "Abaza Kesimi" adlı bir erkek giyimi modası çıkarmış, bu moda çok beğenilerek hatta hünkâr tarafından bile benimsenmiş, IV. Murad'ın ölümü üzerine Sultan İbrahim'in tahta çıkışı üzerine ise "Levendâne" diye anılan bu kıyafet yasaklanmıştır.

Şemsi Han ise, altı kişilik maiyeti ile Rumeli Hisarı'nda hapsedilmiş bulunuyordu. Bir aralık devlet tarafından tayin olunan yiyecek ve içeceklerini getiren Ermeni dönmesiyle anlaşıp onun şarap variline gizlediği ipi ele geçirdiler. Şemsi Han, siyah postbıyıklı ve aksine beyaz ve kırkık sakallı, kırmızı yüzlü, garip görünüşlü bir kimse idi. Kaçmayı tasarlayınca sakalını göğsüne kadar uzatmış ve bıyıklarını beyaza boyamıştı. Yanındakilerle beraber mahpus buldukları odanın pencere camlarını kestiler ve ipi sarkıtarak aşağıya indiler. Meğer kendilerine ip tedarik etmiş olan herif, aşağıda bir kayık ve karşı kıyıda yeteri kadar at hazırlamış imiş. Şemsi Han onunla ve yanındakilerle beraber bu sayede karşıya geçip hep birden Anadolu'ya doğru kaçtılar. Bu sırada Sadaret Kaymakamı bulunan Topal Receb Paşa, yakalanmalarını için her tarafa arayıcılar saldı ve emirler gönderdi. Kendilerini kaçırın herif, yolda bir köye uğrayıp yem ve yiyecek almak isteyince mesele duyulduğundan halk taş yağdırarak bir kolunu kırıp yakaladılar. Onun vasıtası ile Şemsi Han ve maiyeti de ele geçti. Hepsi birden Receb Paşa'nın huzuruna getirildikleri zaman paşa sakalı kuşağına kadar inmiş olan Şemsi Han'a :

— Niçin kaçtınız? Diye sordu ve ondan :

— Biz tutsağız.... Bize düşen kaçmak, size düşen ise arayıp bulmaktır, karşılığını aldı. Bunun üzerine kaçaklar bu sefer Yedikule zindanına konuldular. Kaçmalarına delâlet eden herif ise, o demirleri kesilmiş pencereden sarkıtılan bir iple asılarak idam edildi.

Şemsi Han, daha sonra Safevîlere esir düşen bazı muteber kimselerle değiştirilmek suretiyle memleketine dönebilmiştir.

V

Husrev Paşa'nın Bağdad Seferi

IV. Murad, Bağdad'ın geri alınması fikrinden bir an bile vaz geçmemiş bulunuyor ve Sadriâzam Husrev Paşa'nın bu işi başaracağına inanıyordu. Bu sırada Divân-ı Hümâyün'da Topal Recep Paşa ikinci, Hafız Ahmet Paşa üçüncü, Halil Paşa dördüncü, Mahmut Paşa beşinci, Bayram Paşa altıncı, Kenan Paşa yedinci ve Hüseyin Paşa sekizinci vezir olarak bulunuyorlardı. Dokuzuncu Vezir ise Derya Kaptanı Hasan Paşa idi. Divân toplantılarında Nişancı (*) olarak Yusuf Paşa ve Defterdar olarak da Bekir Paşa bulunuyordu.

Husrev Paşa'nın nüfuzu ise gittikçe artmış, bu yüzden burnu büyümüş ve kimse bir dediğini iki edemez olmuştu. Son derece sert mizaçlı ve kan dökmeye eyilimli olduğundan herkes kendisinden çekinmekteydi. İstanbul'a döndükten sonra hastalanmış, ancak iyileşir iyileşmez padişah kendisine doğu seferi için hazırlanmasını emretmişti. Sonunda sıhhati düzeline 10 Haziran 1629 günü ordu ile Üsküdar'a geçerek burada eksikliklerini tamamlayıp 9 temmuz günü gayesi Bağdad'ı geri almak olan Doğu Se-

(*) Birinci derecede önemli bir devlet memuru olup özellikle kanunları çok iyi bilir ve Divân müzakerelerinde bunlara aykırı kararlar çıkmamasına dikkat ederdi. Ayrıca, devletin mülk, vakıf, timar, has ve zeamet şeklindeki toprak tasarruf sistemine ait kayıtları muhafaza ve bunlarda yapılmış bir hata varsa bizzat düzeltmek de onun görevleri arasında bulunmaktaydı.

feri'ne hareket etti.

Sadrîâzam ve Serdâr-ı Ekrem Husrev Paşa; Konya, Halep, Diyarıbekir yoluyla 17 aralıkta Musul'a vardı. Ancak Dicle ve Zâb gibi büyük nehirler taşıdığı ve ortahk bataklık kesildiği için Bağdad'a ulaşmaya imkân kalmadığından çaresiz suların biraz çekilmesi beklenildikten sonra tekrar yola çıkıldı. Yollarda oldukça zahmet çekildiyse de bu arada bazı yerli kabileler kendiliklerinden gelip serdâra katıldılar. Bu arada Şehr-i Zûr (Kerkük) Sancağının eski merkezi olup Kanunî tarafından inşa edilen Şâh Abbas'ın yıktığı Gülanber kalesi yeniden yapıldı.

Bu kale inşa edilmekte olduğu sırada Husrev Paşa bir kısım kuvvetler gönderip Şehr-i Zûr ile Hemedân arasında bulunan Mihribân kalesini almalarını bildirdi. Kale kumandanı gelen askerin çokluğu karşısında savaşız teslim olduysa da Safevîlerden Hanlar hanı Zeynel Han kırk bin kişi ile yardıma geldi. Arada geçen şiddetli savaş sonunda Safevîler yenilip pek ağır zayıyat verdiler (5 Mayıs 1630).

Bu sırada Gülanber kalesinin inşası sona erdiğinden serdâr da ordu ile Mihribân'a hareket etti. Burada dört gün kalındıktan sonra Hemedan'a doğru yola çıkıldı. Şehir boşaltılmış ve halkı da gitmiş olduğundan kalesi kolaylıkla işgal edildi (9 Haziran 1630). Serdâr bundan sonra Dergüzin ve Kasr-ı Şîrin üzerinden Bağdad önlerine vardı. Bu arada Nihavend civarında Emhal ovasına varıldığı zaman Türk ordusuna pusu kurmaya kalkışan Safevîlerin Loristan Hakimi Hüseyin Han bozguna uğratılıp kaçmak zorunda bırakılmıştı.

Bağdad 26 Ekim 1630 günü kuşatıldı. Ancak 39 gün süren bu kuşatmadan hiçbir netice alınamadığı gibi alınma ümidi de kalmadığından zahire tükenip daha ağır durumlar meydana gelmeden kuşatma kaldırılarak ordu Musul'a çekildi. Bunun üye-

rine Safevîler harekete geçtiler ve Şehr-i Zûr'u istilâ edip Gülanber kalesini aldılar. Kısa bir süre sonra Hille de ellerine geçti. Bütün bunlara kendi hatalı davranışları sebep olduğu halde, düşman karşısında başarılı ve bu istilalara engel olamayan kumandanları idam eden serdâr, 22 Ocak 1631 günü Musul'dan hareket edip Mardin, Koçhisar yoluyla Diyarıbekir'e yollandı.

Husrev Paşa'nın başarısızlığı, Gülanber kalesinin yapımıyla vakit kaybederek sonunda Bağdad'ı alamadığı gibi Parmaksız Mustafa Paşa, Abdal Paşa, Ömer Paşa gibi gaza meydanlarında ün almış kimseleri ve nihayet Defterdar Bekir Paşa'yı haksız yere idam ettiği haberi İstanbul'a ulaşınca, IV. Murad hemen kendisini azlederek, sadâreti Receb Paşa umduğu halde, yerine eski sadriâzam Hafız Ahmed Paşa'yı tayin etti (25 Ekim 1631).

Husrev Paşa Diyarıbekir'de bulunduğu sırada bir Divan Çavuşu azil fermanını getirmişti. Bunu duyan yeniçeriler :

— Bu kadar belâ ve mihnet çekip tam düşmandan intikam alınacak zamanda senin azline sebep kimdir. Bize senden başka serdâr gerekmez... Diye ayaklanarak paralamak için emri getiren çavuşu aradılar. O ise durumu daha evvel sezerek savuşmuş gitmişti.

Husrev Paşa ise genç padişâhın bu gibi işlerde hiç şakası olmadığını bildiğinden :

— Biz, padişâha âsî değiliz... Karşı koymak iyi değildir, emir kendilerindir. Ben ve siz, hepimiz onun kullarıyız. Her kimi isterlerse hizmetlerinde onu kullanırlar. Diyerek onları yatıştır-maya çalıştıysa da yeniçeriler :

—Biz başka serdâr istemeyiz. Serdârlık evvelki gibi yine sizde kalmak üzere padişâha arz gönderip seni rica ederiz, şeklinde diretiler. Ancak Husrev Paşa bunlara aldırmadı ve defterhâneyi mühürleyip kaleye koyduktan sonra kendi adamları ve özel

maiyetiyle Diyarıbekir'den ayrıldı. Malatya'ya vardığı sırada İstanbul'dan sadaret mühürünü kendisinden geri almak üzere hünkâr'ın Hatt-ı Hümayun denilen kendi eliyle yazdığı emri getiren Kapıcılar Kethudası Ahmed Ağa erişerek bin bir korku ile huzuruna girip Hatt-ı Hümayun'u sundu. Husrev Paşa bunun üzerine mühürü teslim ederek yoluna devam etti; ancak, eski hastalığı olan nıkrıs (Gut) yeniden başladığı ve kendisine çok ıstırap verdiği için Tokat'a gelince şimdilik burada kalmaya karar verdi. Azledildiği için de son derece üzgün ve kederliydi.

Diyarıbekir'de ise asker ayaklanarak Defterdâr Ömer Paşa'dan maaş ve para istediler. Ancak defterdârın böyle bir yetkisi yoktu, zorbalardan da korktuğu için bir gece kaçıp gitti. Bunun üzerine zorbalarla onlara uyanlar çarşı ve pazarı yağmalayıp aldılar ve halkın malına ve ırzına saldırdılar. Kendilerini durduracak kimse yoktu. Sözlerini dinledikleri zorbabaşılar bu gibi edepsizliklerine sahip çıkarak onları himaye etmekteydiler. Her zorbanın yüzden fazla adamı olup vaktiyle zuhur eden celâli eşkiyasından daha beter işler yaptılar. O sırada başzorbabaşı dağlar delisi Süleyman adlı kocamış sipahî olup bütün beyşehir, Seydişehir, Bozkır, hatta Lârende ve Konya sipahileri ve eşkiyası ona tâbi idiler. Dünyada yaptıklarının hesabını vermek ve cezasını çekmek üzere âhirete gittiği için yerine akrabasından ve aynı derecede şerir bir kimse olan Deli İlâhî geçmişti. Gelip Beyşehir'nde oturdu. Merkezden gelen fermanları dinlemiyor, canı nasıl isterse öyle hareket ediyor, başındaki eşkiyayı beslemek ve harçlıklarını vermek için ise uydurma vergilerle halkı soyuyordu. Şer ehlinin başı diye anılmış olan Rum Mehmed ise Konya'ya gelerek sipahîlerin ulularından olup evvelce Konya'yı Abaza Mehmed Paşa'ya karşı savunmuş ve vermemiş olan ve sonra eceliyle ölmüş bulunan Kâtip Mustafa Çelebi'nin dul karısıyla evlendi ve Mustafa Çelebi'nin bir saray kadar muhteşem konağına yerleşti. Gelirken bin kadar adamını birlikte getirmişti. Bu

sayede Konya ve havalisi hâkim kesilip beylerbeyinin hiçbir önemi kalmadı. Sanki kendisi resmen beylerbeyi imiş gibi hergün divân kurup dâvâ ve şikâyet dinler ve vilâyetin bütün işlerini yürütür olmuştı.

Nerede feleğin sillesini yemiş, aç ve açıkta kalmış, lâkin eli silâh tutar birisi varsa kendisine başvurarak :

— Ocak düşkünüyüm... Filân yerde ulûfem kesildi. Derse :

— Elem çekme, gayretin bizim, kazancımız sizin gibi şehbâzlar içindir. Allah kerimdir, baba çorbasma kanaat edersen yanımızda kal. Karşılığını ve haline göre sırtına bir elbise, başına bir sarık ve üç beş kuruş harçlık vermek suretiyle yanına alırdı. Bu yolla pek çok eşkıya artığı serseriyi, ipten kazıktan kurtulmuş zindan kaçkını suçluları ve kötü hallerinden dolayı ocaklarından kovulmuş eski kapıkulu askerlerini başına topladı. Öbür zorbalar da icabında kuvvetli bulunmak için aynı işi yaptılar. Böylece zorbabaşılardan Baba Ömer Karahisar'a, Kınalıoğlu Aydın iline, Kör Ali Eskişehir ve İnönü'ne, Köse Şaban İskilib'e v.b. hakim kesilmişlerdi. Görünüşte padişâha itaatli gibi idilerse de, el altından birbirleriyle haberleşip :

Husrev Paşa gibi uğur sahibi ve heybetli bir serdârı azil ve yerine Hafız Ahmed Paşa'yı tayin ettirmeye sebep olanları elbette tepeleyip sadarete ve serdârlığa yine Husrev Paşa'yı getirtelim. Diye söz birliği etmişlerdi. Çünkü evvelce onları şımartan ve bu hallere kadar gelmelerine göz yuman Husrev Paşa idi.

Husrev Paşa'nın azlinden evvel Şâh Abbas'ın 1629 yılı ocak ayında Mazenderan şehrinde istiska (Hidropisie) illetinden öldüğü haberi başkente gelmiş bulunuyordu.

VI

Zorbaların Saraya Hücumu ve Hafız Ahmed Paşa'nın Öldürülmesi

Hafız Ahmed Paşa sadrîâzam olunca ilk iş olarak başiboş kalan askerinin buldukları yerde halkı daha fazla rahatsız etmemesi için İstanbul'a çağırılmaları meselesini ele aldı. Gelen şikâyetler, bu işin bir an evvel yapılması gerektiğini anlatıyordu. Bunun için sarayında bir toplantı yaparak Şeyhülislâm Yahya Efendi başta olmak üzere devlet erkânını ve ocak ihtiyarlarını davet etti. Hafız Paşa onlara bu hususta padişâhın da emri olduğunu söyleyerek seferde olan askerinin başkente gelmeleri hakkında ne düşündüklerini sordu. Sonunda askerinin geçen yıl taşrada kışlayıp çok zahmet çektiğini, Bağdad seferinde de çok yıprandığını dile getirip artık başkente dönmeleri gerektiği hususunda sözbirliğinde bulundular. Bu karardan sonra hemen dâvet mektupları yazıldı. Bunun üzerine Diyarıbekir'de bulunan ordu, İstanbul'a doğru yola çıktı. Diğer taraftan sipahî zorbaları da ulûfe, yani üç aylık maaş zamanı geldiği bahanesiyle onların peşlerine takılıp İstanbul'a geldiler. Böylece başkent bu hasaratla doldu. Özellikle Darphane civarındaki Kurşunlu Han (Çemberlitaş'ın karşı tarafındaydı) ile öbür hanlar ve boş evler sipahî kılığında eşkıya ile dolup şehirde fitneye tam istidâd hasıl oldu.

Topal Receb Paşa ise Hafız Ahmed Paşa'yı fena halde kıskanarak o makama kendisi geçebilmek için entrikalar kurmaya başladı. İstanbul'a gelen zorbabaşılardan Saka Mehmed, Cin Ali, Mahmudağaoğlu, Salih Efendi, Emir Halife, Cadı Osman, Rum Ahmed, Bıçakçoğlu, Kütahyalı Kalem Bey, Nazlı Muslu ve bunlar gibileri adamları ile oturup kalkıyor, gezip dolaşiyor ve bir fitne çıkarmaya bahane arıyorlardı. Saka Mehmed ve Salih Efendi başta olmak üzere çoğu Topal Receb Paşa'nın tarafında idiler ve onun bir işaretini bekliyorlardı. Aslında daha evvel de söylemiş olduğumuz gibi, Husrev Paşa'nın azline kırılmış ve buna sebep olanları tepelemeye karar vermişlerdi. Topal Receb Paşa kendilerine Husrev Paşa'nın azlini padişaha telkin edenlerin, başta Hafız Ahmed Paşa olmak üzere Şeyhülislâm Yahya Efendi, padişâhın yakınlarından musahib Musa Çelebi ile musahiblikten Yeniçeri Ağalığına çıkmış Hasan Halife ve Defterdâr Mustafa Paşa olduklarını ve adlarını gizlice verdiği on yedi kişi ortadan kaldırılmadıkça hiç birine rahat günler nasip olmayacağını fısıldamıştı. Receb Paşa'nın maksadı, tecrübesiz padişâhın yanında kendisine doğru yolu göstererek akıl öğretecek ve onun tamamen kendi eline düşmesini engelleyecek hiç kimsenin kalmamasıydı. Bunların azilleri kendisini tatmin etmezdi, çünkü bir süre sonra aynı yerlere tekrar gelebilirlerdi. O halde, mutlaka ölmeliydiler.

Sonunda 7 Şubat 1632 (12 Receb 1041) Cumartesi günü evvelâ sipahiler ve sonra yeniçeriler zorbaların kıskırtmasıyla ayaklanıp At Meydanı'nda toplanarak :

— Şöhreti ve savleti İran'a velvele salmış Husrev Paşa gibi bir veziri azlettirmeye sebep olanlar padişahın dostu değillerdir. Diyerek sadrıâzam ile şeyhülislâmın, yeniçeri ağasının, defterdârın, Musahip Musa Çelebi'nin isimlerinin en başta olduğu on yedi kişilik bir liste hazırlayıp :

—Husrev Paşa'nın azline sebep bunlardır, bunları ver paralayalım... Diye haber gönderdiler. Bir cevap çıkmayınca da üç gün saraya hücum ettiler. İstanbul'da dükkânlar açılmayarak ırz ehli olanlar evlerine kapanıp kapılarını içeriden sağladılar. Bazı kimseler ise kaçıp saklandı. Âsileri zaptedecek bir kuvvet bulunmadığından herkes ne yapacağını şaşırıp kalmıştı. Hünkâr ise, en yakınları ve itimad ettiği kimseler olan bu "Defterli"leri vermeye niyetli değildi ve askerini ergeç dağılıp gideceğini umuyordu. Zorbalar saldırıya geçip birinci günü Topkapı Sarayı'nın ilk kapısı olan Bâb-ı Hümayun'a dayanınca kendilerine :

—Bugün sabretsinler, yarın cevap verilir. Diye haber yolladı. Âsiler, dönüp At Meydanı'na geldiler, ancak dağılmayıp geceyi orada geçirdiler. Ertesi günü yine Bâb-ı Hümayun'a dayandılar ve bağıra çağıra aynı istekleri tekrarladılar. O gün de cevap çıkmayınca yine At Meydanı'na döndüler. Ancak üçüncü 10 şubat günü ülemayı toplayıp onlarla görüşmelerinden bir netice çıkmayınca tekrar saldırdılar ve bu sefer Bâb-ı Hümayun'dan geçip Ortakapı'ya (*) dayandılar. Böylece bu iki kapının arası haşeratla doldu. O gün Divân-ı Hümayun'un toplantı günüydü. Divân'ın toplantı yeri olan Kubbealtı ise, Ortakapı'dan geçildikten sonra varılan meydanda idi. Bu sırada sarayda bulunan altıncı vezir Bayram Paşa, Sadrîâzam Hafız Ahmed Paşa'ya :

— Meded zinhar sultanım, olmaya ki bugün meşveret vardır diye Divân'a gelmeyesiniz. Hemen bir yere saklanınız. İnşallah bu cemiyet dağılır, yoksa korkunç şeyler beklenir ve size bir zarar erişmesinden korkulur. Diye haber gönderdi. Haberci sadrîâzâmın alayına Arslanhâne (**) önünde rastlayarak Bayrak Pa-

(*) Resmî adı Bâbüsselâm olup bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nin giriş kapısıdır.

(**) At Meydanı'nda bugünkü Adliye binasının yerinde bulunmuş olan Mehterhâne'nin yanındaydı.

şa'nın sözlerini nakletti. Hafız Ahmed Paşa, gülerek şu cevabı verdi:

— Var bizden selâm söyle, olacak olan savuşturulması imkânsız kazayı ruyamda gördüm, ölmekten gam çekmem.

—Sadriâzam Bâb-ı Hümâyün'dan alayla girince, hazır bulunan kalabalık ikiye ayrılarak yol verdiler. O da kendisi için selâma duruyorlar sandı. Ve selâmlarını aldı. Halbuki bu eşkıya ceplerini ve koyunlarını taşla doldurmuş bulunuyorlardı. Paşa geçince bir sipahî arkasına bir taş vurarak :

— Bire vurun... Diye nâra attı. Bunun üzerine kalabalık bağıra çağıra taş üşürerek atından yıktılar. Bir anda linç edilmesi işten değildi. Bereket versin şatırları hemen kaldırıp kollarına girerek Hastalar Odası'na (*) ve oradan iç saraya kaçırdılar.

Sipahîler ise, bu sefer şâtırlara saldırdılar ve birini hançerle göğsünden vurup öldürdüler, birini de yaraladılar. Öbürleri Divân için gelmiş vezirlerle beraber Bâbüssaâde denilen üçüncü kapıdan Enderun'a, yani iç saraya can atıp kapıları kapadılar. Hafız Ahmed Paşa'nın üst kaftanı ve mucevveze diye anılan resmî kavuğu talan edilmiş olduğundan içeride Bostancıbaşı'dan kaftan ve mücevveze alarak hünkârın huzuruna vardı. Ve sadaret mühürünü öpüp başına koyduktan sonra :

— Padişâhım, kul beni istemez. Bunu bir başka kulunuza ih-san buyurun. Şimdi Divân için gelirken taşılayıp atımdan yıktılar ve bir şâtırımı katledip birini yaraladılar. Az kalsın beni da hi paralyorlardı. Dedi.

IV. Murad, bu olanlara çok üzölmüştü.

— Bire Hafız, dedi. Bu kıyamet günü Divân'a varılacak gün

(*) Bâb-ı Hümâyün'dan girilip Ortakapı'ya doğru gidilirken sağ tarafta, Fodla Fırını'nın yanındaydı. Buraya, Enderun'dan da geçilebiliyordu.

müdür? Var yürü git, bir tarafta gizlen...

Hafız Ahmed Paşa :

—Allah saadetlû hünkârıma ömürler verip kaza ve belâlardan muhafaza buyursun. Diyerek yine yer öpüp huzurdan çıktı ve Sarayburnu'ndaki Yalıköşkü'ne indi, burada kılığını değiştirip normal bir şehirli kıyafetine girdi ve Üsküdar tarafına geçmek üzere hazırlanan bir kayığa bindi.

Hafız Paşa'nın Hastalar Odası'ndan Enderun'a kaçıışı üzerine zorbalar büsbütün azarak nâralar ve feryatlarla Ortakapı'dan geçtiler ve İkinciyer diye de anılan Alay Meydanı'na doldular. Zorbabaşılar ileriye gelip Enderun'a açılan Babüssaâde'nin önünde :

—Padişaha sözümlerimiz vardır, Ayak Divanına çıksın... Diye bağırılmaya başladılar. Bütün Enderunlular Genç Osman olayı gibi bir olay olur ve saray da yağma edilir korkusuyla silâhlanmış bekliyordular. Sonunda IV. Murad âsîlerin dönüp gitmeyeceklerini anlayıp tahtın Bâbüssaâde önünde kurulmasını emretti ve kendisi de Bâbüssaâde'den büyük bir vakarla çıkıp tah-ta oturdu.

Onun görünmesiyle edepsizce bağırıp çağırılmalar birden kesilmişti. Hünkâr sakin bir sesle :

—Nedir kullarım muradınız? Diye sorunca hepsi birden ve bir ağızdan, ellerini kollarını sallayarak terbiyesizce ve avaz avaz bağırılmaya başladılar :

— Sana defter ettiğimiz on yedi kişiyi ver, paralayalım. Çünkü bunlar sana ve devletine dost değildir. Eğer devletine dost olsalar biz Musul'da düşman ağzında otururken dağıttırıp bunca sefer levâzım ve mühimmatının telef olmasına sebep olmazlardı.

IV. Murad :

— Ama sizi kimse dağıtmadı. Husrev Paşa Bağdad'ı alamayınca kendisi Diyarıbekir'e dönmek üzere orduyu Musul önünden kaldırmadı mı? Siz orada değil miydiniz? Karşılığını verdiyse de bunu hiç dinlemeyip bu sefer :

— Husrev Paşa Bağdad'ı almasın diye bu hâinler istediğini imdâda mâni oldular. Demeye başladılar. Hünkâr başını iki yana salladı :

—Hayır bu dahi doğru değildir. Hüsrev Paşa mektup gönderip toplar bataкта kaldığından çektirmeye manda tedariki için hazine ve imdâd için asker istedi. Ben bilirim ki istenen hazine gönderildi. Vardığına dair yolladığı senet bendedir ve ayrıca asker için ulûfe ve bir Mirza ile birkaç bin Tatar askeri gönderildi...

Ancak tahtın yanına kadar sokulmuş olan haşerat onu dinlemek istemeyerek yine ellerini, kollarını ve hatta yumruklarını sallayıp bağırıma başladılar :

—Elbette bunları verirsın ve paralarız... Yoksa iş başka türlü olur.

Hem böyle söyleyerek onu alaşağı edeceklerini ima ediyor, hem de adım adım yaklaşıyorlardı. Sonunda yanına kadar sokuldular. Öyle ki kalkan yumrukları nerede ise hünkâra inecekti.

IV. Murad, onların kendi cevabını dinlemeyerek, hatta kendisini söyletmeyerek işi gittikçe büyütüp âdeta bir kavgaya dökmelerinden maksadın bir saltanat fitnesi çıkarmak, yani kendisini tahttan uzaklaştırıp kardeşlerinin büyüğü Bâyezid'i yerine geçirmek olduğunu anlamaktaydı. Ondan sonra da evvelce Genç Osman'ın başına gelenlerin kendi başına da geleceği muhakkaktı. Buna rağmen bu zorbalara baş eğmek istemediğinden ayağa kalkarak :

Mâdemki cevaplarıma kulak tutmazsınız ve hitab edilmeyle lâıyk değilsiniz, beni neden dışarıya davet ettiniz? Diyerek sır-

tını onlara döndü ve yürümeye başladı. Arkasından gelmek istedilerse de Enderun Ağaları etrafını alıp içeriye götürdüler ve sel gibi akıp gelmeleri üzerine kapıyı yüzlerine kapadılar.

Âsiler, bunun üzerine büsbütün azarak nâraları yeri göğü sarsmaya başladı. Şimdi bir ağızdan:

— Padişâhım, mâdemki sen bu on yedi kişiyi bize vermezsin, biz de ne yapacağımızı biliriz. Diye açıktan açığa onu tahttan indirmekten dem vurmaya başlamışlardı.

İçeride ise, Hafız Ahmed Paşa'ya hasetinden ve düşmanlığından bütün bu fitneleri ayaklandıran ve en büyük emeli olan sadareti kapmak sevdasiyle yanıp tutuşan Topal Receb Paşa, sözde iyilik yüzünden yalandan ağlayarak hünkârın ayaklarına kapanmış yalvarıyordu :

— Padişahım, bunları yatıştırmak lâzımdır, başka çare yok... Hatta ben kulunu da isterlerse ver ki kul efendisi yoluna feda olagelmiştir. Kul da istediğini alagelmiştir. Geçen padişâhlardan dahi almıştır. Birkaç bendeniz gitmekle bir şey lâzım gelmez. Ama Allah saklasın eğer bunlar yatıştırılmazlarsa hal müşkil olup devletin nizamı yıkılır gider...

IV. Murad, onun zorbalarla ağız birliği etmiş olduğunu anlıyordu, ancak ne çâreki o sırada yapacak başka bir şey bulunmadığından Bostancıbaşı'yı Hafız Ahmed Paşa'nın ardından yolladı. Hafız Ahmed Paşa'nın ise o sırada kayığı Üsküdar'a yeni yanaşmış ve kendisi henüz karaya ayak basmıştı. Bostancıbaşı Cağfer Ağa yıldırım gibi yetişip:

Saadetlû Hünkâr sizi ister. Diyerek kendi sandahna aldı ve saraya geri getirerek padişâhun huzuruna ilettili. Ne için geri getirilmiş olduğunu gayet iyi bilen Hafız Ahmed Paşa :

—Buyurun padişahım. Deyip yer öptü. Hünkâr, bir şey söy-

lemeden işaret edince Babüssüaâde'yi yine açtılar. Kendisini gören askerler, geri çekilip durdular, o da geçip tahta oturduktan sonra parmağı ile işaret ederek iki sipahî ve iki yeniçeri çorbacısını, yani bölük veya orta kumandanını yanına çağırdı. Gelip karşısında durdular. IV. Murad onlara ve arkalarında duran diğerlerine dikkatle bakıyor, sanki yüzlerini hafızasına nakşetmek istiyordu.

Sonra, o dört kişiye hitabetti :

— Bu yaptığınız ne din ve ne de devlet için faydalıdır. Saltanat ve hilâfetin namusunu ayaklar altına almak revâ mıdır? Karşıma geldiniz, şikâyet kılıklı olmadık iftirâlarda bulunup masum kimselerin kanını talep ettiniz. Ama, benim doğru olan cevabımı ve şikâyetlerin iftira olduğunu dinlemek bile istemediniz. Ben padişâhınızım, bana inanıp o iftirayı dinlemeyip bu mâsumların kanından vaz geçin ki sonra âhirette hesabını vermek çok müşkül olur.

Ona çorbacılarından biri cevap verdi :

—Padişahım, onlar masum olmayıp din ve devlete zararlı olduklarından elbette vermek gereksiniz ki bu uçsuz deryanın başka türlü durulması mümkün değildir.

Bu sırada Hafız Ahmed Paşa, abdest almış olduğu halde Bâbüssaâde'de durmaktaydı. Hünkârın sözünün geçmediğini görünce ileriye vardı ve son derece vakarlı ve pervasız bir tavırla :

— Padişahım, dedi. Hafız gibi binlerce kulun yoluna feda olsun. Ancak ricam budur ki beni sen öldürmeyip bırak bu zalimler haksız yere kanımı dökerek beni şehid etsinler ve lûtfedin naaşım Üsküdar'da defnettir. Ve fakir yetimlerime de inâyetini rica ederim.

Sonra yer öperek doğruldu ve besmele çekip Kurân'dan

“Ulu Allah’dan başka kaderi değiştirebilecek ve kuvvet sahibi yoktur. Biz Allah’danız ve ona dönenleriz” manasındaki âyetleri okuyup Kerbelâ sahrası gibi olan belâ meydanına yürüdü. Padişâh, mendilini yüzüne tutmuş ağlıyordu. Hazır bulunan Divân halkının ve Enderun Ağaları’nın gözlerinden yaşlar dökülerek ciğerlerinin yandığını hissettiler.

Kahraman Hafız Ahmed Paşa meydana girince bir kaç sipahi de ilerledi. İlk yanaşan hamle edeyim derken, gayet dindar bir kimse olup Allah’ın emaneti olan aziz canı sonuna kadar savunmak gerektiğini bildiğinden herifin ağzına öyle bir yumruk indirdi ki sarığı başından uçup kendisi yerlere yuvarlandı. Ne çâre ki öbür sipahî sıçrayarak hançerle başına vurup kulağına kadar yarıdı. Biri de hançeriyle göğsünden vurarak yıktı. Bunun üzerine öbürleri hücum ettiler, kılıç ve hançer üşürerek on yedi yerinden vurdular. Henüz ruhunu teslim etmeden bir yeniçeri göysüne çıkıp bıçağı ile koyun boğazlar gibi boğazladı. Onlar çekilince saray hademeleri naaşın üzerine yeşil bir ipek örtü örttüler. Hünkârın ise artık bakmaya tahammülü kalmayıp içinden :

— Hoş imdi, Cenâb-ı Hak kudret verirse sizden intikam almak nasıl olur, görürsünüz.... Diye geçirerek yüksek sesle de :

— Bire Allah’dan korkmaz, peygamberden utanmaz, şeriate ve padişâha baş eğmez zalimler.... Diyerek kalkıp içeri gitti, zorbalar da At Meydanı’na döndüler. Hünkâr, herkesin de tahmin ettiği gibi sadriâzamlığa Topal Receb Paşa’yı tayin edip mühürü verdi. Ve kendisinden bu ayaklanmayı hemen dağıtmasını istedi. Maksudı ise hiç olmazsa kalan on altı kişiye kurtarmaktı.

Zorbalar ise bu sefer :

— Elbette onu da katlederiz. Diye şeyhülişlâm Yahya Efendi’yi aramaya başladılar. Halbuki o daha evvel konağını terk-

edip başka bir yerde gizlenmişti. Hiç olmazsa konağını yağmalamayı düşünürken yeni Sadriâzam'dan gelen bir haber üzerine bundan da vazgeçip yalnız azledilmesine razı oldular. Yerine ise Rumeli Kadiaskeri Ahîzâde Hüseyin Efendi getirildi. Defterdâr Mustafa Paşa da ortalarda görünmediğinden ve arandığı halde bulunmadığından azledilerek yeri Arpa Emîni Hüseyin Efendi'ye verildi. Ancak bu Hüseyin Efendi altı buçuk ay kadar sonra azledilip Mustafa Paşa tekrar Defterdârlık makamına getirilmişse de bu, ileride göreceğimiz gibi, onun felâketine sebep olmuştur.

Yine defterlilerden Sekbanbaşı Deli Kasım kaçıp gizlenmiş olduğundan yerine Softa Musa Ağa Sekbanbaşı oldu. Yeniçeri Ağası Hasan Halife ocağa sığınmıştı. Sipahîler kendisini istedilerse de yeniçeriler vermediler. Bu yüzden de iki ocağın arası açılır gibi oldu.

Kâtib Çelebî “Fezleke” de diyor ki:

— Yahya Efendi'nin azli de Receb Paşa'nın zorbaları kıstırmasıyla oldu. Hatta Vâiz Şeyh Kakızâde bir gün vaaz sırasında zorbaların hikâyesini ve Hafız Paşa'nın katli gününde olan mâcerayı nakledip dedi ki: O esnâda Receb Paşa padişahın huzurunda “Hafız Paşa'yı padişâhımız tarafından Saka Mehmed'den ve diğer ağalardan rica edelim, belki kabul olunur. Zira af edilmeleri uzak bir ihtimaldir. Biz uğraşalım, ola ki kurtarabiliriz” diyerek saltanat namusunu ayaklar altına alan sözler söylerdi. Böylece cehalet ve hamakatından bu fitneyi kendisinin başlattığını belli ediyordu. Ama ne çare?... Padişah buna tahammül edip sonra hepsinin hakkından geldi. Vak'a günü o edebisizler bununla da yetinmeyip bundan sonra rüşvet alınmayacağına, çorbacılıkların ve öbür memuriyetlerin satılmayacağına, bir kusur ve günahı olmadan kimsenin azledilmeyeceğine, ayrıca boşalan timar ve zeametler boş bırakılıp gelirin halk-

tan çok fazlasıyla tahsil edilerek onların perişan edilmeyeceğine v.s. dair edepsizce ısrar ederek padişâha yeminler verdirmekten çekinmemişlerdi. Halbuki, bu münhal bulunan dirliklerin geliri- ni halktan kat kat çıkarıp ceblerine atan sipahî zorbalarının kendileriydi.

VII

Husrev Paşa'nın İdamı ve Yeni Bir Zorbalar Ayaklanması

Bütün bu olaylar sırasında âsîlerin Husrev Paşa'nın adını ağızlarından düşürmemeleri ve onun azline sebep olanları cezalandırmak için bu işlere kalkıştıklarını uluorta söylemeleri IV. Murad'da bu işlerde onun da parmağı bulunduğu şüphesini uyandırmıştı. Böyle olmasa bile uğrunda isyanlar düzenlenmiş ve sonunda kendisine baş eğdirilmiş bir vezirin artık hayatta kalmasına imkân yoktu. Bu, her şeyden evvel bir haysiyet meselesiydi.

IV. Murad, bu husustaki kesin kararını verdikten sonra o sırada Ozi kalesi muhafızı bulunan Murtaza Paşa'ya ulak gönderip İstanbul'a getirtti. Ve kendisine Diyarıbekir Beylerbeyliğini verip yolladı. Üsküdar'ı geçtikten sonra gelen bir Hatt-ı Hümayun ise resmen Husrev Paşa'yı idam etmesini bildiriyordu. Esasen, Ozi'den gelişte huzura çıktığı zaman başbaşa görüşmüşler ve bu sırada Hünkâr, kimseye söylememesini tenbih ettikten sonra :

—Senden Husrev'in başını isterim demiş ve onun tereddüt ettiğini görünce :

—Ben senden daha nice büyük hizmetler beklerken bu ka-

darlık şeyden âciz olduğuna şaşım... Diye çıkmıştı. Bunu üzerine Murtaza Paşa :

— Hatt-ı Hümâyun'un benimle ve himmetin beraber olduğundan sonra böyle bir hizmetten geri kalmam ve devletin sayesinde üstesinden gelirim. Lâkin bu kadar bey ve paşa katletmiş adamdır, büyük serveti olduğu söyleniyor... Bunun hesabını vermekten çekinirim. Karşılığını vermişti.

Hünkâr bu işi de bir cümle ile halletti :

— Başını bana gönder, malı senin olsun.

Bu sırada Husrev Paşa Tokat'da defterdar iken katlettiği Osman Efendi'nin evinde gut ve hummadan ateşler içinde yatıyordu. Derken İstanbul'dan bir ulak kendisine Topal Recep Paşa'dan bir gizli mektup getirdi. Bunda, Murtaza Paşa'nın gelişinden gafil olmamasını bildiriyordu.

Yanında mükemmel askeri bulunduğu halde, Murtaza Paşa, Husrev Paşa gibi kanlı bir vezirle kolay baş edemeyeceğini biliyordu; ancak, hünkârın emrine karşı durmaya da imkân yoktu. Böylece Osmancık kasabasına vardığı sırada Bostancı Ahmed Ağa yeni bir Hatt-ı Hümâyun ile gelince, molayı terkedip hemen hızla Tokat üzerine yürüdü.

Öte yandan Husrev Paşa'nın kethudası Macar Ali Ağa ve eski Kethudası Süleyman Ağa huzuruna girip:

— Efendim, bu herifin bu kadar askerle üzerimize gelmesi hayra alâmet değildi. İsterseniz varıp halini anlayalım. Dediler, Husrev Paşa :

— Her halde bize bir kasdi olmak gerek... Gafil olmayın, varıp haber alın. Cevabımı verince iki kethuda sözde karşılamak behanesiyle alaylarla çıktılar. Murtaza Paşa ordusunun öncülleri olan Deli ve Günüllüler, onları savaş için geliyorlar sanarak

saldırdılar. Husrev Paşalılardan bir kaçı düşüp öbürleri bozularak kaçtılar ve gelip durumu efendilerine bildirdiler. Bunun üzerine ve onun emriyle Süleyman Kethuda Husrev Paşa'nın bütün askerini yanına alıp karşı çıktı. Şehir halkının bir kısmı da atlarına binip kethudaya yardıma gelince Murtaza Paşa'nın işi güçleşti. Geçen şiddetli çarpışmalardan sonra ise bu sefer onun askeri gerilemeye başladı. Bu sırada ise Bostancı Ahmed Ağa, Tokat Mahkemesi'ne varıp Kadı'yı bularak Husrev Paşa'nın idamına dair olan Hatt-ı Hümâyun'u eline sundu. Kadı Efendi bunun üzerine Ahmed Ağa ile birlikte Tokat kalesine varıp kale Dizdarına (Muhafız Kumandanına) Husrev Paşa'nın evini topa tutmasını bildirdi. Herif bunu yapmak istemeyince de elindeki Hatt-ı Hümâyun'u gösterdi. Dizdar bunun üzerine "Bismillah" deyip topları birer birer ateşlemeye başladı. İlk mermi, Husrev Paşa'nın bulunduğu konağın ocağını yıkarak çatısını deldi ve duvarını yardı. Top seslerini duyan şehirli, durumu anlayıp savaştan el çektiler ve geri döndüler. Bunun üzerine Husrev Paşa'nın askerleri sarayı kuşattılar ve savunma vaziyeti aldılar. Konaakta bulunan Paşa'nın muhafızları da onlara katılınca Murtaza Paşahlarla sert bir çatışma başladı. İki taraf şiddetle direndi ve nice yiğitler boş yere canlarından oldular. Konağın kapı tarafından girilemeyince arka duvarı delinip buradan hücum edilseyse de bu da başarılı olamadı. Murtaza Paşa, Husrev Paşa'nın bir kolayını bulup kaçmasından veya halkın hücum edip onu kurtarmaya kalkışmasından korkmaya başladı. Böyle bir şey olursa kendisinin kellesinin gideceği şüphesizdi. Bunun üzerine :

— Baş padişahın, malı ise yağma edenindir. Diye ilân etti. Bunun üzerine halk hücum etti. İlk olarak Kethudası Hacı İvad, Efendisi Süleyman Kethuda'nın evini yağma edip kendisi kayıplara karıştı. Sonra, konağı yağma için hücum ettiler. O sırada Macar Ali Ağa gelerek Murtaza Paşa'nın özengisini öptü ve el kavuşturup durdu. Bir İç Ağası kılıçla saldırmak istediye de pa-

şa izin vermedi.

Husrev Paşa, işin bu dereceye vardığını görünce bütün ümidini kaybedip adamlar :

— Mademki iş böyleymiş, neden cenk ve kavga edersiniz? Son zamanımda padişaha âsî olacak değilim ya.... Emir Hakk'ın, ferman padişahın. Diyerek savaştan el çekmelerini bildirdi ve Murtaza Paşa'ya da :

— Gelsin, padişahın fermanı her ne ise itaat ederim. Diye haber yolladı. Ancak Murtaza Paşa kendisi gitmeyerek hakkındaki Hatt-ı Hümayun'u Kethudası Zülfikar Ağa ile yolladı ve böylece onun pususuna düşmedi. Çünkü kendi canından ümidi kalmayan Kanlı Vezir, ölmeden evvel onun da işini bitirmek için kapının arkasına silâhh adamlarını yerleştirmişti.

Husrev Paşa Hatt-ı Hümayun'u okuyunca, Murtaza Paşa'ya gıyabında atıp tutarak:

— Bire yolsuz nâdan ... Mademki hakkımda emir getirdi, neden bana göstermeyip savaşa kalkıştın? Son zamanımda padişaha âsî olmaktan Allah'a sığınırım. Emir padişahımın... Ama, sen de sağ kalacak değilsin. Hem bu mesele yüzünden daha çok kimsenin başı gidecektir. Dedi. Sonra abdest alarak namaz kıldı, vasiyet ve tevbe etti. Sonunda kibleye dönüp bekledi. Cuma günü ikinci vakti idi ki celladlar kemendi boğazına takıp işini tamamladılar. Murtaza Paşa ise halkın yağmaladıklarını geri almanın çaresini bularak değerli kürkler, kumaşlar ve silâhlarla nice pek kıymetli hediyelik eşyadan başka yüz elli bin altından fazla tutan nakit parasını padişaha yolladı.

Yukarıda söylemiş olduğumuz gibi Topal Receb Paşa sadareti eline geçirmiş olmakla beraber yerinden pek emin değildi. Ve rahat etmesi için padişahın yakınında olup onu her zaman olaylara karşı doğru yönde uyaranlar ortadan kalkmadık-

ça hünkârı tesiri altına alamıyacağını biliyor ve bunun için bir fırsat gözlüyordu. 11 mart perşembe günü, Husrev Paşa'nın idam haberiyle kesik başının İstanbul'a gelişi ona bu gözlediği fırsatı verdi. Hemen zorbalara :

—Hüsrev Paşa'nın katline sebep olanlardan intikam almak lâzımdır. Diye haber yolladı. Cuma günü sabah erkenden zor-balar geçen sefer olduğu gibi adamlarıyla saraya dayandılar ve yine eskisi gibi hünkârı ayak divamına çağırdılar. Onların tekrar ayaklanacaklarını ummayan IV. Murad, bu işe fena halde sıkıldı. Onları bu sefer de kimin kışkırttığını biliyor, ancak bir şey yapamıyordu. O, Receb Paşa'mn, Husrev Paşa gibi kendisine daima rakip olabilecek namılı bir vezirin ortadan kalkmasından memnun kalacağını ve bu yüzden hiçbir olay çıkmayacağını sanıyor ve Receb Paşa'nın asıl maksadını sezmemiş bulunuyordu.

Topal Receb Paşa, o sırada sarayda bulunuyordu. Kendisini huzuruna çağirtarak :

—Bire bu kulun edepsizliği nedir? Diye sertçe sordu. Receb Paşa :

— Saadetlü efendim, kul padişahları ayak divanına çağır-gelmiş olup bu eski kanundur. Ancak benim hünkârım, kullarını hiddet ve şiddetleri pek üzerilerine olup yanlarına çıkarken abdest alın. Tavsiyesinde bulundu.

IV. Murad, bu üstü kapalı tehdide aldırmadı, ama onu hiç unutmadı. Babüssaâde'yi açtırıp kahramanca ilerleyerek kuru-lu bekleyen tahta dim dik oturdu ve :

— Kullarım, geçende aramızda kavil ve karar, yemin ve ah-dolup dönüp gittiniz. Şimdi ne oldu ki beni yine ayak divânına çıkarırsınız? Diye sordu.

Zorbalar, âdetleri olduğu gibi hem ellerini kollarını salla-

arak bir ağızdan bağıyor, hem de adım adım tahta yaklaşıyorlardı :

— Padişâhım, sen niçin Husrev Paşa gibi bir veziri katledip kendi devletine yara açtın?

Bir başka zorbabaşı seslendi:

— İmdi, sen dahi elbette bize Hasan Halife'yi ve Musahib Musa Çelebi'yi ve Defterdâr Mustafa Paşa'yı ver paralayalım.

Birden ortaya daha ağır bir istek atıldı :

— Şehzâdeler bizim efendimizin oğullarıdır... Gayrı sana itimadımız kalmadı. Haksız yere Husrev Paşa'yı öldürdün, Şehzâdelere de kıyarsın. Elbette şehzâdeleri çıkarıp bize göster...

IV. Murad, bu sözlere son derece üzölmüş ve bu küstahça hitab tarzı onu kırmıştı:

— Hasan Halife ve defterdar neredelerdir, bilmem ve Musa'nın ne günahı vardır ki size vereyim? Utanç ve hürmeti bu derece aradan kaldırmak size düşer mi?

IV. Murad böyle sözlerle onları yatıştırmak isterken bütün azan zorbalara, bu sefer başka telden çalmaya başladılar:

— Bu dediklerimizi bize vermezsen, sen bize padişahlığa lâzım değölsün.

Bir taraftan da haşerat arasında "Hünkâr Şehzâdeleri boğmuş" diye bir lâf dolaşmaya başladı. Bunun üzerine gözü dönmüş zorbalara tahtın eşğine kadar gelip gözleri dönmüş ve ağızları köpürmüş halde hünkârın kulağının dibinde ulumaya başladılar :

—Elbette şehzadeleri çıkar görelim... Boğdurmadı isen elbette görürüz...

Hünkâr, işin pek sarpa sardığını gördü. İstediklerini yapmazsa hakikaten kardeşlerini öldürdüğünü sanacaklar ve o zaman muhakkak ki kendisini tahtından ve belki de hayatından edeceklerdi. Bunun üzerine kardeşlerinin getirilmesini emretti. Biraz biraz şişmanca olan en büyükleri Bâyezid başta olmak üzere Süleyman, Kasım ve İbrahim adlı şehzâdeler ortaya getirildiler. Hepsisi fena halde ürkmüş bulunuyorlardı. Babaları I. Ahmed öldüğünden beri “Şimşirlik Dairesi” diye anılan sarayın hapishanesinde kapalı bulunuyorlardı. Adlarının böyle dile düşmesine ise hiç sevinmemişlerdi. Bâyezid ile Süleyman, biraz daha ileri çıkarak zorbalara şu şekilde hitap ettiler :

— Bizden ne istersiniz? Biz kendi kösemizde halimizle meşgul iken rahat koymayıp bizi dile getirmek ne içindir? Yoksa bizi suçlu çıkarıp belâyâ uğramamızı mı istersiniz? Allah’dan korkmayıp ve padişah hazretlerinden utanmayıp neden böyle azgınlık edersiniz? Allah için bizi kendi halimize bırakın ki sizin himayeniz bize gerekmez.

Ancak, onlar bu sözlere hiç aldırmadılar ve yine IV. Murad’a döndüler ve :

— Bundan sonra biz sana bu efendileri inanmayız... Elbette bunlara zarar erdirmeyeceğine bize kefil ver. Diye avaz avaz bağırdılar. Hünkâr, böyle bir şeyi hiç ummadığı için ne yapacağını bilmez duruma düşmüştü. Birden yeni Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi’nin ileriye doğru çıktığı görüldü. İki ellerini dua eder gibi kaldırıp yüksek sesle :

— Bu işe ben kefilim. Dedi.

Yeniden seslendiler:

— Bir kefil yetmez,

O zaman Topal Receb Paşa da atıldı :

— Ben dahi kefilim...

Kalabalık bunun üzerine yatıştır gibi oldu:

— Sizlerin kefaletine itimad ederiz.

Hünkâr işaret etti, şehzâdeleri götürdüler.

İstenenlerden biri olan Yeniçeri Ağası Hasan Halife IV. Murad'ın eski musahiblerinden olup hünkâr kendisini çok severdi. Hasan Halife, okumuş yazmış, akıllı, nazik bir çelebiydi. Padişahın kendisine Rumelihisarı civarında Akıntıburnu denilen yerdeki Bebek Bahçesi'ni ihsan etmiş, o da burada saray gibi bir yalı yaptırmıştı. Fatih devrinde burada muhafız olarak bulunan Bebek Çelebî adlı Bölükbaşı bu semte adını vermiş bulunuyordu. İstanbul'da da mükellef bir konağı vardı. Onun böyle parlaması bir çok kimsenin hasedini çekmiş ve bu yüzden bir hayli düşman kazanmıştı ki Receb Paşa bunların başında gelmekteydi. Daha yukarıda söylemiş olduğumuz gibi, zorbalar kendisini isteyince Yeniçeri Ocağı'na sığınmıştı. Ancak, Genç Osman'ı bile ergeç düşmanlarına teslim etmiş olan ocaklının, kendisini de uzun süre koruyamayacağını bildiğinden buradan ayrılıp İstanbul içinde başka bir yerde gizlenmiş bulunuyordu.

Âsîler ise cemiyetlerini dağıtmayıp her gün Bâb-ı Hümâyün'a hücum ederek onu, Defterdar Mustafa Paşa'yı ve Musa Çelebî'yi isteyip durmakta, bir taraftan da ilk ikisini şehirin her tarafında aramaktaydılar. Bu arada konakları basılıp neleri varsa yağma edilmiş, buldukları yerleri haber verenlere ise büyük mükâfatlar vaad olunmuştu.

Hasan Halife, sonunda Mehterhane'de bulundu ve bir ata bindirilerek etrafını almış, bağırarak, nâra atan haşeratla beraber yola çıkardılar. Zavalılık korku ile iki tarafa bakınıp :

— Bana kıymayın... Billahi ben padişâh huzurunda devlet

işlerine dair bir şey söylemiş, hiçbir şeye karışmış değilim. Beni bırakın, başımı alır başka bir memlekete giderim. Beni haksız yere öldürmekten elinize ne geçer? Diye yalvarmaktaydı.

Ancak, o gözü dönmüş azgımlar sözlerini ağır küfürlerle keserek :

— Bire sefih... Ama padişah gibi saraylar ve yalılar yaptırıp ihtişam satmayı bilirsin. Senin gibi bir herif, o kadar devlete neden lââyık olsun? Gibi hesaplarını açığa vuran daha nice sözler söyledikten sonra atından yıkıp kılıç, hançer ve nacak üsürüp öldürdüler ve cesedinin ayağına ip takıp sürükleyerek At-Meydanı'ndaki ağaçlardan birisine başaşağı olarak astılar.

Mustafa Paşa'yı da Vefa civarında bir evde buldular ve onu da bir ata bindirip "Azîm vâveylâ" ile At Meydanı'nda bulunan Sadriâzam Topal Receb Paşa'nın konağına getirdiler. Receb Paşa hemen saraya vararak padişâhtan onun idamı için Hatt-ı Hümayun alıp muhteşem sadaret alayı ile geri döndü ve kendi konağına ait meydana gelince atının başını çekerek durdu. Emri üzerine Mustafa Paşa yalın ayak, başı kabak ve elleri arkasında bağlı bulunduğu halde getirildi. Cellad çökertip bir darbede kellesini uçurdu. Onun da cesedini sürüyüp aynı ağaca başaşağı astılar. Mart ayının on dördüncü günüydü; hava çok soğuk olup kar her tarafı kaplamıştı. Receb Paşa, bu ikisinden kurtulduğuna memnun bir halde saraya döndü. Şimdi geriye mutlaka ortadan kalkmasını istediği Musahib Musa Çelebî kalmıştı. Ancak, haşerat o gün onun adını anmamışlardı ve bu arada âdeta unutulmuş gibiydi. Ancak Topal Receb Paşa IV. Murad'ın huzuruna çıkarak:

— Şevketlû padişahım, dedi. Kul mutlaka Musa Çelebî'yi de ister... Kendisini benim konağıma gönderin ki ben kullanınıza nasihat edip "İşte padişâhımızın sizlerden esirgediği yoktur ve en makbulü olan Musa Çelebî'yi de gönderdi. Size de lââyık

olan budur ki padişahımızın hatırına riâyet edip Musa Çelebî'den vaz geçin... diyebileyim. Allah'dan ümid olunur ki Musa Çelebî'yi ellerinden kurtarınız.

— IV. Murad, bunu evvelâ şiddetle reddettiyse de, o sırada derya kaptanı bulunan eski musahibi Campuladoğlu Mustafa Paşa da Receb Paşa'nın tarafını tutarak:

— Padişâhım, Receb Paşa lalan doğru söyledi. Kul Musa Çelebî'yi onun konağında görüp o da böyle yalvarınca bir zarar vermeyecekleri muhakkaktır. Hem onu vezirin konağından zorla alamazlar. Musa Çelebî'ye bir zarar gelmeyeceğini ben de kefilim. Diye ısrarda bulundu.

Artık tamamen bunalmış ve kime inanacağını bilmez hale gelmiş olan padişâh :

— Hoş imdi, Musa Çelebî size Allah emaneti olsun. Ama bir kılına zarar gelirse sizden bilirim... Deyip gözlerinden yaşlar boşandığı halde onu vezirin konağına yolladı.

Ertesi günü ise kendilerine durum gizlice haber verilmiş olan zorbalar, sadrıâzamın konağına yürüyüp :

—Musa Çelebî gelmiş, elbette isteriz... Diye hücum ettiler. Musa Çelebî, bunun üzerine Receb Paşa'nın yanına girerek:

— Sultanım, hani bana şefaathetmeyi üzerinize almıştınız, ya bana kıymak revâ mıdır? Dedi.

Receb Paşa, hiç oralı olmadı :

—Ne yapalım oğul... padişâhımızın vücudunu muhafaza için senin ve benim gibi bin kulu feda olsun. Hele görelim, belki savulması mümkün olur.

Sonra harem tarafına savuştu. Bu sırada Musa Çelebî'yi merdiven başına çağırışlardı. Oraya varınca, kanlı katillerin

aşağıda beklediklerini gördü. Geri çekileyim derken, Receb Paşa'nın tenbih ettiği gibi, hademeden biri bir omuz vurarak aşağıya yuvarladı. Hemen üzerine hücum ettikleri sırada, sadrîâzam merdiven başında belirip yapmacık bir tavırla:

— Bire elinizi çekin, buraya benim kefaletim ile padişâh tarafından gelmiştir... Bu ne olmaz iştir? Diye bir iki kere bağırdı, ancak bu sırada Musa Çelebi'nin vücudu hançer darbeleriyle delik deşik olmuştu. Buna rağmen, hâlâ yaşamaktaydı. Bunun üzerin kaldırıp avlu duvarının üzerinden At Meydanı tarafına atınca oradaki haşerat üşüşüp işini bitirdiler.

IV. Murad, Musa Çelebi'nin bu suretle şehid edildiğini duyunca derin ve ateşli bir ah çekip:

— Ya Rabbi, sen bana bu mazlûma kıyanların hakkından gelecek kudreti ver... Diye ağladı.

Naimâ diyor ki :

— Çünkü o vakit yeniçeri ile sipah fesada cür'et ile böyle kuvvetlenip bu kadar âyân ve rical katledip istiklâl kesbettiklerini cebeci (*) geçinen bazı zorbalar görüp:

— Bire canım, biz adam değil miyiz? Biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip kulluğumuzu ispat etsek ne olur? Diye birbirini tahrik edip ocaklarında meşhur ve nâm sahibi bir ağanın evine hücum edip varını yağma ve kendisini katledip meydana getirdiler ve o ağaca asmak istediler. Sipahîler mani olup:

— Cebeciler çorbacısı bir adam mıdır ki bunlar gibi büyük kimselerle aynı ağaca asıla?... Diye cebecileri kovdular.

Bütün bunlar olup zorbalar her istediklerini elde ettikten sonra Saka Mehmed, Cin Ali, Salih Efendi, Çahk Derviş, Mah-

(*) Ordunun silâhlarını muhafaza eden, onaran ve sefer vakti askere dağıtan, bugünkü Ordunat sınıfına benzer bir sınıf asker.

mutağaoğlu Cadı Osman ve Yemişçi Mustafa gibi ileri gelenler yaptıkları bu işlerin yanlarına kalmayacağını düşünerek IV. Murad'ı tahttan indirip büyük şehzadeyi padişah ilân etmeyi kurmaya başladılar. Böylece yakalarını kurtarırlar, kendileri tahta çıkardıkları için yeni padişâha her istediklerini yaptırabilirlerdi. Ancak, bu işi kendilerine açtıkları Başzorbabaşî Rum Mehmed:

— Padişâhımızı kandıranlardan istediğimiz gibi intikam aldık. Daha ileri gidersek Allah göstermesin sonunda zararı hepimize dokunacak fenalıklar olur. Diye buna razı olmadı. Hasan Halife'nin yerine Yeniçeri Ağası olan Köse Mehmed Ağa da Hünkâr'a gayet sadık bir kimse olduğundan ocağın bu işe razı olamayacağını söyleyince mesele kapandı. Rum Mehmed ile Köse Mehmed Ağa, bu yüzden padişahın büyük ihsanlarına nâil oldular.

Böylece şaban ayı sona erip ramazan geldi. İstanbul'a dağılmış olan sipahi haşerati geceleri zil zurna sarhoş halde takım takım gezip davul ve zurnalarla adam boyu acâip kuklalar oynatarak halktan "seyir akçası" adı altında para toplamağa başladılar. Büyük konakların önünde durarak meş'alelerini tutuşturacak gibi saçaklarına yaklaştıran çuhalar, paralar ve kumaşlar almadan gitmiyorlardı. İstedikleri en az (bir buçuk kuruş bir altın hesabıyla) bin kuruştı. Bu güruhtan biri gidiyor, öbürü geliyor ve her birine aynı şeyleri yetiştirmek gerekiyordu. Zengin konaklarını bir kaç kere dolaştıktan sonra orta halli halkın bile evlerine musallat olup gönüllerince soydular, nice ırlara da saldırdılar. Bayram gelince de sokaklara yer yer salıncaklar kurup devlet erkânını en büyüğünden en küçüğüne kadarım düğüne davet eder gibi mumlarla salıncaklara davet ettiler ve "Saçı" adı altında bir çok bahşîş ve hediye aldılar. Hediyelerin miktarını kendileri tayin ediyorlardı. Salıncaklara top top kumaşlar, kese kese altın ve kuruşlar gelmekte olup kimse isteneni vermemeye cesaret edemiyordu.

Bayramdan sonra sipahilerin bir kısmı yerlerine döndülerse de bir kısmı başkentte kaldı. Bunlar bu sefer takım takım devlet dairelerini dolaşp ve sadriâzâmın da konağına uğrayıp rüşvetini aldıkları kimselerin olmayacak işlerini zorla oldurmaya başladılar. Receb Paşa ise şaşırıp kalmıştı. İktidarda yalnız kalmak ve hükmünü yürütmek için üç dört kişinin vücuduna tahammül edemeyip onları yok edinceye kadar uğraştığı halde, şimdi iktidarına binden fazla ortak çıkmıştı.

VIII
IV. Murad'ın Duruma Hakim Olup İdareyi
Eline Alışı

Bayramdan yirmi beş gün sonra, 18 Mayıs 1632 Salı günü IV. Murad Sadrîâzamı saraya davet etti. Receb Paşa selamlayıp yer öptükten sonra ise :

— Gel beri topal zorbabaşı.. Diye hışımla seslendi. Bu seslenişten Receb Paşa'nın akli başından giderek canı başına sıçrayıp:

— Hâşâ padişâhım .. Vallahi ve billahi padişâhımın rızası dışında zerre kadar bir hareketim yoktur. Diye andlar, yeminler etmeye başladı. Son ayak divânına çıkacağı zaman Receb Paşa onu korkutmak için “Abdest alın” demişti; bunu hiç unutmamış olan hünkâr, bu sefer:

— Bire kâfir abdest al. Diye bağırdı. Topal Receb Paşa, başına gelecekleri anlayıp dili tutulmuş halde dururken padişâhın yeni bir emri duyuldu :

— Şu hâinin tiz başını kesin.

Cellâd hazır bulunmadığından sarayın zülüflü Baltacılar denilen hizmetlileri kemend atarak boğdular ve dünyayı vücudun-

dan temizlediler. Kendisi saraya geldikçe zorbaların ileri gelenleri adamlarıyla eşlik edip Bâb-ı Hümayun dışında kalarak geri dönmesini beklerlerdi. Bu gün de öyle beklerlerken kapı birden açılarak bir hasırla taşınan ölüsü dışarı atılınca fena halde ürktüler ve dağılıp gittiler, sadrîâzamlık ise eski Mısır Valisi Tabanyası Mehmed Paşa'ya verilerek zorbaların hakkından gelmesi tenbih edildi.

Kısa bir zaman sonra sipahîler yine At Meydanı'nda toplanıp olmayacak istekler ileri sürünce, padişâh ülema ve Yeniçeri Ocağı'nı ve aklı başında, devlete sadık sipahî ağalarını toplayıp onlara dayanarak bütün isteklerini red etti. Sonra sipahîler arasında bulunup iki ayak divanında hünkâra karşı çıkararak edeb-sizce dil uzatanları buldurdu ve tepeletti. Başzorbabaşılardan Saka Mehmed, sadrîâzam tarafından davet olunmuştu, kendisine bir zarar eriştirilmesine asla cesaret edilemeyeceğini sandığından geldi ve yakalanıp boğuldu. O gün Cin Ali de aynı âkıbete uğradı. İkisinin de cesedleri denize atıldı. Cadı Osman, Gelibolu'nun Çardak kasabasındaki evinde şarab içmekle meşgul iken yakalanıp hemen orada boğularak denize atıldı. Böylece sırasıyla meşhur zorbabaşılar tepelendi, bir kısmı da memleketin dört tarafına kaçıp gizlendilerse de çoğu zamanla ele geçirilip dünya şerlerinden kurtarıldı. Bir taraftan da hazırlanan listede adı bulunan ve geçmiş olaylara karışmış olanlar birer ikişer yakalanıp idam ediliyorlardı. IV. Murad haşeratı gidermede o kadar dikkat ve ihtimam gösterdi ki az çok adı duyulmuş kim varsa kırıp geçirerek vaktiyle yaptıkları kötülük ve edepsizliklerin gönlünce intikamını aldı. Şehirde tebdil gezerek nerede bir kabadayı tavırlı iğri külah sipahî görse bazan kılıç, bazan hışt kullanarak eliyle öbür dünyaya göndermekteydi.

Bu arada daha evvel bahsini ettiğimiz başzorbabaşılardan Deli İlâhî, İstanbul'a gitmeyerek Seydişehir'nde kalmış ve orta-lığı zulmiyle kasıp kavurmuş, halkı soymuş, soğana çevirmişti.

Rum Mehmed geri dönünce, Deli İlâhî -aşında Sipahî olduğu için- ulûfesini almak bahanesiyle İstanbul'a yollandı. Maksudı ise, orada duyduğu yağmalardan bir pay alabilmektir. Ancak, başkente varınca zulüm ve haksızlığına uğramış olanlar üşüşüp hesaplaşmak üzere kaldığı handan çıkardılar. Her ne kadar :

— Behey adamlar, sabredin atımız eğrilen. Binip beraber gidelim. Dediye de davacılarının başında bulunan Abdünebi yakasına yapışıp ;

— Bire zalim zorbabaşı... Burası Karaman diyarı değildir ki yine atlara binip malımıza ve ırzımıza musallat olasın. Senin ata binmen tamam olmuştur. Diye haykırdı. Böylece çeke çekirtire sürükleyip divâna götürdüler. Suçları sabit olduğundan idamına karar verildi. O gece boğulup leşi denize atıldı. Yine zorbabaşılardan Dereli Halil, Deli İlâhî'den çekindiği için doğum yeri olan Bozkır'ın Dere köyünde sinmiş otururken onun idam edildiğini haber alınca Seydişehir'ne gelerek yerini aldı ve esip savurarak halkı soymaya başladıysa da Bolvadin'de bulunan Çerkes Ahmet Paşa'ya verilen emir üzerine baskınla yakalandı ve kafası kesildi; adamları dağılıp gittiler. Aynı gün Dereli Halil'in dostlarından Yaycı Hasan adlı zorba da tepelendi.

Topal Receb Paşa'nın sadareti sırasında Balıkesir'de isyan etmiş olan İlyas Paşa da yakalanıp İstanbul'a getirilerek padişâh huzurunda boynu vuruldu.

Böylece, Anadolu'da türeyen zorbalarda birer ikişer tepelendi.

2 Eylül 1633 Cuma günü Cibali'de kâtafatçıların yaktıkları fundadan çıkan yangın, şiddetli poyraz yüzünden hızla büyüyüp üç kola ayrılarak şehire yayıldı ve yirmi dört saat devam ederek İstanbul'un beşte biri yandı. Bu arada ahşab Türk mimarisinin en güzel örnekleri olan nice saraylar ve konaklar, em-

salsiz eşyaları ve özellikle pek değerli ve baha biçilmez kitaplık-lariyle birlikte yok oldu. Bunu bahane eden IV. Murad, o sırada haşeratın toplantı yeri ve fitne ve fesad odağı olan kahvehaneleri kapattırıp yıktırarak tütün içilmesini yasakladı. Bunu, daha sonra içki ve afyon yasağı da takip etmiştir. Yatsı namazından sonra fenersiz sokaklarda dolaşmak da konulan yasaklardandı. Padişah, geceleri şehirde kol gezmekte ve yasaklara uymayanları yakalayıp tepelemektedir. Asıl maksadı ise sağda solda kalmış eski haşeratı kökünden temizlemek olup bunda büyük başarı göstermekle beraber bu arada kurunun yanında yaşın da yandığı, bir çok kimsenin boş yere kelleyi verdiği de oluyordu.

Evvelce bahsettiğimiz gibi, İstanbul'a gelen başzorbabaşılardan Rum Mehmed, son anda IV. Murad'ı tahttan indirmek isteyenlere engel olanlardan bulunduğu için büyük ihsan ve hediyeler alarak Konya'ya dönmüştü. Ancak, geçen olaylara karışanlardan kim olursa olsun hayatta kalması imkânsızdı. Üstelik bu zorba, Konya bölgesine tamamen hâkim kesilerek halkı soymak suretiyle büyük vurgunlar vurmuştu. Bulduğu bölgeden uzaklaştırmak için kendisine Maraş valiliği verilmişti. O da canını kurtarabilmiş olup kendisine iltica etmiş olan Kör Ali, Rum Ahmed, Nazlı Muslu v.s. gibileri yanına alarak yola çıktı. Ancak IV. Murad tarafından, cesaret ve kahramanlığı ile meşhur Bihisnili Baytaroğlu Ali Bey'e :

— Rum Mehmed'i yanında olan rezillerle mutlaka katledip gidersin... Diye emir geldi. O da üzerine varıp askerini bozdu. Anteb'e sığınan Rum Mehmed'i ise sonunda ele geçirip kafasını keserek yanında bulunan öbür zorbaların kelleleriyle birlikte İstanbul'a gönderdi.

Sarayı basanlar arasında bulunup Hünkâr'ın yüzüne karşı çok ağır şeyler söyleyenlerden Çalık Derviş, o sırada Konya'daki çiftliğinde oturuyor ve unutulduğunu sanıyordu. Bu sırada Şam

Valisi Küçük Ahmed Paşa, İbrahim Ağa adlı adamını levendle-riyle gönderip bir baskınla ele geçirdi ve başını keserek hünkâ-ra yolladı. Küçük Ahmed Paşa bundan sonra tanınmış zorba-lardan Hacıahmetoğlu Ömer Bey'i aman vaadi ile getirttiyse de hemen zincire vurdu ve Halep'e vardığı zaman da ibret için iş-kence ile öldürttü. Yine bu sırada zorbalardan Deli Yusuf Pa-şa, İstanbul'da kafası kesilmek suretiyle idam edildi.

Bu arada geçen önemli olaylardan biri de meşhur şair Nef'-î'nin idamıdır.

Şair Nef'î Efendi Erzurum civarında Hasankale'de doğmuş-tur. İstanbul'a gelerek devlet hizmetine kâtip olarak girdi. Da-ha I. Ahmed zamanında şairlikle meşhur olup "Vüzerâ ve kü-berâ medhinde" kasideler söylemekle tanınmıştı. Zamanla IV. Murad'a yakınlık peydâ edip "medhinde nice kasideler ve ok ve cirid attıkça tarihler söyleyip" padişâhın iltifatlarına nâil ol-muştu. Ancak kendisi hiciv denilen kişileri yerme sanatında ve bu alanda şiirler yazmakta bilhassa ustaydı. Bu hicivleri çoğu zaman gayet ağır olur ve hedef aldığı kimselerin haysiyetlerini fena halde incitirdi. Hünkâr, ara sıra kendisini çağırıp devrin tanınmış kimseleri hakkında yazmış olduğu hicivleri dinleyerek eğlenirdi.

IV. Murad birgün Beşiktaş'da babası I. Ahmed'in yaptır-dığı köşkte Nef'î Efendi'nin "Sihâm-ı Kazâ", yani "Kaza Okları" adlı hiciv mecmuasını okurken birden bir fırtına koparak tah-tın yanına yıldırım düşüp mecmuayı paralayınca, bunda bir uğur-suzluk sezdiğinden kendisini memuriyetinden azlettiği gibi bir daha hiciv yazmaya tövbe ettirdi.

Nef'î Efendi, bir süre sonra padişâhın yeniden iltifatını ka-zanıp daha iyi bir memuriyete atandı. Bu sırada bir meseleden dolayı kızdığı Sadaret Kaymakamı Bayram Paşa'yı hicvettiyse de bunu kimseye göstermedi. IV. Murad ise, onun tövbesini tu-

tup tutmadığını anlamak için bir gün :

— Nef'î, bir tâze hicvin yok mudur? Diye sorunca bunun yazılı bulunduğu kâğıdı kendisine sundu. Bu çok ağır bir hicviydi. Hünkâr ise Bayram Paşa'yı çok severdi. Bununla beraber, Nef'î Efendi'ye bunu beğenmiş göründü; ancak hicvi Bayram Paşa'ya yollamaktan geri kalmadı. Bir rivâyete göre de, kendisini denemek için Nef'î'den Bayram Paşa'yı hicvetmesini isteyen IV. Murad'ın kendisiydi. Bayram Paşa bu hicvi okuyunca huzura çıkıp Nef'înin idamına müsaade istemiş, hünkâr da bu müsaadeyi vermişti. Bayram Paşa sarayına dönünce Nef'î Efendi'yi çağırtdı ve hicvi gösterip bir hayli azarladıktan sonra odunlukta hapsettirip orada boğdurarak cesedini denize attırdı (25 Ocak 1635).

IV. Murad, 1634 yılı aralık ayında Bursa'yı ziyaret için İstanbul'dan ayrıldı. Daha evvel İznik kadısından bir çok şikâyetçiler gelmişti. Karda kıyamette oraya vardığı zaman evvelce haber gönderdiği halde yolları onarmadığı behanesiyle kadıyı astırdı. Halbuki Osmanlı Devleti'nde eski bir kanun ve gelenek olarak ilmiye sınıfına mensub olanlar idam edilmezlerdi. Bu yüzden haber başkente ulaşınca ülema arasında büyük bir üzüntü hasıl oldu. Bu arada Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi de Valide Sultan'a bir mektup yollayarak padişahın ülema hakkında ecdadının yapmadığı şekilde muamelede bulunmamasını kendisine nasihat etmesini ve ortaklık yeni sükûnet bulmuşken dedikodulara sebep olacak bu gibi hallerden çekinmesini sağlarsa bütün ülemânın duasını alacağını münasip bir dille bildirdi. Beri taraftan Hüseyin Efendi'nin bazı düşmanları da Vâlîde Sultan'a onun hünkârı tahttan indirip kardeşini padişah ilânı için ülemayı iknaya çalıştığını bildirdiler. Bu iki olay Vâlîde Kösem Sultan'ı fena halde endişelendirerek durumu oğluna "benim arslanım acele üzere gelesin. Cûlus tedbiri için sözler ve cemiyetler olmaktadır"

şeklinde bildirdi. IV. Murad, Bursa'da avda idi, haberi alınca şehire dönmeden İstanbul'a yollandı. Esasen zorbalık olayında şeyhülislâmlığa getirildiği ve kendiliğinden ortaya atılıp şehzâdelere kefil olduğu için Ahîzâde'yi hiç sevmez ve kendisine itimad etmezdi. İstanbul'a varır varmaz onu ve oğlu İstanbul Kadısı Seyyid Mehmed Çelebî'yi görevlerinden azlettikten sonra Kıbrıs'a sürgün etti, ama Bostancıbaşı'yı arkalarından gönderip Hüseyin Efendi'yi karaya çıkartarak öldürttü, oğlu da Kıbrıs'ı boyladı. Şeyhülislâmlık ise yine Yahya Efendi'ye verildi.

IX

IV. Murad ve Evliya Çelebi

Safevî'lerin Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarına durmadan tecavüzleri ve Van kalesini kuşatmaları üzerine IV. Murad 28 Mart 1635 günü Üsküdar ordugâhından doğu seferine hareket etmiş. Ve 26 temmuz günü o sırada İran'ın meşhur bir kalesi olan Revân (Erivan) önlerine varmıştı. Kale bir süre dayandıktan sonra hiçbir yardım göremediğinden 8 ağustos günü muhafızı Emirgüne oğlu Tahmaskulu Han'ın aman dilemesi üzerine vire ile teslim oldu. Herkese aman verildi. Hünkâr Emirgüne oğluna şâhın neden kendi karşısına çıkmadığını sorunca ondan şu cevabı aldı:

— Padişahım, ömür ve devletin ziyade olsun. Sizin ata ve dededen kılıcınız keskin ve atınız yöğrüktür. Şâhın ne vücudu vardır ki sizin gibi nâmı ve talihi ulu bir kahramanın karşısına çıkabilsin.

IV. Murad, bu sözlerden son derece haz edip kendisine üç hil'at ve başına mücevherli sorguç giydirip vezir rütbesi ve paşa ünvanı vererek Osmanlı Devleti'nin hizmetine aldı.

Hünkâr, Revân'ın fetih müjdesiyle beraber başkente gönderdiği gizli bir hatt-ı Hümâyun ile o sırada yirmi beşer yaşla-

rında bulunan kardeşleri Bâyezid ile Süleyman'ın öldürülmele-
rini Sadaret Kaymakamı Bayram Paşa ile Bostancıbaşı Duçe
Mehmet Ağa'ya bildirdiğinden iki şehzade 26/27 ağustos gece-
si boğulmak suretiyle öldürüldüler. Naima diyor ki:

— Fetihnâme-yi ilân ettiklerinde yedi gün yedi gece şehir do-
nanması olup halk işret ve meserretle meşgul iken Bayram Paşa
bostancıbaşı ile içeri girip Sultan Bâyezid ile Sultan Süleyman'ı
birer behane ile çıkarıp kemend ile bekaa âlemine gönderdiler.
O vakit şehzâdelerin ağlayarak yalvarmaları ve ümitsizce karşı
koymaları ile bu işe girişenlerin de gözlerinden yaşlar dökerek
idamları için hücum etmeleri tafsil olursa gözler ağlar ve ciğer-
ler yanardı. Ama ne çare ki cihan sultanı olan o kahramanın
emrine karşı gelmek değil, yerine getirmekte biraz gecikmek bi-
le mümkün değildi.

Bu olaydan tam dört ay sonra IV. Murad sefer dönüşü par-
lak bir zafer alayı ile İstanbul'a girmiştir.

Evliya Çelebi, IV. Murad'ın Revan seferi dönüşünde baş-
kente gelişini görmüş olup şöyle anlatmaktadır:

“1045 senesi receb ayının dokuzuncu günü 19 Aralık 1635
Perşembe saadetli pâyitahtlarma büyük bir alay ile dahil olmuş-
tur ki dillerle anlatılması ve kalemlerle yazılması mümkün de-
ğildir. Pâdişahı karşılamaya çıkan Muhammed Ümmeti onun
mübarek yüzünü gördüklerinde her tarafta : Allah yardımcın
olsun ey gazi, muradını aldın ve bahtın istediğin gibi elverdi. Ga-
zan mübarek olsun, hoş geldin... Diyerek bir çok duâ ve semâ-
lar ettiler. Ve bütün İslâmın yüzü güldü. Kendileri gökdemir zir-
ha bürünmüş olup ve gayet güzel bir küheylâna binip atın eğeri
ve öbür takımları mücevherlerle işli olduğu halde Revân Han'ı
Emirgüne oğlu Yusuf Han, öbür hanlar cümle askerlerle bera-
ber padişahın önünden kösler ve davullar çalındığı halde geçmek-
teydiler. Kendileri ise saadetle avını almış, kükremiş arslan gibi

iki tarafa bakarak selâm verirlerdi. Ardı sıra üç bin kadar baştan başa silâhli has kulları geçiyorlardı. Bunları seyredenler ise Allah'a hamdederek yüzlerini yerlere sürmekteydiler. Denizde olan gemilerden ve Sarayburnu ile Kızkulesi'nden ve Tophane'den toplar atılıp öyle büyük bir şenlik oldu ki görenler deniz tuşmuş sanıyorlardı ve tellâllar İstanbul'un yedi gün ve yedi gece donanmasını ilân ettiler. Böylece geceleri Kadir Gecesi ve gündüzleri bayram günü gibi olup şehirin ileri gelenleri gece gündüz padişah tahtına yüz sürerek kıymetli hediyelerini arz ettiler. O kadar hediye geldi ki hazine ağzına kadar dolduktan başka Kuşhane'ye de pek çok mal doldurdular.”

IV. Murad'ı görmüş, onunla konuşmuş, yıllarca hizmetinde bulunmuş olup kendisini bize uzun uzun anlatan yalnız Evliya Çelebi'dir. “Öbür anlatışlar ise rivâyet yoluyladır. Bunun için Seyahatnâme'sinin birinci cildindeki (Sayfa : 243 - 258) buna dair olan bölümü aynen alıyoruz:

1045 senesi Ramazan ayının -Mart 1635- Kadir Gecesinde Büyük Ayasofya Camii'nde her sene üç gece sabaha kadar nice bin adam kalırdı. Ben ise o sırada merhum üstadım Evliya Efendi'den Kur'an hıfzını tamamlayıp yedi okuyuşu bitirmiş, on okuyuşa başlamıştım. Babam Merhum Derviş Mehmed Ağa'nın ısrariyle o senenin Kadir Gecesinde ayasofya'nın müezzinler mahfilinde ve Bilâl-ı Habeşi (*) Makamında terâvihden sonra Hafs okuyuşu ile (**) hatim okumaya başlamıştım. EN'ÂM suresini tamamladığım sırada Kozbekçi Mehmed Ağa ve Silâhdar Melek Ahmed Ağa (IV. Mehmed zamanında Sadriâzam Melek Ahmed Paşa. Aynı zamanda I. Ahmed'in kızlarından Kaya Sultan ile evlenmiş ve Damad olmuştur) Mahfile çıkıp o kalabalık

---

(*) Peygamberimizin müezzini ve aynı zamanda İslâmın ilk müezzini.

(**) Ebû Amr Hafs. Aslen Mısırlı olup Basra'da yerleşmiş olan meşhur bir Kur'an okuyucusu. Hâlife Hârünü'r-Reşid devrinde yaşamıştır.

cemaat içinde başıma altın sırmalı ve Yusufî denilen bir serpuş giydirip :

— Buyrun, sizi saadetlû padişah ister... Diye elime yapı-
şıp hünkâr mahfiline götürdü. Gazi Murad Han'ın güzel yüzü-
nü görüp huzuruna varınca yer öperek selâmdan sonra gülerik :

— Kaç saatte hatim indirebilirsin? Buyurdular.

— Padişahım, sür'atle okusam yedi saatte hatim indiririm,
ama gizli ve açık bir hata olmadan yedi saatte inşaallah tamamlarım. Deyince :

— İnşallah merhum şehid Musa yerine musahibim olursun.
Buyurdular ve iki üç avuç altın attılar ki tam ayarlı altıyüz yirmi
üç altındı. Ben gerçi o zaman zayıf nahif, henüz çocuk görü-
nümlü idim, ama yaşım yirmiye varmış olup akli başında bir kim-
seydim. Meclislerin âdet ve usullerini bilip nice vezirler, devlet
erkâmı ve şeyhülislâmlar huzurunda aşir (Kur'an'dan on âyet)
okur ve sohbetlerde bulunurdum.

Sonra Murad Han Ayasofya'dan kalkıp fânus ve meş'ale-
ler ile ve ben de bir ata binerek saraya vardık. Kendileri Has-
oda'ya (Topkapı Sarayı'nda "Enderun" denilen İçsaray'ın en iti-
barlı bölümü) girip beni hasodabaşıya teslim etti. Kiler odası kaf-
tanlılarından olmamı emir buyurup kendileri Harem'e gittiler.
Hasodabaşı beni sabahleyin Kilercibaşı Akhadım Ali Ağa'ya tes-
lim etti. Has Kiler'de ağalara mahsus odada bir hücre içinde yer
tayin ettiler. Turşucubaşı Ahmed Ağa lalamız, Güğümbaşı Meh-
med Efendi yazı üstadımız, Musikî ilminde Musahib Derviş
Ömer babamız. Ve yine Evliya Efendi tecvidde (Kur'an'ın doğ-
ru okunuşunda) eski üstadımız olup "mübarek olsun" dediler.
Ayrıca Horoz İmam Hasoda'da hafızlıkta arkadaşımız, Taya-
zâde Handan ve Ferruh oğlu Assaf Bey ile Maanoğlu Keçeci Sü-
leylan ve Anber Mustafa müezzinlikte ayakdaşımız olup gece

gündüz Has Hamam yanındaki meşkhânedede saz ve sözle türlü türlü fasıllar ederdik.

Bir gün bana sırmalı kumaşlardan yapılmış güzel elbiseler giydirdiler. Yine sırmalı Yusufî'ye :

— Devlet nişanıdır... Diyerek bir âriyet zülûf ekleyip başıma koydular. Bazan ayakdaşlarımız çocuklarla samur kalpak giyerdik. O zamanlar Silâhdar Melek Ahmed Ağa, kendisi ile annemiz tarafından akrabalığımız olduğundan, beni daima yoklayıp ihsanlarda bulunurdu. Saraya girmemize de onunla Ruznâme-i İbrahim Efendi ve Hattat Hasan Paşa sebep olmuşlardır.

Böylece giyindirildiğim sırada Civan Dilsiz ile Tavşan Dilsiz gelip türlü türlü şakalar ederek beni alıp Hasoda'da Silâhdar Melek Ahmed Ağa ve eski Silâhdar Musahib Mustafa Ağa'nın hücrelerine götürdüler. Onlar da bir çok gönül alıcı sözler söyledikten sonra padişah huzurundaki meclis âdâbını ve dua ve senâ etmeyi ve konuşma tarzını öğrettiler. Sonra beni Hasoda'ya götürüp bir saat kadar seyrettirdiler. Büyük bir kubbenin altında dört köşesinde birer büyük taht ve bir çok şehneşinlerin dört tarafı pencerele ve havuzlarla renk renk çinilerle süslü, fevkalâde döşenmiş bir yerdi.

Derken zât-ı şâhâne, güneş saadet burcundan doğar gibi Harrem'den çıkıp hepsi kırk kişi olan hasodalılara ve öbür musahiblere selâm verdi. Onlar da karşılık verip hayır dualar ettiler. Saadetlû padişah, ulu bir tahtın üzerine dünyalar hakimi gibi kurulup oturunca ben hemen koşup tahtının ayağına yüz sürerek yer öptüm ve Allah'ın izniyle hatırıma şu mısralar gelerek korkusuz ve pervâsız dile getirdim :

Âfâkı şehâ ma'deletin nûru pür etsin
Hurşîd gibi encümen-i dehre çerağ ol

Geh nâfe gibi eyle der ü deşti muattar
Geh gonca sıfat gülşene gel zînet-i bağ ol
Hallâk-ı cihan eylemesin âlemi sensiz
Her kande isen padişehim azzile sağ ol

Yani :

Ey şâh, adâletinin nuru ufukları doldursun. Bu dünyayı güneş gibi aydınlat. Bazan bir misk kümesi gibi her yeri güzel kokuya boğ, bazan da konca gibi gül bahçesine gelip onu süsle. Cihanı yaradan, dünyayı sensiz bırakmasın. Padişâhım, her nerede olursan ol, serefle sağ ol.

Daha başka hayır dualar da ettim. Bunun üzerine saadetle :

— Bir şey oku. Buyurdular.

Ben de:

— Padişahım, yetmiş iki ilimlerden Arapça, Farsça, Rumca, Süryânî, Yunanî, Türkî, varsağî, kâr, nakış, sevt, amel, zikr, tasnifat, beyit ve şiirlerden bahr-i tavil (aruzda bir vezin), kaside, terc-i bend ve terkiib-i bend (divân şiiirinin iki şekli), mersiye, bayramlık, onlama, sekizleme, yedileme, altılama, beşleme, beş beyit, gazeller, parçalar, üçleme, iki beyit, tek dize, muammalardan ve ilâhîlerden ne muradınız olursa okuyayım. Dedim.

—Bire şu çocuk ne acâib dâvâda bulundu... Bu bir düzen mi, yoksa bu saydıklarını yapabilir mi? Diye buyurunca hemen atıldım:

— Padişahım, eğer af ile muamele edip serbest bırakırsanız, huzurunuzda hususî meclislerinizde nedimlik edip padişahı eğlendiririm.

— Nedimlik ne demektir?

— Padişahım, bir kimse birisi ile ülfetedip musahiblik, ya-

ni sohbet yoldaşlığı etse, ona nedim derler. Musahib ve Nedîm-
ı Şehriyârî size nedim olana derler.

— Âferin işidir, revânî değildir. (Yani öğülecek iştir, şöyle
ve böyle bir iş değildir).

— Padişahımın işidir, Revân'ı veren, revânîyi rüyasında gö-
rür. Bu da revân Hanı Yusuf Paşa kulundur.

Hünkâr hemen kahkahalarla ve dizlerini döverek öyle gül-
düler ki yanakları gül rengi oldu. Sonra, Emirgûne'ye dönüp:

— Ne dersin şu şeytan çırağına? Dedi.

Emirgûne Han:

— Hey şâhım, bu çocuk göreceksin Kayserzmin (Avrupa),
İran, Turan halkını mat edip şaşkına çevirse gerektir. Çünkü gö-
rürsün ki gözler saat rakkası gibi o yana bu yana oynar durur.

Revân Hanı'nın kafası dumanlanınca şarap keyfiyle kalkıp
oynadığını duyduğum için hemen karşılığını verdim.

— Osmanlı halkı öbür memleketler halkını kendi yurdları-
na getirip saat rakkası gibi oynatırlar.

Hünkâr:

— Hay veled, ne hazır cevap imişsin.... Diye yeniden gül-
dü, sonra :

— Evliya, huzurumda bu kadar ilim ve mârifetler söyledin.
Şimdi de musikî ilminden bir şeyler oku. Dedi. Dedim ki:

— Hünkârım. Musikî ilminden yegâh mı, dugâh mı, segâh
mı, çârgâh ve pençgâh mı? Şataraban, ve rast, Isfahan ve nişâ-
burek, nikrîz ve mahûr ve relhâvî, irak, hüseyînî, nevâ, uşşâk,
sabâ ve muhayyer veya buselik de dolaşip gerdaniye ile zengûle
makamında rast göstersem olur mu?

Hünkâr sağında ve solunda bulunan musahiplere ve sırma kemerli Hasodalılara dönüp :

— Evliya'nın zengûle makamını hanginiz dinler siz? Dedi. Ben hemen atıldım:

— Hünkârım, onlar uşşak (âşıklar) makamını dinler. Ama Yusuf Paşa kulun İsfahan'ı dinler. Ben kulun bir zengûle faslı eylesem ruha rahat gelip lezzetinden can pay alırdı. Dedim.

Hünkâr :

— Hay şakî... Gör ne ince sözler söyledi. İlâhî Evliya, çok yaşa.. Sen bence gerdaniyede karar edersin. Deyince buna da şu cevabı verdim:

— Hünkârım, yegâh şehnâzda karar edince ben buselik makamını icra ederim. Çünkü ilk girişmemizdir ve nefesimiz ancak o perdelere yeter. Dervişanca af ile muamele buyurun. Hünkâr bu sefer:

— Hay veled.... Sözlerinde zarafet ile nice gizli manalar vardır. Evliya, sana izin. Seni af edip riâyet olunacak kişiler sırasına koydum. Şimdiden sonra sana niçin ve neden diye sorulmaz, önünde kapalı kapı bulunmaz... Artık musahibimsin. Diyerek bir samur kürk ihsan edince :

— Allah'a şükür ki bize şu kürkü ihsan etti. Deyip mübarek ayağını öptüm. Cenab-ı Padişah :

— Bu kürk sana uzun geldi, babana gönder; bizi duada unutmasın. Deyip bir başka kürk ihsan etti. Ve mübarek, şerefli eliyle başıma bir samur kalpak giydirdi. Nice zaman Tatarlar gibi kalpakla gezdimdi. Sonra hünkâr :

— Bir varsağı oku. Buyurdular.

Musikîde üstadımız olan Derviş Ömer, Gülşenî tarikatinden-

di. Sultan Süleyman Han zamanında İbrahim Gülşenî hazretlerinin sohbet şerefleriyle şereflenip bir pîr-i fânî ve asrının musîkî hocası idi ki Mısır'da İbrahim Gülşenî dergâhında hizmet edip orada hacethânci, meydancı, mihmandâr, aşçibaşı ve sonra zâkirbaşı olup yedi sene bu hizmette bulunduktan sonra İbrahim Gülşenî hazretleri kendisine görünerek :

— Ey Tokatlı Derviş Ömer... neden sadef içindeki bir inci gibi gizledin? Yürü Osmanlı diyarında seni Sultan Süleyman ister. Var gazasında beraber bulunup o diyarda seccade ve post sahibi ol. On bir Osmanoğlu ile diz dize oturup evlâdları elinden nimet yiyüp Halil İbrahim bereketi bulup muradına er. Diyerek mübarek seccadelerini vermiş ve daha nice rumuzlar söylemiş. Derviş Ömer, yetmiş kişi ile gelip o azinin söylemiş olduğu gibi Sultan Süleyman Han ile Zigetvar gazasında ve Sultan Süleyman'ın cenâzesinde hazır bulunup o zamandan efendimiz Sultan Murad Han zamanına kadar padişahlar musahibi olup bir aziz ve has nedim, musîkî ilminde ise çok derin bir ustad idi. Kendilerinden tahsil ettiğimiz musîkî ilmi uyarınca ve Sultan Murad Han'ın fermanı üzerine elime bir daire (tef) alıp yer öptüğümde Murad Han daireye nazar ederek ellerine aldılar ve :

— Al imdi sana izin. Bu daireyi sana ihsan ettim, ama sakın bu daireden çıkma, buyurdular. Hemen levendâne seğirterek tahtlarının ayağını öptüm. Padişaha ve üstadım Derviş Ömer'e temennâlar edip :

— İnşalah bu Osmanoğulları dairesinden mahrum çıkmam, haddimi bilirim. Dedim ve edeble dizlerimin üzerine oturdum. Allah'dan yardım diledim, sonra Dâvûdfî sesimle segâh makamı kollarından mâye ve bestenigârda dolaşıp :

Şehâ rûşen çerağsın âleme nûr-ı basarsın sen
Nazîrin görmedim hoş merdüm-i sahib nazarsın sen

Görüp bir nâtuvânı kaçma lutfet ey perîpeyker
Seni görsem vücudum mahvolur kimden kaçarsın sen

Yani :

Ey şâhım, sen parlak bir ışıık, âleme göz nurusun. Benzerini görmedim, güzel bakışlı birisisin. Ey peri yüzlü, bir halsizi görüp kaçma, lutfet. Sen kimden kaçarsın ki seni görünce vücudum mahvolur.

Dörtlüğünü bestenigâr makamında okuyup sonra güftesini Sultan Murad'ın şehid Musa Çelebi için yazdığı ve üstadımız Derviş Ömer'in bestelediği şu varsağıyı :

Yola düşüp giden dilber
Musa'm eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol mu şaştı
Musa'm eğlendi gelmedi.

Aman piyâle vaktidir
Canım piyale vaktidir
Yollarını gözlerim gel
Menekşe lâle vaktidir

Hazin hazin okurken Murad Han mendilini yüzüne tutup ağladı ve:

— Hay veled... Evvelâ gazelin canıma taze can kattı. Arkasından şu varsağı ile Musa Çelebi'nin ruhunu şâd ettin. Tiz doğru söyle, ben bu türküyü yaptığıma pişman olup yasak ettim. Sana kim "hünkârın huzurunda oku" dedi ve bunu kimden öğrendin? Diye ısrar etti. Ben :

— Hünkârım, ömrün uzun olsun, babamın Ferruhzâd ve Behzâd adlı rahmetli köleleri vardı, Armağanî Mehmed Efendi'nin yazdığı veba salgınında vefat ettiler, onlardan öğrenmiş-

tim. Başka kimseden duymadım ve hiç kimse bana hünkâr huzurunda oku dememişti. Allah doğru söylediğimi bilir... Deyip sustum.

Hünkâr:

— Hay veled, ne kadar anlayışlıdır.. İşi ölmüş adamlara yıktı ki onlardan bir daha sual olunmaz. Eğer hayatta olan kimseden öğrendiğini söylese belki hünkârdan zarar görür diye ölümler ağzından söz nakletti. İlâhî, berhudar olasın. Haydi şu faslı tamamla. Buyurdular. Hemen elime bir daire alıp segâh şubelerinden mâye makamından bu marabbâı okudum :

Yârin dehani sırr-ı nihândan haber verir
Güftara gelse sihr-i beyandan haber verir
Hışm ile baksa vermez aman Rüstem-i zaman
Kirpiği ok kaşı kemandan haber verir

Yani :

Sevgilinin ağzı (o kadar küçüktür ki) gizli sırdan söylemeye başlasa sihirli açıklamalardan haber verir. Zamanın Rüstem'i (efsanevî pehlivanı gibi kuvvetli) dir, kirpiği oktur, kaşı yaydan haber verir.

Sonra bir kaç beste ve nihayet şu semâîyi söyledim :

Âlet-i hüsnü mükemmel kadd-i dîlcü da güzel
Ol sayih gözler ile hak bu ki ebrû da güzel
Hatt-ı nevhîze ne dersin dedi rahmeyle dedim
Sen de ol rû da güzel hatt-ı semenbû da güzel

Yani :

Güzelliği mükemmel, gönül alıcı boyu da güzel. O siyah gözlerle doğrusu kaşlar da güzel. Yüzünde yeni açmış koncalar için

ne dersin? Dedi. Merhamet et, sendeki o yüz de güzel, yasemin kokulu o saçlar da güzel.

Sonra bir daha gülümseyerek kalkıp durdu. Bu halimi be-yenip bir avuç altın ihsan etti. O sırada ikinci vakti olmuştu. Bana :

Kurân-ı Âzîmden bir aşir (on âyet) oku. Deyince üstadımız Evliya, Efendi'den gördüğümüz gibi, Kadir Gecesi Ayasofya Cami'inde Enâm suresinin sonunda kalmıştım, bu sefer A'râf su-resinin başından başlayıp iki yüz altı aded âyeti yüksek sesle on iki makam, yirmi dört şube ve kırk sekiz terkiib ile tamamladım. Duadan sonra Sultan Osman'ı babaları Sultan Ahmed'i ve Os-manlı padişahlarının ruhlarını yâdederek ve okuduğum Kurân'ı ruhlarına hibe ederek şâd ettim. Bunun üzerine mübarek elle-rinde bulunan yekpâre balık dişinden mücevherli kaşağıyı bana ihsan etti, sonra Emirgüne Han'a döndü ve :

— Ey Emîr, İran'da böyle Kurân okunur mu? Diye sordu ve ondan şu cevabı aldı:

— Padişahım, onlar cemaat ile namaz kılmaz ve Kurân'ın hükmü ile iş görmez kimselerdir. Orada Kurân okumak nered-e? Allah'a hamdolsun devlet kapınızda İslam ile şereflenip gece gündüz ibâdet ile meşgulüz.

Bu sırada Arz Odası yanındaki saray meydanına bakan dış saray meydanında Enderun Müezzinleri Dügâh ve Hüseyinî ma-kamlarından ezan okumaya başladılar. Hünkâr hemen :

— Evliya, var sen de yardım et... Deyince daireyi elimden atıp merdiven başında "hayyalâssalâ..." dan alarak okumaya katıldım. Ezandan sonra yine padişahın huzuruna vardım. Na-mazı beklerken velinimetim üstadımız Hünkâr İmamı Evliya Mehmed gelip beni görünce Hasoda'ya bitişik Hünkâr Camii'-

nin dışındaki maksûre (*) içinde Murad Han efendimizle buluştuğu zaman:

— Padişahım, bu benim ciğerimin köşesi Evliya, Kadir Gecesi'nden beri derse gelmedi. Meğer buraya almışsınız, lütfeyle padişahım, benim ona nazarım vardır (yani gözde talebelerim-dendir). Hâlâ Kurân'ın yedi okunuşu ezberindedir ve şimdi on okunuşa başladı. Bu, içeride seferde ve hazarda hava ve hevesine düşer. Benden yetişip tahsilini tamamladıktan sonra padişahımın hizmetinde bulunsun. Diye ricada bulunduysa da bu sözler ona sivrisinek vızıltısı kadar bile tesir etmedi ve kendisine şu cevabı verdi :

—Efendi, ya bu bizim yerimiz tenbelhâne, meyhâne, eşkıyahâne midir? Burada üç bin kadar genç gece gündüz ilimle meşguldürler. Büyük ülemâdan yedi hocaları ve yardımcıları vardır. Siz de haftada iki kere burada ders veriyorsunuz. Yine gelin, sizden okusun; ancak yalnız size hizmet etmeyip bizim hatırımızı da gözet sin. Bir hoş, neşeli çocuktur. Bir zaman için bizim de oğlumuz olsun. Ve babası Kocakuyumcubaşı (**) babamızdır. Her zaman benimle görüşmeye geldiği zaman oğlunu da görsün.

Evliya Efendi üstadımız anladı ki bu rica geçmeyecek, nihayet:

— Padişahım, izin verin de evinden kitaplarını, elbiselerini getirsinler. Dedi.

Hünkâr:

— Tiz Hazinedârbaşı'yı çağırın, hokka kalem getirin... Emrini verdi ve sonra şunları yazdı :

(*) Camilerde büyükler için ayrılmış yer.

(**) Derviş Mehmed Zillî Efendi.

“Sen ki hazinedârbaşısın, Evliya’ya -isimlerini sayarak- yirmi tane padişahlar için yazılmış nefis ders kitabını hazine kethudası vasıtasıyla veresin”

Hünkâr ayrıca kendi okuduğu Yâkut Müstâsamî (*) tarafından yazılmış bir Kurân, bir mücevherli gümüş divit (hokka ve kalem bir arada), Hind işi sadef kakmalı bir ders tahtası (rahle, pîštahta) ihsan ederek yiyip içeceğim için kilercibaşıya bizzat kendileri tenbih buyurdular. Gece gündüz ilimle meşgul olup Evliya Efendi’den haftada üç kere yine on okunuşu öğrenmeye devam ettim. Üç hocadan da Farsça, Arapça ve hat ilmi (kaligrafi) öğreniyordum. Bu arada padişahımıza hizmet etmeye de vakit bulabiliyordum. Hünkârımız bu kullarıyla o kadar ülfet etmişti ki bir şeye üzülse musahibler :

— Bire meded, Evliya’yı getirin.... Deyip ben de öyle bir tavır ve hal ile huzuruna varırdım ki Allah’ın emriyle kederi gidip gülümserdi. Cenâb-ı Hak bana konuşma güzelliği ve kolaylığı ihsan etmişti ki hiç düşünmeden tumturaklı sözler, öyle kendi icadım olan lâtifeli lâkırdılar ve daha evvel söylenmemiş mânâlar dilimden dökülürdü. Bir kere söylediğimi, kendileri istemedikçe de bir daha tekrarlamazdım. Sonra Karahisarî (**) tarzında yazı yazmaya taliboldum. Hâlâ sarayda bir çok yadıgârlarım vardır. Her fende büyük maharet sahibi oldum. Padişahımızın iltifat ve ihsanından daimâ sevinçli ve güleryüzlü idim. Nice kereler sohbet şerefleriyle şereflenip öyle şanı ulu bir padişahın hayır duasını almışımdır. Eğer bütün sohbetlerimizi yazsam, ayrı bir kitap olurdu. Sözün neticesi bir iyi huylu, şecaat ve cesaret sahibi padişahtı. Parmakları kalın ve düzgündü. Pazıları kalındı. Pençesi en kuvvetli pehlivanı çevirecek kudretteydi. Giydik-

(*) 1238 yılında Bağdad’da vefat eden meşhur hattat.

(**) Şemseddin Ahmed Karahisarî. XVI. yüzyılda yaşamış ekol sahibi meşhur Türk hattatı.

leri her zaman levendce ve ipektendi. Ayrıca zırh giymeyi severlerdi. Çok çeviktiler. Kısaca kuvvetli, yiğit, bahadır, disiplinli ve vakar sahibiydi. Böyle iken, yine büyük ve küçüklerle aracı-sız konuşurdu. Bağdad fethine giderken Kayseri'den kalkılıp Develi Karahisar'a gidildiği sırada dağlardan geçilirken bir vahşi dağ tekesi görüp yıldırım gibi atını sürerek elindeki hışt denilen büyük ciridi fırlattı, vurdu. Hışt bir tarafından girip öbür tarafından çıkmıştı. Kesilip kebab edilerek her vezire bir parçası ikram edildi. Asker onun o yalçın dağlara at bırakıp âdeta uçtuğunu görünce parmakları ağızlarında kaldı. Hakikaten yaman pehlivanlıktır. Yine bir gün efendimiz Melek Ahmed Paşa ile Silâhdar Musa Ağa ki her biri ejderhâ gibi birer pehlivandır, hünkâr bunların birini sağ ve birini sol eline alıp gürz gibi dolaştırmıştı. Yine Hazret-i Hünkâr Melek Ahmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Hattat Hasan Paşa, Pehlivan Dişlek Süleyman gibi meşhur pehlivanlarla güreşirdi. Ben de dualarını ederdim. İşte o dua:

“Allah Allah... Hâce-i âlem, seyyid-i kâinât, mefhar-i mevcudât, rüz kemal ve cemal Muhammed Mustafa'ya salâvât. Engürü'de Eryatır, Rumelinde Mehmed Buharî ve Sarı Saltık don giyer, tomak çeker. Pîrimiz Hazret-i Mahmud pîr yârı Vefî aşkına dest berdest-i kafâ, sîne bersîne-i muhabbet Ali aşkına hak onara....”

Pehlivanlık oyunları ise şunlardır :

Ters kabza, iç kabza, dış kabza, kesme, kesebend, Şîrazî, havaî karakuş, sade sarma, Cezair sarması, kündeden atma, kapak atma, kapak değme, gerdan değme, boğma, Türkîce, Şîrazî bölme, göğüs şaki, yanbaş, serkelle, Talût yendi, Ali yendi ve saire. Peygamberimiz zamanında kemer bağlamış olan pehlivanlardan Ma'z bin Kerb, Hz. Ukayl bin Ebi Talib, Süheyl-i Rûmî, Saad, Said, Halid bin Hz. Velid, Mıkdad bin Esved, Haddad, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hamza, Hz. Malik güreşirlerdi.

Güreş İslâmın alâmetlerindendir. Bunun için pehlivanlara itibar olunup cümleye Mahmud pîr-i yâr-i Veli'yi pîr etmişler. Yukarıda yazılan oyunlar ise kırk fen, yetmiş bend, yüz kırk havadır ki güçlü dilâver ve hüner sahibi yiğitler bu oyunlarla gazâlarda düşmandan intikam alırlar. Ama pehlivanlar arasında Karakuş oyunu, boğma, gerdan değme yasaktır. Çünkü karşısındaki düşman değildir. Düşman ile cenkte kucak kucağa olursa karakuş, boğma kelle kesme bile makbuidur.

Hünkârımız her güreşte elbette bir fenle hasmının sırtını yere getirirdi. Nice kere silâhdarı şahin gibi kemerinden kapıp öyle cüseli bir adamı kuvvetli kolu üzerinde iki üç kere çevirirdi. Bir gürbüz er, bir arslan padişah, merd bir kumandandı. Bu kadar güçlü ve kuvvetli, Allah'ın nimetiyle büyümüş, çok yemeyi seven bir padişahı. Böyle pehlivanca işleri ne Sâ'm ve ne Zâl, ne Nerîmân ve Efrasyâb yapmış olup onlar meddahlar dilinde söylenen hikâyelerdir. Ama bu hünkârın şecaatini biz bizzat gözümüzle gördük. Bir keresinde bir cirid ile dokuz incir kökünden Arnavud kalkanını bir vuruşta delerek öbür tarafından yalman gösterip Mısır Divânı'na gönderdi. Hâlâ Kansu Gavri Divanhânesinde asılı durur. Hattatlıkta zamanının bir tanesi olduğundan beş zirâ (3.5 metre kadar) en ve boyunda kâğıt üzerine tuğra yazmıştır ki daha evvelki hattatlar bunu yapamazlardı. Bu levha da tezhibli olarak Mısır'da adı geçen divanhânedede durmaktadır. Ben de bu tuğranın altına ve aynı kâğıda ilk dört İslâm halidelerinin isimlerini Karahisarî tarzında ve tuğra şeklinde yazarak bakanlardan ruhuma bir fatiha rica etmiştim.

Bir keresinde hünkârın secaat damarları yine harekete gelip bir hışt atarak Nemse Çasarı'ndan (Avusturya İmparatorundan) hediye gelmiş on kat deve derisinden dövülerek yapılmış kalkanları elçinin gözü önünde delerek yine Nemse Çasarı'na hediye göndermiştir ki hâlâ Beç (Viyana) kapısının altında hışt-

la beraber asılı durduğunu ben gördüm. Yine bir gün Nemse Çarşarı'nın hediye olarak gönderdiği kalkanlardan on tanesini bir hışt ile delerek Budin'de Musa Paşa'ya gönderdi. O da bunları Budin kalesinin Beç kapısının iç yüzüne padişahın emriyle asmıştır. Bağdad'a giderken hünkâr Halep kalesine çıktı. Halep şehrini seyrederken bir cirid attı ki bir ok menzili gibi yerde kalenin geniş hendeğini aşarak ve kale meydanını geçerek Üzençiler Çarşısı üzerine düşmüş ve düştüğü yere büyük bir taş dikilip üzerine Cevrî Çelebi'nin 1047 (1638) tarihini gösteren şu beyti yazılmıştır :

Dediler Cevrî gibi tahsin edip tarihini
Bârek Allah ey müselleme dâver-i sahib hüner

Yine bir gün Gazi Murad Han İstanbul'da Eskisaray'a (Bugün İst. Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde idi) göçüp saray meydanında silâhşörlük ettiği sırada Sultan Bâyezid camii'nin sol tarafındaki minarenin alemleri üzerinde de bir garip kargacık konmuş duruyordu. Murad Han bu kuşu görerek hemen üzerinde bulunduğu rüzgârlar gibi hızlı olan Nogay Elçisi adlı atını mahmuzlayarak yıldırım gibi yetişip elindeki ciridi minare üstünde tünemiş kuşa atıp Allah'ın emriyle vurmuş ve düşürmüştür. Karganın leşi, ciridle beraber minarenin dibine indi. Arası bir menzili yerdur. Eskisaray'ın ta ortasındaki cirid meydanı nerede, Bâyezid Camii'nin minaresi nerede... Bundan başka hendese ilmüne göre hesap olursa o cirid minare tepesindeki kargaya isabet etmeseydi, belki minarenin tepesinden öte tarafta geçip bir ok menzili daha giderek ihtimal ki Tavukpazarı'ndaki dikili taş (Çemberlitaş) düşerdi. Hakikaten yiğitçe kuvvetli pazı idmanındır ki olacak şey değildir. Hâlâ bu ciridin düştüğü yerde minare dibinde bir adam boyu beyaz mermerden bir taş dikili olup Cevrî Çelebi'nin söylemiş olduğu şu tarih, hattat Teneke-cizade tarafından yazılmış ve altın yıldızlı olarak işlenmiştir :

Sıdkile Cevrî dua edüp dedi tarihini
Kuvvet-i bâzuy-ı sultanı kıla mevlâ füzûn

İstanbul'da Beykoz bahçesinde yaya olarak attığı ciridin tarihi de şöyledir:

Dedi tarihini görüp Cevrî
Aferin ey delîr-ı Sâm akrân

Pehlivan Hacı Süleyman'dan ve Sarı Solak'dan talim edip ok atmayı gereği gibi öğrendikten sonra Okmeydanı'nda yıldız rüzgârı ayağından (yani Yıldız rüzgârını arkasına alarak) Lodos tarafına doğru attığı okun düştüğü Okçular Tekkesi civarında yaldızlı tarihli taşı vardır. Bu menzil pek ileri gitmiştir. Hatta (II.) Bâyezid Han, Kara Lenduha, Hattat Şeyh, (Bursah) Şücâ, Demir Leys, Mısırlı Dümdâr menzillerinden yetmiş gez (bir gez 66 santimetre) ileri gitmiş ve Tozkoparan İskender'e yetmişmiştir. Her zaman sağ elleriyle ikiyüz okka (266.6 Kilo) zeytunî renk somakî gürzü iki hane be kırk bend üzere devrân ettirirdi. Her fende asrın biricigi bir padişahtı. Matrak (Lobud) oyununda büyük bir ustaydı. Karşısına bir er çıkamazdı. Matrak oyunu yüz altmış benddi; hünkâr ancak yetmiş kadarını bilir, ama bunları yapabiliyordu. Hatta Ustabaşı Dede ve Canbaz Taslak Kaptan o kadar büyük ustalar oldukları halde Murad Han'a karşı duramazlardı. Şiirde Nef'î derecesindedir. Üçyüz varak bir divânı var. Ancak Ayn ve Ta harflerine ait redifleri eksiktir. Vehbî Osman Çelebî tamamlayayım derken ahirete gitti.

Sultan Murad Han'ın âdetleri :

Kış ve yaz her cuma gecesi âlimleri ve şeyhleri, hafızları toplayarak ilmî sohbetler yaptırırdı. Cumartesi geceleri ilâhî okuyanları, hânendeleri ve inca saz takımını dinlerdi. Pazar gecesi tıffî, Cevrî, Nef'î, Arzî, Nedim (*) Nisârî, Beyânî, İzzetî gibi

(*) Bu Nedim, Lâle Devri'nde yaşamış ve 1730 yılında ölmüş olan meşhur şair Nedim olmayıp Nedim-i Kadim (Eski Nedim) diye anılmış olan bir şairdir.

şairlerle beraber olurdu. Pazartesi geceleri Körhasanoğlu, damadı Muslî Çelebî, Mukallid Cıfıt Hasan, Akbaba, Sarı Çelebî, Çakmançelebi, Simitçizade gibi oyuncularını, Pataoğlu, Yarpurkolu, Osmankolu, Nazlıkolu Ahmedkolu gibi çengileri toplayıp eğlenirdi. Salı geceleri güngörmüş eski ihtiyarlarla sohbet ederek sözlerinden hisse kapardı. Çarşamba geceleri her türlü kusur ve kötülüklerden uzak olduğu bilinen ve ululuğu herkes tarafından kabul edilmiş olan mübarek kimselerle, perşembe geceleri dervişler sergüzeşt sahibi ârif kimselerle sohbet ederdi. Her sabah Divân'a çıkar ve Müslümanların işlerini görüp bitirmeye uğraşırdu. Dört tarafındaki düşmanlardan intikam alıp Osmanlı Memleketleri üzerine kuş kondurmaz, müslim ve gayrimüslim bütün halkı güven içinde bulundururdu. Eğer bütün ahlâkını yazsam bir cild kitap olur. Allah'a hamdolsun babam Sultan Süleyman'a Sultan İbrahim'e kadar on padişahın - Kanunî I. Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman, tekrar I. Mustafa, IV. Murad, İbrahim- hizmetinde bulunmuş kuyumcubaşı idi. Ben de Murad Gazi gibi mücahid bir padişahın sohbetiyle müşerref oldum.

★

★ ★

IV. Murad'ın son başarısı, Bağdad'ı Safevîlerden geri almasıdır. Evvelce görmüş olduğumuz gibi, bu işe hem Hafız Ahmed Paşa, hem de Husrev Paşa teşebbüs etmişlerse de üstesinden gelememişlerdir.

IV. Murad, 8 Mayıs 1638 Cumartesi günü Üsküdar ordugâhından ordusu ile ve Bağdad'ı fethetmek niyetiyle hareket etti.

Safevîlerin yeniden işgal ettikleri Revân kalesini geri alamadığı için Tabaniyassı Mehmed Paşa azledilerek bu makama 2 Şubat 1637 günü padişahın makbul vezirlerinden o sırada sadaret kaymakamı bulunan Bayram Paşa atanmıştı. IV. Murad Bayram Paşa'yı 20 mart günü doğu seferi için yola çıkarmış bulunuyordu. Kendisi İstanbul'dan hareket etmeden evvel ana-baba

bir kardeşi Şehzade Kasım'ı da idam ettirmiş, böylece hayatta tek erkek kardeşi olarak Şehzade İbrahim kalmıştı.

IV. Murad, sefere çıkarken Şeyhülislâm Yahya Efendi ile Deryakaptanı Mustafa Paşa'yı da beraberine almış, İstanbul Kaymakamlığına ise en güvendiği kimselerden olan Budin Beylerbeyisi Musa Paşa'yı tayin etmişti. Yahya Efendi'yi yanına almasının sebebi, ihtimal ki başkentte kendi aleyhine fetva verecek kimse bulunmamasıydı. Çünkü o devirde bir padişahın tahttan indirilebilmesi için Şeyhülislâmın fetva vermesi şarttı.

Sadrîâzam Bayram Paşa, Konya üzerinden ilerleyerek ordusu ile 28 Mayıs günü, İnönü konağına varmış olan padişaha katıldı. IV. Murad ise, başına bir sürü mürid toplayıp devlete başkaldırmış durumda bulunan Sakarya Şeyhi'ni idam ettikten sonra yoluna devam ederek 22 Temmuz'da Haleb'e, varıp 6 Ağustos'da buradan hareket etti. Birecik geçilip Gülâb konağına varıldığı zaman birkaç gündür rahatsız bulunan Sadrîâzam Bayram Paşa vefat etti (26 Ağustos 1638). Padişah onun yerine bir rivâyete göre vasiyeti üzerine kahraman bir asker ve iyi bir kumandan olan Tayyar Mehmed Paşa'yı tayin etti. Aslında onu çok beyenir ve takdir ederdi. Hatta Bağdad kuşatması sırasında kaleden atılan bir tüfek mermisiyle alınından vurulup şehid olduğu zaman çok üzülmüş ve :

— Ah Tayyar... Sen Bağdad gibi yüz kale değerdin. Demiştir.

Gülâb menziline varılmadan evvel o sırada hekimbaşı bulunan Emir Çelebi'nin padişahın şiddetli yasağına rağmen afyon kullandığı, onun hünkâra yakınlığını çekemeyenlerden Silâhdar Mustafa Paşa gammazlandığından üstü aranıp bir hoka dolusu afyon bulununca IV. Murad tarafından kendisine hepsi yedirilmek suretiyle öldürüldü.

Böylece Diyarıbekir-Musul yoluyla 15/16 kasım gecesi Bağ-

dad önlerine varılıp ertesi günü kale kuşatıldı. Ve şiddetle sıkıştırılmaya başlandı. Daha evvel söylemiş olduğumuz gibi -bu savaşlarda büyük kahramanlık ve yararlık gösteren- Tayyar Mehmed Paşa alından vurulup şehid olduğu için aynı gün, yani 23 Aralık'ta yerine Derya Kaptanı Kemankeş Kara Mustafa Paşa tayin edildi.

Daha fazla dayanamayacağını anlayan Safevîlerin Bağdad Muhafızı Bektaş Han aman dilemek için kaleden çıkıp padişahın huzuruna varmak ricası ile sadrıâzamm çadırına geldi. O da kendisini alarak bulunduğu çadırdan padişah otağına kadar dizilmiş iki sıra asker arasından geçirerek tahtında kükremiş bir arslan gibi oturan IV. Murad'm huzuruna götürdü. Bektaş Han, korkusundan aklı âdetâ başından gidip dizleri titreye titreye yer öperek elpençe durunca hünkâr evvelâ :

— Sen kimsin? Adın nedir ve niye geldin? Diye sordu.

— Bağdad kalesi hâkimi Bektaş Han kulunum... Kaleyi padişahıma teslim etmişimdir.

— Ya bana neden karşı koydun. Bu kadar direnmek neden iktiza etti? Daha evvel aman dilesen olmaz mıydı?

Bektaş Han, tekrar yer öptü :

— Velinimetimiz olan şâhımız uğruna elden geldiği kadar direnmek lâzım idi. Nitekim saadetlû padişahımın kulları da uğrunuzda ellerinden geleni yaparlar... İşte bir avuç kanımla başım ve canım. Huzurunuzda geldim; dilerse katletsin ve dilerse af etsin, ferman padişâhımdır.

IV. Murad bu cevabı beğendi.

— Hele öyledir. Efendine hizmet etmek ise ancak bu kadar olur. Sana ve sana tabi olanlara aman verdim.

Böylece Bağdad, 14 yıl, 11 ay ve 13 gün Safevîlerin elinde

kaldıktan sonra 24 Aralık 1638 Cuma günü tekrar Osmanlıların eline geçmiş ve IV. Murad bu yüzden “Fâtih-i Bağdad”, yani Bağdad Fâtih-i diye anılmıştır. Bektaş Han ise Bağdad’ı verdiği için cezalandırılır korkusuyla İran’a dönmeyerek Osmanlı Devleti’nin hizmetine girmiştir.

Bağdad kalesi böylece teslim olduğu ve içinde bulunanlara aman verildiği halde, İçkaledede bulunan bazı mutaassıb Safevîler, teslim olmayı reddederek mukavemete devam ettikleri için ertesi günü Safevî Halef Han’ın müdafaa ettiği içkale zorla alınarak karşı koyanlar kılıçtan geçirildi. Bunlardan ancak üç yüz kadarı, çoğu yaralı oldukları halde, kaçıp kurtulabilmişlerdir.

26 aralık günü IV. Murad, Sünnî Müslümanlığın bir anıtı olan İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerinin mübarek türbesini ziyaret ve duadan sonra kurbanlar kesmiş, türbenin hemen mükemmel şekilde onarımını ve içinin yeniden döşenip yeni kandillerle süslenmesini emretmiştir.

O gece ise, Osmanlı Devleti hizmetine girmiş olan Bektaş Han öldü. Safevîlerin ileri gelenlerinden Lorî Hüseyin Han’ın kızı bulunan ve onunla birlikte İstanbul’a gitmek istemeyen karısı tarafında zehirlendiği iddia edildiği halde, Hünkâr bu kadını babasına göndermekle yetinmiştir.

IV. Murad, 14 Ocak 1639 günü geri dönmek üzere Bağdad’ dan hareket ederek doğu seferinin tamamlanmasını Sadriâzama bırakmış, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Kızılırbat menziliinde bulunduğ u sırada Safevî elçileri gelmiş ve Kasr-ı Şîrin mevkiinde, iki devlet arasında -bugün hâlâ mevcut olan- sınırlar esas olmak üzere barış andlaşması imzalanmış, IV. Murad ise 12 Haziran 1640 Pazar günü başkente varıp büyük törenle karşılanmıştır.

X

IV. Murad Devrinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleriyle Diplomatik İlişkileri

IV. Murad'ın 10 Eylül 1623 günü Osmanlı tahtına çıkış, usulen Avrupa devletlerine bildirildi. Bir yıl kadar sonra da bu devletlerin elçileri, hükümdarları adına padişahı tebrik için İstanbul'a geldiler. Bu münasebetle Fransa, İngiltere, Venedik, Lehistan ve Felemenk (Hollanda) ile evvelce imzalanmış olan kapitülasyon andlaşmaları ve Osmanlı Devleti'ne tâbi bulunan Erdel Krallığı (Transilvanya)'nın imtiyazları yenilendi. Aynı zamanda Avusturya İmparatorluğu ile 1606 yılında imzalanmış olan Zitvatorok barış andlaşması yenilendi. Bunlar, IV. Murad devrinde Avrupa Devletleriyle ilk diplomatik ilişkilerdir. Bundan başka İngiltere, Fransa ve Felemenk, Akdeniz ticaretinin Tunus, Trablus ve Cezâir ocaklarının korsanlık hareketlerine karşı korunmasını da istediler. Ancak devlet, Garb Ocakları diye anılan bu yerlere o sırada söz geçirecek durumda değildi. Bunun üzerine adı geçen devletler, Garb Ocakları ile doğrudan doğruya anlaşdılar. Tunus, Trablus ve Cezâir resmen Osmanlı Devleti'nin vilâyetleri oldukları için bu hal pek garib bir durum meydana getiriyordu; ne var ki ilk örnek değildi. Bir yıldan biraz evvel ve I. Mustafa'nın ikinci padişahlığı sırasında Fransa Kralı XIII. Louis adına Doğu donanması Kumandanı Duc de Guise

ile Cezâir Paşası böyle bir anlaşma yapmışlardı.

Bu yeni anlaşmaya rağmen Garb Ocakları korsanlığa devam ettikleri için ertesi yıl İngiliz Amiralî Monson, donanmasıyla Cezâir'e saldırmaya hazırlandıysa da İngiltere elçisi Sir Thomas Roe'nin aracılığı sonunda bundan vazgeçti. Osmanlı Devleti son zamanlarda İngilizlere verilen zararları ödemeyi kabul ettiği gibi gerek Garb Ocaklarına ve gerekse diğer iskelelere emirler gönderilerek bundan sonra İngiliz gemilerine sataşılmaması, yakalanmış olanların ve esir alınmış bulunan İngiliz uyrukluların hemen serbest bırakılması bildirildi. Bunun üzerine Cezâir ile Tunus ve İngiltere arasında özel bir anlaşma daha imzalandı. Bir süre sonra Felemenk de aynı şekilde hareket etti. Üstelik Garb Ocakları Felemenk'e İspanya aleyhine olarak yardım da vaad ediyordu. Ancak bu, bütün Hıristiyan devletlerini Felemenk'i şiddetle eleştirmelerine sebep oldu. Bütün bunlara rağmen ise Akdeniz'de korsanlık bir türlü tamamen sona ermedi.

İngiliz ve Felemenk elçileri bir taraftan da Türkiye'ye sokulmuş olan Cizvitlerin entrikaları yüzünden azledilmiş olan Ortodoks Rum Patriği'nin yerinde bırakılması için uğraşıyorlardı. Bu hal ise, Fransız elçisi ile aralarının oldukça açılması sonucunu doğurdu. Venedik hükümeti de bu meselede Fransa'ya karşıydı. Çünkü Fransızlar Venediklilerin Kudüs'de Galata'da ve Beyoğlu'ndaki kiliselerin üzerindeki himayelerine son vermek ve onların desteklediği Fransisken papazların yerine kendilerinin destekledikleri Cizvit papazlarını geçirmek istiyorlardı. Bir gayeleri de Beyoğlu'nda bir Cizvit koleji açmaktı. Ancak yeni padişahı tebrike gelen Venedik elçisi Simon Contareni, İngiliz ve Felemenk elçileriyle bir olup bütün bunları engelledi.

Aynı yıl, yani 1624 yılında Lehistan, Knjez Zibaraw aracılığı ile imzalanmış olan barış andlaşmasının tasdikli nüshasını sunacak olan dâimî bir elçi yolladı.

Zitvatorok barışından beri Erdel (Transilvanya) Kralı Bethlen Gabor'un temsilcileri İstanbul'da nisbeten daha iyi kabul görmekteydiler. Ancak Bâbîâli, Osmanlı Devleti'ne sadece kendi çıkarları için hizmet eden Bethlen Gabor'a asla inanmıyor ve görünüşteki samimiyetine aldanmıyordu. Nitekim Defterdar Abdülbaki Paşa son beş yıldır birikmiş olan Erdel vergisini kendilerinden kesin bir dille isteyince Bethlen'in temsilcileri uzun müzakere ve ricalardan sonra on beş bin altın tutan yıllık verginin üçte birini af ettirmeye muvaffak oldular.

IV. Murad'ı tebrike gelen Avusturya Elçisi Senftenaulu Kurz, bir yıl evvel I. Mustafa'yı da tebrik için İstanbul'a gelmişti. Bu sefer tebrikten ve barışın yenilenmesini istemekten başka Türklerin andlaşmaya aykırı olarak işgal etmiş oldukları Vaç (Waitzen) kalesinin geri verilmesi müzakerelerine de girişti. Bu arada Avusturya'nın Osmanlılarla İspanya arasında barışın kurulmasına da vasita olacağını ve bunun neticesinde İspanyol kâdırgalarında kürek çeken yirmi bin kadar Müslümanın da serbest bırakılacağını bildirdi. Ancak, bu görüşmeler sonuçsuz kaldı. Çünkü Osmanlı Devleti, İspanya'dan çok kendisine zarar veren Floransa Dükalığı ile barış yapma eğilimindeydi; bu hususta da Fransa'nın aracılığını kabule her zaman hazırды.

Avusturya elçisi, bütün pürüzlü meseleleri halletmek için ertesi yıl bir kongre toplamasını kabul ettirdikten sonra ilkbaharda yurduna döndü. Bu kongre kararlaştırılan tarihte Macaristan'ın Gyamarth şehrinde toplandı. Toplantıda Osmanlı Devleti'ni Budin Müftüsü İsa, Budin defterdarı Mustafa Efendilerle Kanije Beylerbeyisi Yahya, Eğri Beylerbeyisi Ahmed, Novigrad Sancakbeyi Derviş Paşalarla Budin Paşası adına Alaybeyi Bayram Bey temsil ediyorlardı. Bu kongrede Zitvatorok barış andlaşmasının bazı maddeleri yenilendi. Vaç'ın Avusturya'ya geri verilmesine, Hırvatistan'daki kalelerin yıktırılmasına ve karşılıklı olarak barışın bozulmamasına karar verildi. Sınır bölge-

sinde hangi tarafa ait olduğu açıkça belli olmayan köyler meselesinin halli ise, kurulan bir komisyona bırakıldı.

1623 yılında Osmanlı Devleti Moskova Büyükdükası'na Divân-ı Hümâyün çavuşlarından Ahmed Çavuş'u elçi olarak göndermişti. Ahmed Çavuş'a dönüşünde Osmanlı Padişahı'na takdim edilmek üzere bir çok hediyeler verildi ve bu hediyeleri resmen sunmak için yanına iki de elçi koşuldu. Lâkin bunlar Kırım'dan geçerken Osmanlı Devleti ile arası açık olan Şahin Giray'a götürüldüler. Şahin Giray Büyükdüka'nın elçilerine neden şimdiye kadar olduğu gibi kendilerine başvurmayıp Osmanlı Devleti ile doğrudan doğruya temasa geçtiklerini sordu ve neticede onların Osmanlılarla Kırım aleyhine bir anlaşma yapmak istediklerini ileri sürerek ikisinin de kafalarını kestirdi, hediyeleri gasbetti. Ahmed Çavuş bu davranışın padişaha hakaret ve isyan demek olacağını ileri sürdüyse de Şahin Giray onu da idam ettirmekten çekinmedi. Böylece de Moskova'nın elçileri İstanbul'a gelememiş oldular.

Osmanlı Devleti, Şahin Giray ile uzun süre uğraşmak zorunda kalmıştır. Sonunda onun Lehistan'a iltica etmesi üzerine yine divân çavuşlarından biri gönderilerek hem âsî hana yapılan yardım protesto edildi, hem de Şahin Giray'ın geri verilmesi istendi. Lehistan Kralı II. Zigismund, Osmanlı Devleti elçisini bizzat huzuruna kabul ederek kendisinin Şahin Giray Han'a asla yardım etmemiş olduğuna dair uzun uzun garanti verdi. Halbuki, hem kendisi ve hem de Moskova ona büyük yardımlarda bulunmuşlardı. Hatta Osmanlı Devleti'nin Şahin Giray yerine Kırım'a Han seçtiği Canbey Giray'la olan savaşları sırasında ona pek çok da asker vermişlerdi. Şahin Giray, bu yardıma rağmen yenilmiş ve işte bu olaydan sonra Lehistan'a sığınmıştı.

Lehistan ve Rusya, 1628 yılında İstanbul'a ayrıca birer elçi yolladılar. İsveç ile savaş halinde bulunan Lehistan, Osmanlı

Devleti'ni asla gücendirmek istemiyor ve elçi Korihki İngilizlere aracılıkları için ricada bulunuyorlardı. Ancak, bu istekleri pek de yerine getirilmedi. Çünkü İngiltere, Osmanlılarla ve bunun bir sonucu olarak Kırım'la anlaşıp güney ve güneydoğu yönlerini emniyet altına alacak olan ve Lehistan'ın, gerek İsveç ve gerekse Erdel için daha büyük bir tehlike teşkil edeceğini hesaplıyordu. Bu ise, İngiltere'nin politikasına ve çıkarlarına aykırı idi. Bu yüzden Rus elçileri bütün kışı ve ilkbaharı İstanbul'da geçirdikten sonra elleri boş olarak döndüler.

Bu arada İstanbul'da Cizvitlik meselesi yeniden alevlendi. İngiltere ve Venedik elçilerinin bütün karşı koymalarına rağmen Fransızlar Cizvitleri İstanbul'da ve bütün Osmanlı Memleketleri'nde yerleştirmek istiyorlardı. Bunun için Ortodoks Rum kilisesine nüfuza çalıştılar. Ortada büyük paralar döndü. Cizvitler, Rum kilisesi mütevellisi Metaksas'ın evinde müsaadesiz bir matbaa kurularak Rumca eserler basıldığını ileri sürüp gürültü çıkardılar. Ve aynı hakkın kendilerine de verilmesini istediler. Matbaa basıldı, kitaplar müsadere olunup Metaksas tutuklandı. İngiltere ile Venedik meselenin büyümesini arzu etmediklerinden Metaksas'ın bir cezaya uğramamasını, hatta kitapların kendisine geri verilmesi sağladılar. Çünkü daima Rumların kalbini kazanmak isterlerdi. Kilise mütevellisi için olan bu aracılıkları ise kendileri için büyük bir propaganda vasıtasıydı. Bununla beraber, İstanbul'da yerleşmiş ve bu olaya karışmış olan beş Cizvit papazı hemen sınırışı edildiler. Fransa elçisi Philippe de Harlay, bunu şiddetle protesto edip kendisi de Türkiye'yi terk edeceği tehdidini savurdu; ancak, Osmanlı idaresi buna pek aldırmış etmedi. Tabii elçi de yerinde kaldı. Cizvitler, bu olaydan biraz sonra İstanbul'a gelmiş olan Avusturya elçisi Baron Küefstein'e başvurup aracılığını istedilerse de bir şey elde edemediler. Türkiye'de bulunan Cizvit papazları, İspanya casusu olmakla suçlanarak birer ikişer sınırışı ediliyorlardı. Esasen bu

devirde hiçbir Avrupa devleti Osmanlılarla İspanya kadar müzakerelere girişmemiş, ancak hiçbiri de maksadına erişmek için onun kadar karanlık ve dolambaçlı yollar tutmamıştı. Nitekim Avusturya'nın kendi tarafını tutmasına rağmen İspanya ile bir barış ve dostluk anlaşması yapılması için Napoli Kral Nâibi'nin İstanbul'a yolladığı Giovanni Battista Montalbano'nun bütün uğraşları, başta İngiltere olmak üzere öbür Avrupa devletlerinin müşterek faaliyetleri sonunda neticesiz kaldı.

Altı yedi yıldanberi hemen bütün Avrupa devletleri, yeni doğmakta olan Erdel (Transilvanya) Devleti ile pek yakından ilgileniyorlardı. Erdel, gerçi şimdilik Osmanlı Devleti'ne bağlı idiyse de, ergeç özgürlüğe kavuşacağı tahmin ediliyordu. Bunu sağlamak için de yıldan yıla daha geniş imtiyazlar elde etmeye çalışmaktaydı. Erdel Prensi Bethlen Gabor'un bütün gayesi bir gün Macaristan tacını giyebilmektir. 1622 yılından 1628 yılına kadar İngiltere'nin İstanbul'da oturan elçisi Sir Thomas Roe, Erdel'in en büyük savunucusuydu. Bethlen Gabor'un isteklerini daima destekledi. Nitekim, 1628 yılında İstanbul'a gelen İsveç elçisi Paul Strasburg da onun lehinde çalışmıştır. Çünkü İsveç'in, düşmanı olan Lehistan'a karşı Erdel Prensi'nin şahsında bir müttefik görmekteydi.

Gyamarth anlaşmasından sonra Bethlen Gabor İstanbul'a Paul Keresztesky adlı bir elçi göndermişti. Osmanlıların Erdel Kapıkethudası diye anıp Transilvanya özgür bir devlet olmadığı için elçi ünvanı vermedikleri bu zat vasıtasıyla, icabında Avusturya'ya düşman olan devletlerle ittifak etmesine ve Brandenburg Elektörü'nün kızkardeşiyle evlenmesine müsaade edilmesini istiyordu. Elçi, bu her iki müsaadeyi ve birçok hediyeleri memleketine götürmek üzere 25 Aralık 1626 günü İstanbul'dan ayrıldı. İngiltere, Fransa, Felemenk, Venedik ve İsveç özgür bir Transilvanya devletinin kurulmasını istemekle beraber son derece hilekâr ve ikiyüzlü bir kimse olan Bethlen Gabor'a itilad edemiyorlardı.

Onun İstanbul'a daimî elçi (Kapıkethudası) olarak atadığı Bornemisn'in çevirdiği dolaplar ise hepsinin nefretini çekmekteydi. Özellikle Budin Valisi Murtaza Paşa ile birlikte yaptıkları akınlar ve çıkardığı sınır olayları Avusturyalıları hem kızdırmakta ve hem de endişelendirmektedir.

Bu sırada Gabor'un İstanbul'daki en kuvvetli hâmisî Sadaret Kaymakamı Hadım gürcü Mehmed Paşa, daha evvel bahsettiğimiz gibi, idam edildikten başka, Avusturya Devleti de prensin Osmanlı Devleti aleyhine ittifak teklif eden mektuplarını divâna tevdi ederek onun itibarını sıfıra indirdi. Lâkin prensin yakın adamlarından Tuldilaghi acele İstanbul'a gelerek durumu düzeltti. Erdel Maslahatgüzarı Thomas Bursos da yıllık vergiyi vaktinden evvel ödeyerek prensin itibarını yeniden yükseltmeye çalıştı. Nihayet Gabor'un Miko Ferez adlı özel bir memuru İstanbul'a gelip prensin erkek evlâdı olmadığını ileri sürerek -evvelce naklettiğimiz gibi- tahtının kendi ölümünden sonra Brandenburg Prensesi Katherine'ya geçmesine dair bir müsaade koparmaya muvaffak oldu (25 Mart 1627).

Avusturya İmparatorluğu'nun İstanbul daimî elçisi Sebastian Lustrier, daima Gabor'un entrikalarıyla mücadele etmiş ve Türk-İspanyol barışı ve dostluğu için çalışmıştı. Gyamarth anlaşmasının ortada kalan sorunlarını çözümlenmek için de elinden gelen gayreti sarfetmişti. Neticede Zitvatorok ve Gyamarth anlaşma ve anlaşmaları çerçevesinde kalmak üzere 13 Eylül 1627 tarihinde Komorn eyâletindeki Son kasabasında Osmanlı-Austurya barışı 25 yıl için yenilendi. Osmanlı elçisi Mehmed Bey ve Macar asıllı Bolog Istuan, andlaşmasının asıllarını hemen İstanbul'a götürmeye memur edildiler. Büyük elçiler ise ertesi yıl gönderildiler. Osmanlı Devleti elçi olarak Receb Paşa'yı Bolog Istuan'ın refakatinde gönderdi. Avusturya tarafından ise Baron Küefstein yollandı.

İmparator Osmanlı Padişahı'na on bin eküden fazla -üç ekü iki altın- tahmin edilen hediyeler de takdim etti. Küefstein bundan başka kendi adına olarak Fransisken ve Cizvit papazları hakkında bazı müsaadeler, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesine engel olunmamasını, Rum matbaasının kapatılmasını, Vaç ve Lipa şehirlerinin aradaki anlaşmaya göre bir an evvel imparatora teslim edilmesini, Avusturya elçilerinin İstanbul'a girerken bayrak açıp davul çalmalarına ve İstanbul'da bir Katolik Patrikliği'nin kurulmasına izin verilmesini istediyse de, bunların hepsi reddedildi.

Ertesi yıl (Temmuz 1629) elçiler geri döndüler. Kudüs'e gönderilen Avusturya elçisi Lustrier yerine ise daimî elçi olarak Rodolph Schmid atandı.

1622 yılı Ocak ayındanberi İstanbul'da bulunmakta olan İngiliz elçisi Thomas Roe'da geri çağırılarak yerine 19 Mayıs 1928'de yenisi gönderildi.

Bu olaylardan sonra İstanbul'daki en önemli diplomatik temas, Lehistan elçisi Alexandre Trzebinsky'nin 1634 yılı Ocak ayında İstanbul'a gelişidir. Bir yıl evvel Vidin Muhafızı meşhur Abaza Mehmed Paşa Lehistan sınırına tecavüz ederek şiddetli mukavemetlere rağmen bazı başarılar elde etmişti. Osmanlı Devleti'ni bir taraftan Ruslar Lehistan aleyhinde kışkırtıyorlar. Bir taraftan ise İsveç Macaristan tahtına talib oluyordu. IV. Murad, Moskova Büyükdükası Mihail Romanof'a yazdığı cevapta, hem İsveç'i oyalamasını, hem de kendisi kesin olarak harekete geçene kadar Lehistan ile görünüşte dostluğu muhafaza etmesini bildirdi. İsveç elçisi Paul Strazburg'un istekleri ise Avusturya elçisi tarafından önlendi.

IV. Murad, büyük bir Lehistan seferine hazırlanıyor ve II. Osman'ın Hotin'de yarım bıraktığı işi tamamlamak istiyordu.

Abaza Mehmed Paşa'nın Lehistan sınırına tecavüzü aslında bir deneme mahiyetindeydi. Ve gelecek yıl, bu sefer açılacaktı. İşte bu sırada Trzebinsky İstanbul'a vararak hünkârın huzuruna çıktı. Abaza Mehmed Paşa, daha yolda iken Kanunî devrindeki anlaşmaya göre değil, II. Osman zamanında yapılan anlaşmaya göre vergi verilmek şartıyla barış yapılabileceğini söyleyerek ve hünkâr için gereken hediyeler bulunmadıkça yola devam edemeyeceğini ileri sürerek elçiyi alakoymuştu. Trzebinsky, buna rağmen gereken müsaadeyi merkezden elde edip yola devam etmiş ve başkente gelerek padişahın huzuruna çıkmıştı.

Trzebinsk, IV. Murad'dan, Kanunî zamanındaki şartlar ve esaslar içinde barış yapılmasını istedi. Padişah ise, bunu şiddetle reddederek Lehistan Krah II. Osman devrinde yapılan anlaşmaya göre vergi vermeye ve Dinyester istihkâmlarını tahribe razı olmadıkça ve ayrıca Karadeniz'deki Türk kıyılarını durmadan vuran kazakları imha etmedikçe barıştan bahsedilemeyeceğini kesin bir dille söyledi. Elçi, bu ağır şartlara savaşı tercih edeceklerini korkusuzca ifade ederek sözlerini :

— Orduların hâkimi sensin, ama zaferin hâkimi Allah'dır. Diyerek bitirdi. Onun bu cesaretini ve vakarım pek beğenen IV. Murad, yanındakilere dönerek :

— Ben de bana, böyle kimselerin hizmet etmesini isterdim. Demekten kendisini alamadı. Buna rağmen sefer açıldı.

IV. Murad, 15 Nisan 1634 günü Lehistan Seferi niyetiyle ordunun başında olarak Edirne'ye hareket etti ve 27 nisanda bu eski Osmanlı başkentine vardı. Ancak, Rusların şiddetli bir saldırısına uğrayan Lehistan'ın Osmanlı Devleti tarafından ileri sürülen barış şartlarını kabul etmesi üzerine İstanbul'a döndü.

IV. Murad henüz Edirne'de bulunduğu sırada Avusturya'dan John Rodolf von Poschemb, olağanüstü Büyük Elçi olarak İstanbul'a varmıştı. Görevi, aradaki dostluğa aykırı

şekilde hareket eden Budin Paşası'nın azlını rica, Zitvatorok barışına göre sınırda bulunup Osmanlı Devleti'ne vergi vermesi gerekemeyen köylerin Avusturya'ya terkedilmesini ve sınırlardaki tecavüz ve yağma olaylarının engellenmesini sağlamaktı.

Elçi, hünkârın dönüşünü İstanbul'da bekledi. Ve nisan ayı sonunda huzura kabul edilip bütün şikâyet ve ricalarını uzun uzun sayıp döktüyse de sonuçta bir şey elde edemeden 16 mayısta geri döndü.

Bundan sonra, 1634 yılında İstanbul'daki Fransa elçisi Marcheville ile Avusturya elçisi Schmid arasında Kudüs'deki Mübarek Makamlar'daki haklar meselesinden dolayı büyük bir mücadele geçti. Neticede ise dâvâyı Avusturyalılar ve onların tarafını tutan Ortodoks Rumlar kazandı.

IV. Murad'ın yabancı elçileri toplu bir halde huzuruna son kabul edişi, Bağdad fethinden döndükten sonra 19 Eylül 1639 tarihindedir. O gün İran elçisi Muhammedkulu Han da kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin bütün isteklerine baş eğdiğinden padişahın iltifatına mazhar olmuştur. Aynı zamanda Avusturya, Venedik, İngiltere ve Fransa devletlerinin elçileri de tebrike gelmiş bulunuyorlardı.

Padişah henüz Bağdad seferinde bulunduğu sırada bir Venedik filosu Akdeniz'de Cezâir korsanlarını takip ederken, Cezâirliler Avlonya limanına iltica etmişlerdi. Burada, aradaki anlaşmaya aykırı olarak himaye gördüler. Bunun üzerine şehir Venedikliler tarafından topa tutuldu. IV. Murad, bunu Bağdad önlerinde bulunduğu sırada haber alıp karşılığında Osmanlı Memleketleri'nde bulunan bütün Venedik uyrukluların idamını emrettiyse de Sadriâzam Kemankeş Kara Mustafa ve Silâhdar Mustafa Paşalar, bu emri götürmeye memur edilen ulağı -büyük bir cesaretle- üç gün alakoyarak idam kararını hapis cezasına çevirmeye padişahı iknaya muvaffak oldular. Bunun üzerine on altı

yıldanberi İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Luici Contarini evinde hapsedildi. IV. Murad, Venediklilerden çok ağır bir tazminat alma karşılığında ticaret serbestliklerini iade ettiyse de yine de Venedik'e karşı bir sefer açmak ve aradaki bütün meseleleri silâhla kesin şekilde çözümlenmek niyetindeydi; ancak, ecelden aman bulamayışı buna engel olmuştur.

XI.

IV. Murad'ın Ölümü

IV. Murad, Bağdad seferinde oldukça hasta ve hatta bitkin bir halde başkente dönmüş bulunuyordu. Hastalığı ise aslında 1635 yılında Revan seferi sırasında başlamıştı. Dev bünyesini kemiren ve kendisini perişan eden bu hastalık ise, Osmanlı kroniklerinin nakline göre siyatik ve iltihablı mafsal romatizması ve özellikle hemen hemen bütün Osmanlılarda görülen guttu. Bu yüzden Revan seferinden dönüşte tahtirevanla yol almaya mecbur olduğu gibi, Hoy kasabasına vardığı zaman burada üç gün dinlenmek zorunda kalmış, İzmit'ten Üsküdar'a deniz yoluyla gelmiş ve buradan İstanbul'a geçmeden evvel Üsküdar sarayında üç gün dinlenmek ihtiyacını hissetmişti. İstanbul'a geçince de iki gün Sinanpaşa köşkünde dinlenmiş, nihayet ayak ağrıları tamamen geçmemiş olduğu halde atına binip büyük bir alayla Bahçekapısı'ndan şehire girmiştir.

Bağdad dönüşü artan hastalığı on kesin bir istirahat ve sıkı bir perhize mecbur bıraktı. Halka yasakladığı içkiye kendisi düşkün olduğu halde çaresiz onu da bıraktı ve hekimlerin bütün tavsiyelerini yerine getirmeye itinâ etti. Üç dört ay süren bu tedavi sonunda oldukça rahatlamış ve sıhhati düzelmeye yüz tutmuştu. 1640 yılı ramazan ayında yemek perhizini biraz bozduğu için

hastalığı nükseder gibi olduysa da yeniden perhize girmesi üzerine bayramda âdeta iyileşmiş gibiydi. Bu yüzden bayram tebriki sırasında sıhhatine kavuşmuş görünmesi büyük sevinç yarattı. Son zamanlarda Venedik seferi için hazırlanan donanma ile meşgul oluyor, gözü hemen hemen başka bir şey görmüyordu.

Bayram tebrikleri bittikten sonra Sarayburnu'nda bulunan pek sevdiği Sinanpaşa köşküne indi. Burada değişik hüner sahiplerinin hünerlerini ve oyunlarını seyrederek neşelendi, biraz da ata binip koştu, dolaştı. Akşam üstü o sırada deryakaptanı bulunan Silâhdar Mustafa Paşa'nın At Meydam'na (Sultanahmed'de dikili taşların bulunduğu meydan. Eski Hipodrom) bakan sarayına gidildi. Silâhdar Paşa, Emirgûneoğlu Yusuf Paşa, Yâr-ı Ali Han, Venedikli Bianchi gibi yakınları ve dalkavukları kendisini fevkalâde şekilde hazırlanmış sofraya buyur edip neşesinin artması ve ferahlaması kasdiyle "câm-ı gülfâma nigâhendâz olmalarını" yani bir miktar işret etmelerini "rica ve niyaz" ettiler. IV. Murad, bu ricaları reddedemeyerek o gece perhizi tamamen bozarak eskisi gibi yiyip içti, ancak ertesi sabah son derece hastalanmış olarak uyandı. Bundan sonra hekimlerin bütün tedavileri hiçbir fayda vermeyerek hastalığı ve dermansızlığı günden güne arttı.

Sultan Murad'ın o sırada hayatta yalnız bir tek karesi. şehzade İbrahim kalmıştı. Kendisi, anneleri müşterek son şehzade olduğu için ona dokunmamıştı. Bir rivayete göre, hastalığı artınca, devlet ricalinin elde ettiği hekimlerin onu özellikle iyileştirmedikleri evhamına kapıldı ve onları buna mecbur etmek için şehzade İbrahim'in de öldürülmesini emretti. Böylece kendisi de ölürse Osmanlı soyunun sona ermesi ve tahta padişah bulunmaması tehlikesi doğacağından hekimlerin onu ister istemez tedavi edeceklerini düşünüyordu. Yine rivâyete göre anneleri Mâhpeyker Vâlide Kösem Sultan bu emrin görevlilere ulaşmasına

engel olarak o sırada son Osmanoğlu bulunan Şehzade İbrahim'-in hayatta kalmasını ve sonra tahta çıkmasını sağlamıştır.

IV. Murad, o ziyafet gecesinden on dört gün sonra, 8/9 Şubat 1640 gecesı sabaha karşı vefat etmiştir.

Hünkâr İmamı Őamlı Yusuf Efendi'nin anlattığına göre merhum bu kadar Şiddet ve satvet sahibi olduğu halde doğru söze razı olup incinmezdi. Başbaşa konuşmalarında içki kullanmanın kötülüklerinden ve bunu terk etmesi gerektiğinden bahsettikçe :

— Efendi, doğru olanı söylüyorsun... Diyerek içkiye tevbe etmeye karar vermişti. Son hastalığın ölüm döşeğinde yatarken akli bazan gelip bazan kendisini kaybettiğı sırada İmam Efendi yanına girip elini öperek iyilik temennilerini sundu. Hünkâr da onun hatırını sorduktan sonra bazı ilmî meselelerden bahsettiler, dünya ve âhirete ait bahisler söyleştiller. IV. Murad'ın bir ara ıstırabı artınca Yusuf Efendi elini öpüp izin istedi. O da :

— Var hoş geldin. Diye izin verdi. İmam Efendi dışarıya çıkınca işin neye varacağını sezmiş olan hekimbaşı ile hasodalılar kendisini alıkoydular. Yatsıdan sonra can çekişme hali başlayıp hasodalılar ağlamalarını tutamadıkları halde Yusuf Efendi'yi yanına saktular. Hünkâr gözlerini yummuş, acılar içinde başını bir sağa, bir sola çevirip duruyordu. Yusuf Efendi, hasoda halifeleri ile birlikte Yâsin sûresini okumaya başladılar. IV. Murad günah ve kusurlarına tövbe edip Őehadet kelimesini söylediğı halde ruhunu teslim etti. Can verdiğı oda, kardeşi Kasım Çelebi'yi boğdurduğu oda idi.

Naimâ diyor ki:

—Merhum Sultan Murad Han bin tarihinden (Milâdî 1590) sonra gelen padişahların en büyüğü idi. Ömürleri 29 yıl (Milâdî tarihe göre 27 yıl 6 ay ve 13 gün), saltanat süresi 17 yıl (Milâdî

tarihe göre 16 Yıl, 4 ay 29 gün) olmuştur. Tahta çıkışlarından 1042 (Milâdî 1633) yılına gelene kadar herkes gibi davranıp on yıl böyle geçtikten sonra akıllı ve tedbir sahibi kimselerin yakınlığı sayesinde uyanarak âlemin ahvaline vâkıf oldu. Bundan sonra serkeşleri siyaset kılıcıyla korkutarak devletin idaresini eline aldı ve yedi sene kadar istediği gibi hareket etti. Çok zaman bir çok işde ecdadının kanununa itibar etmeyip kendi mizacına göre usuller icad ederdi. Gerçi zulüm ve fesad sahipleriyle zorbaları gidermekte pek ileri gittiyse de halkı da çok fazla korkutmuş ve kimsede haddini aşmakta kudret bırakmamıştı. Kendileri her işi kanun ve şeri'ate uygun olarak görmezlerdi, ama kan dökmekte ileriye gitmeleri ömürlerinin kısa sürmesine sebep olmuştur. Bu yüzden devlete daha pek çok hizmetlerde bulunmaları mümkün olan çağda âhirete gittiler. Kol kuvvetinde ve dayanıklılıkdaki şiddette biricik ve silâh ve savaş araçları kullanmakta bir tekti. Musa Paşa diyor ki:

—Silâhdarlıkları hizmetinde bulunduğum sırada nice kere “Gel Silâhdâr” deyip sağ elleriyle kuşağımdan kaldırıp -Silâhdar da iri yarı yiğit pehlivan olduğu halde- bir elleriyle başlarının üzerinde tutup hasodayı dolaştırır ve nereden aldılarsa oraya bırakıp kollarına hiç yorgunluk gelmezdi. Ok, harbe ve cirid ile bir kaç kalkanı delmek, ikiyüz okka ağırlığındaki gürzü salmak gibi zor hüneleri insan kudretinin üstündeydi. Eskisaray’dan attıkları cirid, Bâyezid camii minaresinin dibine düşüp *Тайер ка* lesinden attıkları ise hendeği aşarak Sarachane üzerine düştü. İkisine de nişan dikip tarih yazdılar. Musul’da bulunurlarken Hind elçisi fil kulağından ve gergedan derisi kaplanmış bir kalkan getirip ok ve tüfek mermisi tesir etmez olduğunu söylemiş... Hünkâr bunu karşılarında dikip evvelâ bir hışt atıp deldiler ve sonra bir ok attılar, bu da kolaylıkla karşı tarafa geçti. Bunun üzerine kalkanı altınla doldurup elçiye gönderdiler. O kalkan için hâlâ Hînd Padişahı’nın sarayının kapısında asılı durur derler.

Merhum Hocamız ve üstadımız Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı “Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı” adlı eserinde Osmanlı Padişahlarının şahsiyetlerinden bahsederken IV. Murad hakkında diyor ki:

— Mustafa’nın ikinci defaki hal’inden sonra devlet idaresini ele almış olan Sultan Ahmed’in oğlu IV. Murad, henüz on iki yaşına bile basmamıştı. İlk zamanlarda işleri Validesi Kösem Sultan gördü. Kapıkulu askerlerinin edepsizlikleri devam ediyordu. Hükümet hakikatte bunların ellerindeydi. İran seferi uzun senelerdenberi muvaffakiyetsiz olarak devam ediyordu. Bağdad elden çıkmıştı, hazine boştu. Biraderi Osman gibi tecrübesiz hareket etmeyen Murad, bir hayli yolsuzlukları hazmetmeye mecbur oldu. Yirmi iki yaşında validesini iş başından uzaklaştırarak bizzat kanlı icraatı ile faaliyete geçmiş, tütün yasağı behanesi ile Kapıkulu ocaklarını, İstanbul kabadayılarını aman vermeyerek tepelemişti. Revan ve Bağdad seferlerinde Anadolu’daki mütegalibeyi öldürmüştür. Orduyu tam disiplinli hale getirmeye muvaffak olmuştur. Haklarında şikâyet edilenleri vezir, vali, kadı velhasıl kim olursa olsun öldürmüş ve hatta Topal Receb Paşa ile birlikte biraderlerinin hayatına kefil olan Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi’yi aynı suretle katletmiştir. Boş olan hazineyi doldurup devletin mâli itibarını iade etmeye muvaffak olmuştur. Yarım asır kadar bir zaman içten ve dıştan nüfuzu azalan bu devlete IV. Murad yeni bir hayat vermeye muvaffak olmuştur. Eğer genç yaşta ölmeyip saltanatı uzun sürseydi, biraderi İbrahim ile IV. Mehmed’in ilk devirlerindeki feci hal-ler vuku bulmazdı.

Ordusunun başında bulunarak uzun seferlerle bütün meşekatlere katlandığı için asker kendisini hem sever, hem de korkardı. Ecnebi eserlerde de fikrinin daimî surette devlet işleriyle meşgul olduğu ve her şeyden haberdar olmak istediği yazılıdır. Bozulmuş olan timar ve zemat teşkilâtını ıslah etmiştir. Vazi-

fesini bileni sever ve dürüst söyleneni de takdir ederdi. Revan seferine giderken Konya kalesine atla girmek istediği sırada kendisinin padişah olduğunu bilmeyen muhafızın :

—Bire Ağa, attan in, yaya yürü... Bu padişah kalesidir, atla çıkılmaz. Diye bağırmasından pek hoşlanmıştı.

Tarihler, kendisinin kan dökücü olduğunda ittifak ederler. Hakikaten göstermiş olduğu fazla şiddet yüzünden bazı günahsızların öldürülmüş olduğuna şüphe yoktur; fakat uzun zamandan beri devam eden ve devleti inkıza doğru sürükleyen fenalıkları bertaraf etmesi, elden çıkan Bağdad'ı geri alması, kanun ve nizama itaati iade etmesi sebebiyle kısa süren saltanatı zamanında yaptığı hizmet hakikaten büyüktür. Müsaid zamanlarında musiki ve eğlence ile vakit geçirirdi. İçkiye iptilâsı, hastalığını arttırmıştı; bundan vazgeçmesi için yapılan nasihatleri dinler, fakat bazı yakınlarının ısrariyle tekrar içmeye başladılar.

Murad'm iyi binici, sportmen, çok çevik ve cevval, ve pencelerinin fevkalâde kuvvetli olduğunu tarihler yazar. Revan seferinde Aras nehrini geçerken suya kapılan ve boğulmak tehlikesiyle karşılaşan bir solak erini, bir eliyle yakasından tutarak nehir kenarına çıkarmış ve kendisine bir kese altın vermişti. Atıcılıktaki maharetini göstermek üzere Topkapı Sarayı'nda adına bir kitâbe vardır. İcâbında yere inmeksizin bir eğerden ötekine sıçramak suretiyle at değiştirmiş.

★

★ ★

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, IV. Murad Genç Osman faciasından beri her bakımdan çığırından çıkmış, merkezî otoriteden mahrum kalarak bütün müesseseleriyle başıboş hale gelmiş olan devleti derleyip toparlamak ve idarî, malî, askerî is-

lahat yapabilmek için tek çare olarak gördüğü şiddete başvurmuş, bu konuda biraz fazlaca ileri gittiği zamanlar olmuşsa da, sonunda isteğine ulaşarak başta ordu olmak üzere bütün müesseselerde disiplini kurup devletin iç ve dış itibarını yükseltmiştir.

Kısaca, idareyi tamamen ele aldıktan sonra geçen sekiz yıla yakın süredeki icraatıyla-belki bazı kişiler için haksız davrandığı olmuşsa da- neticede devlet için çok faydalı olmuştur. Erken ölümü, Osmanlı Devleti için hakikaten büyük kayıptır. Kendisinden evvel ve sonra gelen bir çok padişahlar gibi normal süreli veya biraz uzunca bir ömür yaşayabilseydi, hiç şüphesiz Osmanlı Devleti gerileme ve sonra da dağılma çağına çok daha geç girer veya tamamen başka bir talihe mazhar olurdu.

Nitekim kendisinden sonra gelip geçen beş padişahı metakib Osmanlı Devleti ancak III. Ahmed'in (1703-1730) tahta çıkmasıyla işe yarar bir padişaha kavuşmuş, ancak o da zorbalarca alaşağı edilmiştir. Aynı hal yine ıslahatçı bir padişah olan III. Selim'in (1789-1807) de başına gelmiş, II. Mahmud (1808-1839) da aynı zorbalı ve zorbalıklarla mücadele etmiş, nihayet II. Abdülhamid'in (1876-1909) tahta çıkmasıyla yeni bir devir başlamışsa da onun iktidardan uzaklaştırılmasıyla beraber Osmanlı İmparatorluğu hızla parçalanmaya yüz tutarak dokuz yıl içinde tamamen dağılıp gitmiştir.

KAYNAKLAR :

Peçevî tarihi

Naimâ tarihi

Hasanbeyzâde tarihi

Kâtip Çelebi, Fezleke

Müneccimbaşı tarihi

Solakzâde tarihi

Mehmed Halife, Tarih-i Gilmanî

Karaçelebizâde, Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad

Hammer tarihi (Ata Bey tercümesi)

Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı

Evliya Çelebi, Seyahatnâme